

2012

ВОЛОДИМИР РАДЗИКЕВИЧ.

ПАВЛИН СВЕНЦІЦКИЙ.

Публіцистична, наукова та
літературна його діяльність.

*Відбитка з „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“
тт. CI—CIII.*

У ЛЬВОВІ, 1911.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01160240 (E)

Грохому Михайлови
Д.

ВОЛОДИМИР РАДЗИКЕВИЧ.

В. 2958

ПАВЛИН СВЕНЦІЦКИЙ.

Публіцистична, наукова та
літературна його діяльність.

Відбитка з „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“
тт. CI—CIII.

У ЛЬВОВІ, 1911.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

8(с)У. 18⁰(092) + 1(сч7.7н)(092) +
+ 8(Д)пол(092)

2. р.

**Памяти моего Батька
Петра**

присвячую.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

**Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 36 329**

Павлин Свенціцький.

Публіцистична, наукова та літературна його діяльність*).

Написав Володимир Радзикович.

Дуже цікавою і з багатьох оглядів „незвичайною“ появою на арені галицького літературного, наукового і публіцистичного руху шістьдесятих і сімдесятих років минулого століття був Павлин Свенціцький, відомий в історії галицько-українського театру під псевдонімом Данила Лозовського, популярний в українському письменстві як Павло Свій, в польському як Павлин Стахурський.

Постать Павлина Свенціцького видаєть ся нам цікавою не тільки завдяки його письменським здібностям, не лише з огляду на гарні, талановиті продукти його літературної діяльності, цікавий він для нас також як людина, що головним завданням свого життя поклала собі працю над помирненем і зєднаннем двох сусідних народів.

Великий ідеаліст по натурі, одарений буйною фантазією, захоплений наскрізь кличами щирого демократизму, запалений горячою любовю до простих і темних мас, віддав ся їм на услуги в міру власних сил і відповідно своєму розумінню

*) Сю розвідку читав я в рр. 1909 і 1910 на засіданнях семінара для української фільмольогії проф. дра К. Студинського. Почуваю ся до обовязку вложити йому на цьому місці сердечну подяку за цінні ради і вказівки. Дякую також щиро Вц. Панам: радн. Двору О. Барвінському й д. М. Павликови за те, що з усею готовостию поспішили мені до помочи особистими споминами. В. Р.

„щастя мільонів“ — коли мовити терміном самого Свенціцького. Хоч Поляк родом, полюбив горячо український люд, його мову, його поезію і задумав зблизити його з такимже бідним і темним польським людом. І ся ідея зближення, а в слід за тим і федерації українського народу з польським на принципах фактичного демократизму, порозуміння обох згаданих націй в інтересі обопільного поступу, виповнювала головний зміст його життя, становила виключну понуку усеї його публіцистичної і в значній мірі давала товчок до літературної діяльності.

Проголошував він її теоретично в статях розсіпаних в спеціальному органі, що мав служити здійсненню згаданої ідеї „Siol-i“ і в інших польських журналах, коли тільки лучилась йому нагода говорити про українсько-польські взаємини. В літературних своїх продуктах, писаних з незапереченим поетичним талантом українською і польською мовою, дав вислів любови до українського народа, виляв свої симпатії до його мови, поезії, бувальщини й сучасного побуту.

I.

Хлопоманський рух у Києві і участь Свенціцького у ньому.

Період першої молодости Павлина Свенціцького мало нам відомий. Родив ся він в селі в Варшиці¹⁾, махновецького повіту²⁾, київської губернії з неможливої польсько-шляхотської родини 1841 року³⁾. Спершу вчив ся дома, а пізнійше в Каменци Подільськїм, де й покінчив гімназію⁴⁾. Спомини про гуляще жите каменецької гімназіяльної молодіжи послужили йому потім основою, на якій з таким гумором ткав ніяк неправдоподібні пригоди своєї „Trójk-i“⁵⁾. В 1860 р. записав ся Свенціцький на університет св. Володимира в Києві і зачав студіювати

¹⁾ Родинним отже місцем Свенціцького не є ні Варшиці, ні Воршиця, як подають деякі українські і польські некрольоги, а Варшиця. В персональній табелі, писаній рукою самого Свенціцького, що переходуєть ся в архіві академічної гімназії у Львові, читаємо вправно: „urodzony we wsi Warszycy“.

²⁾ Персональна табеля.

³⁾ „Павло Свѣй“. Другъ, письмо літературне, 1876, ч. 18, стор. 284.

⁴⁾ Правда за рік 1876, стор. 674; також: Календарь Тов-а „Просвѣта“ на р. 1886, стор. 15—16.

⁵⁾ І. Гржегоржевський: „Paulin Swięcicki“ — Gazeta narodowa, 1876, ч. 213.

правничі науки¹⁾. Одначе попри обовязкові студії віддавав ся він з особливим жаром студіям над славянськими мовами і з живим інтересом приглядав ся життю-буттю сільського народа²⁾.

В Києві застав молодий Павлин серед університетської молодіжи сильно розбуджений рух. „Після довгої, шумної і розпустної бездіяльності — говорить автор одного некрольогу Павла Свого — зачало будити ся нове жите. Ідеї демократизму, посвячення для визволення і піднесення бідного, пригнобленого люду ровпалили серця всіх. Горячо стали їх ширити й проповідувати молоді люди помимо опору консервативної шляхти, що в хлопах все ще бачила слуг і скотину“³⁾. Демократичне се стремління серед великої частини польської університетської молодіжи в Києві — відоме загально під назвою „хлопоманії“. Згідним епітетом „хлопомани“ п'ятувала польська суспільність і великоруська публіцистика, перша по причині свого аристократизму, друга добачуючи тут „польську інтригу“⁴⁾, — молодих польських ідеалістів, які, хоч вийшли з посеред української ополаченої шляхти, зачали пильно приглядати ся бувальщині того народа, серед якого жили й сучасним його потребам та домаганням, а вкінці, як каже Тадей Рильський — прийшли до пізнання своєї національної солідарности з місцевим українським населенням і вважали його інтереси близькими своїми інтересами“⁵⁾. Рильський має тут на думці тільки одну галузь київських „хлопоманів“. Хлопоманія одначе підготовлена цілим рядом фактів не лишень політичного (кримська війна, приготування до нового повстання) та суспільного („балагульщина“, соціальні розрухи), але й літературного життя (козакофілство в польській літературі, „польсько-українська школа“)

¹⁾ Персон. табеля.

²⁾ Крім цитованих статей в „Друзі“, „Правді“, „Календарі Провсвіти“ і „Gazet-i narodow-ij“, ще: А. Н. Пипинъ — Епизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ. Вѣстникъ Европы, 1886, т. I, стор. 327, або: Історія русскої етнографіи, т. III, стор. 282 і сл.

³⁾ Павло Свѣй (Павлинъ Свенцицькій — Стахурскій). Другъ, 1876, стор. 284.

⁴⁾ А. Н. Пипин — Історія русскої етнографіи, III, ст. 274—275. Пор. також: Ол. Грушевський: З українського культурного і національного життя в половині XIX в. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, Львів, т. 74, стор. 88 і сл.).

⁵⁾ Нѣсколько словъ о дворянахъ правого берега Днѣпра. Основа, 1861, Декабрь, стор. 99.

не була одноцільним суспільним явищем, одноцільною синтезою політичних стремлень і суспільних ідеалів усеї молодіжи. Демократичний хлопоманський рух, недосліджений ще й до нині у всіх своїх відтінках і консеквенціях, обертав ся около одного спільного обекту, яким був український нарід. Тількиж коли праця для нього в одних „хлопоманів“ була остаточною ціллю програми, у других служила вона середником до переведення дальше йдучих політичних фантазій.

Свенціцкий прибув на київський університет саме в пору найбільшого розворушення умів. Загальна горячка заволоділа скоро цілим його духовним організмом, а після відомої кризи 1863 р. відбила ся на його світогляді у формі великої кристалізованої ідеї: федерації України і Польщі, братньої злуки двох вільних і рівних народів. Уся його дальша діяльність на галицькій території, яка мала мостити дорогу згаданій ідеї, стане нам що йно тоді вповні врозумілою, коли хоч в головних начерках зможемо познайомитись з прамованнями й ідеалами київських „хлопоманів“, в гурті яких усталив ся світогляд Свенціцкого.

У розбудженню живішого руху серед київської молодіжи велику роль відіграла кримська війна; розбудила вона в людей думку, отворила в їх серцях місце патріотичним почуванням, спонукала інтелігентніші одиниці виступити рішучо проти неморальности й „буршівства“ товаришів¹⁾. В гурті студентів університету появляеть ся тайком перед правлінням редагована часопись „Гульгайский Бігос“, яка бичем сатири вдаряє на байдушність і безідейність молодіжи²⁾. Рух бистрою струєю захоплює чимраз ширші круги. Коли 1859 року Драгоманів вступив на київський університет, між студентами йшли горячі дебати; всі рвали ся до політичної діяльности, хоч в ріжні боки³⁾.

Головним змаганням загалу тодішньої київської університетської молодіжи було зближення до народу, живе зацікавлення

¹⁾ Siolo. Pismo zbiorowe poświęcone rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim, зош. II, стор. 159.

²⁾ Тамже. Инше жерело подає назву часописи „Bigos burszowski“. Wyjątki z pamiętników b. komisarza pełnomocnego rządu w styczniowem powstaniu, tom I, Wspomnienia przedpowstańcze, rozdział II. Chłopomanja kijowska. — Dziennik Lwowski, 1870, Nr. 17.

³⁾ Порівнай біографію Драгоманова в „Житю і Слові“, 1894, I, стор. 149, пера дра І. Франка.

його житем, мовою, звичаями, обичаями, побутом, зацікавлення скриплюване у великій мірі поезіями Шевченка¹⁾. Демократами були отже всі студенти; свідомість соціальної несправедливості довела їх всіх до роздору із шляхтою²⁾; майже всі були також прихильниками українського народу, тільки прихильність не у всіх впливала із однакових мотивів і не у всіх стреміла до однакових цілей. Сей розлом найкрасше зарисовуєть ся на пунктї національнїм, на якому виразно можна відрізнити дві головні групи київських „хлопоманів“ відповідно до сього, чи почували вони себе попри всю свою прихильність для українських мужиків і погорду для польської шляхти таки Поляками, чи Українцями. В останніх до свідомости соціальних кривд долучила ся ще свідомість колишнього національного походження і вони порвали зносини не тільки з польською шляхтою, але й польськими історичними традиціями³⁾.

Ярко й недвозначно виступають ріжниці у поглядах двох головних таборів київського студентства вже в 1861 році, коли то в Київ прийшов клич готувити ся до повстання за повернення Польщі в її історичних границях. Тодї велика вже серед польської, чи то по тодішньому офіціальному терміні „католицької“ молодіжи, група „хлопоманів“ втратила кількох „радикалів“ — в їх числі й Володимира Антоновича, які приступили до громади „православних“ Українців, що складалась

1) „Dziwny też zapał — лише один польський емігрант (E. U.) в листі із Парижа в червни 1866 р. — ovladnął polską młodzież Ukrainy, młodzież uniwersytecką szczególnie, gdy pierwszy raz wzięła do ręki „Kobzarza“. Młodzi nie zarażeni jeszcze materjalizmem i przesądami starszego pokolenia, chwytaliśmy z uniesieniem utwory poety, wszystkie myśli jego tak jasno i wiernie wypowiedziane, i zachwycałiśmy się trafnem oddaniem rzeczy od dzieciństwa nam znanych“ (пор. його рефлексії в приводу статї Батаклї п. з. „Taras Szewczenko, życie i pisma jego“. Sióło, I, стор. 146).

2) „Młodzież oddana całem sercem pracy narodowej, na wskrós przejęta myślą wyswobodzenia ojczyzny z pod jarzma — otже й ти, в яких прихильність для укр. люду мала егоїстичні цілі — musiała pełnem boleści okiem patrzeć na ów niezgodny z prawami ludzkimi i boskimi stosunek chłopa do pana, owszem podniesienie moralne i materjalne włościanina, uzacnienie go myślą wolności i godności ludzkiej, uważała nie już tylko za święty obowiązek, lecz za sprawę ścisly bardzo związek mającą z pomyślnością sprawy ojczystej...“ Pamiętnik... op. cit. Dziennik Lwowski, 1870, ч. 15.

3) І. Стещенко, Українські шестидесятники. Записки Наук. Тов. а ім. Шевченка в Києві, кн. II, стор. 79.

майже виключно із лівобережців¹⁾. Таких одначе людей, що вважали роботу в хосен історичної Польщі простою недоладністю, було, як з жалем стверджує Б. Познанський в „Воспоминаніяхъ о польскомъ возстаніи въ Украинѣ 1863 года“²⁾ „не много“. Всіх інших захопив польський політичний рух³⁾. Давні традиції, зачерпнені із того середовища, з якого вийшла більша частина „хлопоманів“, завели їх в ряди польських інсурентів і бувші „демократи“ пішли на уступки польській шляхті навіть у питанню соціально-економічному⁴⁾.

Основно проявляє різниці в поглядах й прямованнях двох що йно згаданих груп серед київських „хлопоманів“ сам Павлин Свенціцький при нагоді критичного розбору повісти Т. Шумського п. з. „Na gruzach“, яка своїм змістом доторкає останнього польського повстання⁵⁾.

Із його рецензії дізнаємо ся, що ті із київських хлопоманів, що як писав „Tygodnik Poznański“ (1863, ч. 3, пор. Драгоманів, ор. cit., стор. 111), відrekliсь Польщі, щоби працею над освободженнем й освітою народніх мас зреалізувати „українську утопію“, гуртували ся в „Громаді“, — всі останні зорганізували ся в „Загал“ („Ogół“).

В „Громаді“ крім згаданого вже „радикального“ відлому польських хлопоманів, подибуємо головно українське студентство, для якого добробут українського народа був останньою метою програми. „Громадяни“ не грали ся фосфоричними вогниками, відкинули пусту фразу шляхти „підносити люд“; вони старали ся зійти до народу, вийти в його склад, приймаючи його мову, звичаї й обичаї⁶⁾. Натомісць всякі плани дальших державних сполук не обходили їх зовсім⁷⁾.

„Загал“, гуртуючи в своїх рамах молодіж різних провінцій колишньої історичної Польщі (з Волиня, Поділя, України, з Корони і Литви), вже з природи річи не міг проявлювати на зверх такого одноцільного характеру. В лоні „Загалу“ виріж-

1) М. Драгоманів: Историческая Польша и великорусская демократія. Собрание политическихъ сочиненій, Paris 1905, том I, ст. 110.

2) Киевская Старина, 1885, т. XIII, стор. 436.

3) Труды VII, стор. 248.

4) Драгоманів ор. cit. стор. 110—111.

5) Siolo, II, стор. 153—164. Богато місця присвячує Св-ий також обговоренню внутрішньої організації „Загалу“ і сфери його діяльності.

6) Тамже, стор. 160.

7) Тамже, стор. 162.

нюють ся по своїм стремлінням знову дві партії: партія „Поляків-Русинів“ — тоб-то „хлопоманів“ в тіснім розумінню слова¹⁾ — і партія „Коронарів“. Із багатьох слів Свенціцького, якими силкуєть ся схарактеризувати напрям діяльності „Поляків-Русинів“ і вияснити різницю їх програми від програми „Коронарів“, виходить ясно, що перші побіч праці над освітою українського люду живо захоплювали ся мріями про висвободження Польщі зпід російського ярма та думками про федерацію України і Польщі, другі зовсім байдужно відносили ся до справ українських земель, на яких вважали ся зайдами, беручи участь тільки в справах доторкаючих загалу молодіжи²⁾. Цілий той рух³⁾ кївських студентів живо захопив й Павлина Свенціцького. Без сумніву в їх гурті прийшлось і йому відіграти, коли не передову, то на всякий випадок визначну роль. Про участь Свенціцького у роботі „хлопоманів“ маємо два свідцтва, які одначе суперечать собі взаємно.

В статі Іржегоржевского читаємо, що „Święcicki stał w pierwszym szeregu i należał do przodowników młodzieży“⁴⁾; автор некрольогу в „Друзі“ (1876, стор. 284) впевняє натомиць, що Свенціцький „ніколи не тиснув ся в передні ряди межи тих, що найбільше кричали, що зачинали порушувати нещасну русько-польську справу“. Кричати може Свенціцький й не кричав, але у громадї кївських робітників був безперечно солідною робучою силою. Діяльність пізнійшого редактора „Siola“ у Кїві, коли зважити українське його походження по території, а польське по національності, можемо зовсім оправдано обмежити до рам зачеркнених статутом Поляків-Русинів. Щоби зблизити ся до простого народа, зачали хлопомани видавати книжки, заводити недільні школи, спершу можливо, що й в цілях політичної пропаганди⁵⁾, пізнійше, коли пересвідчили ся, що з темними, прибитими масами про політику говорити не

¹⁾ Спокійні горожани російської імперії ховали назву „хлопоманів“ виключно для Поляків-Русинів, обкидаючи „Громадян“ менше вшуканим епітетом „рїзунів“ (тажже, стор. 162).

²⁾ Тажже, стор. 161—162.

³⁾ Психологія хлопоманського руху, його мотиви і різниця змагавь „хлопоманів“ від змагавь „українофілів“, змальовані гарно й об'єктивно в Пипіна. *op. cit.* стор. 273—282. — Крім цитованих творів ще: Agaton Giller: *Historja powstania narodu polskiego w 1861—1864.* Париж 1867, т. I, стор. 141—163.

⁴⁾ *Gazeta narodowa*, 1876, ч. 213.

⁵⁾ *Житє і Слово*, 1894, I, стор. 149.

слід, просто в цілях просвітних і педагогічних. Так повстала відома, тайком перед правлінням основана, школа в Києві, що мала на меті виобразування сільських учителів, а в якій викладною мовою була мова українська і в ній став Павлин Свенціцький учителем. Зближався пам'ятний цвітень 1863 року. „Поляки-Русини“, вірні висказаному „сredo“, що не зривають з польщиною¹⁾, не без впливу „коронярів“²⁾, повстали в ім'я свободи сфедеризованих трьох земель, видаючи наперед на доказ контакту з народом „Золоту грамоту“. Ходило саме о те, хто має промовити до народу, чиїм словам він йме найбільше віри. „Дідичі? — ...Ще не присохли рани панщизняних ударів, — говорить Свенціцький в повісти „Трójка“ — іще кровію текуть військові екзекуції, які накликали пани-дідичі; їм люд не повірять, хіба що скажуть, що повернуть недавні часи! Лишалась молодіж. Вони були ще такі білі невинністю, а так їх опромінювала любов до того люду, якого освободження бажали, що здавалося, що слова їх найдуть у нього віру, що як братів прийме їх люд в свої ряди і піде враз з ними у бій за правду, за жите“...³⁾. Так здавалося і Свенціцькому, коли на чолі одного легіону повстанців⁴⁾ ставав в боєвій ряді польських інсургентів, бо забув, „що любов, що бажання щастя мільйонів, хоч окриває блиском „білих соколиків“, не випадає ще мученичої крові, якою їх чола позначили батьки на знак, що від них походять“...⁵⁾. Повисші слова Свенціцького були б пустою, милозвучною фразою, коли би він сам не розумів усеї їх правдивости. А се розумінне причинилося в значній мірі до того, що молодий ідеаліст не знеохотився невдачею повстання, ворожим становищем українського люду, а тільки утвердився в своїх поглядах, почув реальний ґрунт в програмі будуччини. Бо коли по невдалій пробі із „Золотими грамотами“, по нападі в Соловіївці, багато виемігрувало на захід, Свенціцький не пішов за їх приміром, але з великою енергією, хоч із „зраненим серцем“⁶⁾ віддався праці, і то праці спокійній, на довгі літа розложеної, праці органічній, що мала на меті розв'язання українсько-польських замотаних відносин, в'яснення українського

1) Siolo, II, стор. 162.

2) Познанський, op. cit., Кієвская Старина, т. XIII, стор. 436.

3) Dziennik Literacki за рік 1866. ч. 42.

4) Waclaw Lipiński, Szlachta na Ukrainie, стор. 66.

5) Dziennik Literacki, 1866, ч. 42.

6) Gazeta Narodowa, 1876, ч. 213.

питання в його відносинах до Польщі. Для такої роботи треба було наслухувати удар живчика в житю обох народніх орґанізмів, тому Свенціцький, утікаючи з Росії, полишаєть ся в Галичині і оселяєть ся постійно у Львові, щоби „між працею своєю і народом, якому посвятив ся, заховати живий, постійний сполучник, що міг би його удержати в непереривній свідомости народніх потреб“¹⁾.

II.

Свенціцький в Галичині. Театр „Руської Бесіди“. Виступи Свенціцького на українській сцені („Лазовський“) і в аматорських трупах Возняковського і Штенґля („Сельський“). Драматичні переклади і перерібки.

В Галичину вступав Свенціцький з готовим пляном, скристалізованою програмою роботи. „Незвичайність“ його роботи на байдужнім, апатичнім виднокрузі галицького життя була впливом правда аномальних, неприродних, всеж таки дійсних відносин на російській Україні. Ілюструє вона крім того, як не мож краще, усю непрактичність вдачі Павлина Свенціцького, являєть ся вислідом його поетичного характеру, далекого від реального життя і його умовин. Задумав він зєдинити Україну з Польщею в децю ориґінальний спосіб. „Забажалось йому згоди, братерства двох народів, любови двох свободних, самостійних, просвічених братів“²⁾. Говорити й писати про сю згуду вважав він головною задачею свого життя. Тому від пори прибутя в Галичину почав накликувати Поляків скрізь постійно й консеквентно, накликував їх не тільки безпосередно словами, але й посередно апотеозованнем України, до якої приляг цілим серцем, і поетичним зображеннем вифантазованих прекрасних, гармонійних українсько-польських взаємин в минувшині в літературних своїх писаннях, наклекував не тільки живим, щирим словом, але й приміром власного життя й особистим посвяченнем, щоби признали окремішність українського народа і злучили ся з ним на основі демократичних прінципів. Сій ідеї остав Свенціцький вірним ціле життя мимо малих успіхів його щирих і талановитих проб переведення її в життя. З України приніс іще Свенціцький знанне мови й життя українського народа і любов його виделіяну кличами й ідеями кївських „хлопоманів“, тих

¹⁾ Тамже.

²⁾ Другъ, 1876, стор. 284.

людей, що по словам Кудіша доступили прогресу життя, де він був можливий при тодішньому всесвітньому відродженню народностей і де він не був можливий¹⁾.

З таким матеріалом взяв ся він до роботи. Та, щоби перевести наміри в життя, щоби мати спромогу з повним спокоєм працювати на витиченому шляху, треба було Павлинови подбати наперед про матеріальне забезпечення, добути певних і постійних засобів до життя. Приватні лекції не вистарчали²⁾, тому Свенціцький задумав старати ся о посаду гімназіального учителя, яку осягнув що йно по великих перепонах. Передовсім, щоби виказати ся якимсь постійним занятям, на основі якого міг би дістати право австрійського горожанства, конечно до одержання якої небудь посади, вступає до руського театру Бачинського, для якого під прибраним іменем Данила Лозовського кладе незвичайно цінні услуги, як актор і драматург.

Шістьдесяті роки означились новим зворотом в духовому життю галицьких Русинів. Внесли вони в холодний, знеможений довгим, летаргічним сном п'ятидесятих років організм народнього життя дещо теплої крові, додали йому нової енергії. Пробудження з просоння завдячують галицькі Українці тим разом російській Україні, а в першій лінії Тенієви Шевченка, якого твори, відомі давніше тільки не багатьом одиницям, змогли тепер при співділанню інших політичних і суспільних моментів викликати загальне одушевлення, „цілу революцію межі Русинами, особливо молодшими“³⁾. „Новий, нечуваний світ — мовить Остап Терлецький⁴⁾ — отворив ся перед нами із „Кобзаря“ і молоде, сьвіже, незіцсоване серце відразу полюбило його. Зовсім инакшим показав ся нам тепер мужик. Погорджений і зневажений до недавна він нараз підніс ся на висоту народнього ідеалу і став в очах молодіжи німим, довготерпеливим мучеником“.

Демократичний отже напрям поезій Шевченка і повістей Марка Вовчка уділив ся, як бачимо з наведених висше слів Терлецького, подекуди іще перед приходом Свенціцького в Галичину, галицькому народньому рухови, впливаючи у нього здоровіший внутрішній зміст. Молодіж, що найшвидше зрозуміла

¹⁾ „Шолякамъ обь украинцахъ“. Основа, 1862, лютий, стор. 85.

²⁾ Другъ, 1876, стор. 284.

³⁾ М. Павлик: Про русько-українські народні читальні. Львів, 1887, стор. 85.

⁴⁾ Галицько-руське письменство 1848—1865, стор. 101.

вагу ідей і постулатів Шевченкових пісень, гуртуєть ся по гімназіях в „громади“, переймає на себе ролю пропагаторів голошених на Україні кличів демократизму і в цілим ентузіазмом горячих, молодих душ хапаєть ся працювати на запустілій буряном плиткого „аристократизму“ і ще плитшої „сальоновости“ порослій ниві народнього житя. За ініціативою молодіжи зачинає виходити ряд часописий, а львівська українська інтелігенція основує 21 січня 1862 року першу руську читальню — „Руску Бесіду“.

Результатом й одним із перших обявів пробудження й живійшого розвою українського народнього житя в Галичині являєть ся думка зорганізованя постійної руської сцени. Правда, одушевленне драматичними виставами, які на склоні сорокових років відбували ся в Коломиї, у Львові і Перемишлі, зродило вже тоді думку заснувати вандрівну театральну трупу¹⁾, але її здійсненю перешкодив в пятьдесятих роках відомий десятилітний застій в культурно-літературному житю галицької України. І що йно після нового, животворного подуву з України, що при співділанню инших чинників приспішив удар живчика культурного житя Галичан, віджила гадка кинена Трешаківським, а справа українського театру в Галичині висунула ся на чоло культурних потреб галицьких Українців. Львину частину заслуги в переведенню сеї справи приписати треба Лаврівському, що перший поставив на однім із засідань Виділу „Руської Бесіди“ проєкт основаня руського театру, а пізнійше, коли з великим запалом принято сеї проєкт, так щиро займив ся збираннем складок. Я не думаю переповідати тут цілої історії заснованя українського театру в Галичині; на сьому місці зазначу лишень, що перші його представленя відбували ся в даром відступлений салі Народного Дому під дирекцією Омеляна Бачинського, який прибув до Львова із Житомира на спеціальні запросини Виділу Товариства, і що він саме і його жінка, вельми талановита драматична артистка, були першими по фаху акторами в Галичині. Останну частину завдання словнювали аматори, по більшій части студенти львівського універ-

¹⁾ Порівнай: М. Возняк, Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX столітя. Львів, 1909, стор. 19—20.

²⁾ Про се хоч би: Stanisław Repłowski, Teatr ruski w Galicji, Львів, 1887, стор. 8—9. — Ів. Франко, Рускій театр въ Галичині, Зоря, 1885, ч. 24.

ситету¹⁾.

І так дня 29 (17) марта 1864 року „по довгѣмъ снѣ, — по снѣ мовъ внутрь могилы“²⁾ відбуло ся перше представлення українського театру у Львові. По поетичнім прольогу пера Оме-ляна Огоновського слідувала „превосходна, чудно-прекрасная“³⁾ „Маруся“⁴⁾, владжена на основі відомої Квітчиної повісти. Про виставу „Марусі“ згадуємо тому, що деякі історики українського театру в Галичині⁵⁾ приписують хибно її авторство Свенціцкому. Автором лібретта „Марусі“, привезеної Бачинчинським з України⁶⁾, а відіграної на дошках української сцени дня 29 марта 1864 року, був Поляк Толембйовський, а композитором мелічних її партій, основаних на тлі українських мелодій, Квятковский⁷⁾. Свенціцький міг тільки перекласти „Марусю“ з польської мови. За останнім здогадом промовляла би заакцентована в „Слові“ „тонкість язика“⁸⁾. Але до самостійної драматичної перерібки Квітчиної „Марусі“ забрав ся Свенціцький що йно пізнійше.

Перша вистава „Марусі“, як взагалі весь театральний устрій, мала характер чисто народній. Заздалегідь заповіджено, що тільки народне українське слово буде гомоніти з дощок театральної сцени, і що тільки штуки чисто народного характеру становити муть головний складник театального репертуару. Урядовою мовою, мовою театральних оголосин, кореспонденційною мовою дирекції і розговорною мовою акторів, була мова жива, народна, українська. В друкуванні оповісток уживано фонетичної правописи⁹⁾. Нічого отже дивного, що на таких під-

1) Perłowski, op. cit., стор. 9; Ів. Франко, op. cit., Зоря, 1885, ч. 24, пор. також: Рускій народный театръ его дѣятельность составъ и управление отъ 1864—1870 г. Написаль Н. Ч.

2) Прологъ для открытія руско-народного театра, сочиненный Е. Огоновскимъ, выголошенный въ салѣ Народного Дома у Львовѣ дня 17 марта с. р. Лонгиношъ Буцацкимъ. Слово, 1864, ч. 23.

3) Слово, 1864, ч. 24.

4) Ів. Франко, op. cit. Зоря, 1885, ч. 24, стор. 280.

5) Perłowski, op. cit. стор. 11; порівнай також: Історія основанія и розвою руско-народного театра въ Галичинѣ. Коломия, 1904, стор. 11.

6) Новый Галичанинъ, 1889, ч. 3, стор. 44.

7) Слово, 1864, ч. 24.

8) Тамже.

9) R. N.: Teatra ludowe, jako dźwignia oświaty. Siolo. Pismo zbiorowe poświęcone rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim, 1866, зошит II, стор. 180. Гл. І. Франко, Рускій театръ въ Галичинѣ, Зоря, 1885, ч. 24.

валинах построний храм української штуки мусів у своє нутро заманити й Павлина Свенціцького, бо відповідав вповні поглядам і стремлінням його.

В 1864 році виступає він доволі часто на українській сцені в Галичині під псевдонімом Данила Лозовського. Наділений незвичайним даром вимови¹⁾ виступає він тут у найневідповідніших своїй характерови і темпераментови ролях характеристичної коміки²⁾, хоч публіка, а іменно критика воляла його бачити в ролях героїчних, які йому обіцуювано³⁾, а „Слово“ в ролі молодого аманта⁴⁾.

Всеж таки у тих „найневластивіших собі ролях: чумака Чупруна в „Москалю Чарівнику“⁵⁾, паниці Дратвенка в „Майстрі і челяднику“⁶⁾, писаря в „Опекунстві“ Рудольфа Моха⁷⁾, возного в „Наталці Полтавці“⁸⁾, Пятаковського в „Щирій любові“⁹⁾, зумів Свенціцький заслужити на оплески публіки і признання критики¹⁰⁾.

Та не довго судилось йому перебувати на дошках українського театру. Вже в 1865 році в приписці до „Гаврила Бамбули“ читаємо оті слова П. Свенціцького: „Зарядчий Виділ Руського театру у Львові так обійшов ся зо мною, що я

1) Ів. Франко, ор. сіт.

2) Мета, політична часопись за рік 1865, ст. 495.

3) Тамже.

4) Слово, 1861, ч. 55: „здаеть ся, що ему зручійше прийшлось бы играти молодыхъ любовниківъ“.

5) Ролю Чупруна в „Москалеви Чарівнику“ відіграв Лозовський дня 28 червня 1864 р. „Не можь заперечити — писало Слово (1864, ч. 52) — що чумаць г. Лозовского отданъ былъ съ жизнью, а може и пѣлкою вѣрно его украинской природѣ“.

6) Знаменитим відданем креації паниці Дратвенка звернув Свенціцький на себе загальну увагу. Слово, 1864, ч. 52.

7) В „Опекунстві“ виступав Св. дня 7 (19) липня. Слово, 1864, ч. 53.

8) Возного грав Свенціцький 8. 20 юлія 1864 р. замість Розмазовського. Гра Лозовського „якъ впрочемъ доказала она добре вырозумѣнне характеру комичного старика-любовника“ — не дорівнювала по думці рецензента грі Розмазовського „особливо же въ тѣмъ, же Г. Лозовский не пользуется такъ сильнымъ и доноснымъ органомъ, абы свѣій голосъ и до роль подстарѣлыхъ здужалъ умодульовати“. Слово, 1864, ч. 55.

9) Слово, 1864, ч. 77.

10) Слово, 1864, ч. 52, 55, гл. також: „Lemberger Zeitung“ за рік 1864.

присилований¹⁾ застерегти право представлення в театрі ось цієї пєси мого перекладу²⁾.

Непорозумінне отже з дирекцією театру склонило Свенціцького до опущення української сцени. Що було безпосередною причиною сего непорозуміння, — мала платня, чи особиста ривалізація з Бачинським і проста зависть із боку останного³⁾, — певно рішити не можна, на всякий одначе випадок коріння його сягають глибоше. Із півночі дунув саме морозний вітер⁴⁾. Була се критична доба в історії української суспільности в Галичині, часи, коли по смерті митрополита Яхимовича, провідника „святоюрського“ сторонництва, члени його, позбавлені свої гуртуючої сочівки, почали розсіпатись в своєму центрі і стали в великій часті звільна гравітувати на північ, перехилюючись рішучо на сторону поглядів Дідицького і його кліки. Обєднители, що мали вже в своїх руках усі важніші інституції і такий впливовий орган, як „Слово“, забажали й ніжну, молоду інституцію, ново заснований театр, перещіпити на північний ґрунт. З усіх усюдів стали напирати на Лаврівського, а одним із „соліднійших“ аргументів була погроза викинути український театр із салі Народного Дому⁵⁾. Сим разом віднесли вони побіду. Климкович уступив із театрального комітету, а його місце заняв Богдан Дідицький⁶⁾. Результат такої переміни швидко показав ся і на зверх. З афішів усунено фонетичну правопись, а народню мову „очищено“, а потім і зовсім усунено. Її місце заняв відомий усім „літературный языкъ“, а народні по змістови і по формі штуки виперли на задній плян „Обманъ очей“, „Голодень и влюблень“, „Роксоляна“ і їм подібні. Словом український народний театр в Галичині спав не тільки до зєра під артистичним оглядом, а став іще місцем і середником про-

1) Підчеркнення Свенціцького.

2) Руський театр. (Перша серія). Ч. II. Гаврило Бамбула. Комедия Мольєра. Львів, 1865, ст. 4 (непаф.).

3) Автор статі „Teatra ludowe, jako dzwignia oświaty“ виразно зазначає, що Бачинський сам „zdolniejszych aktorów, jak p. Łozowski odstręczył... szczęśliwy, że obecnie niema lepszego nadeń aktora i aktorki lepszey od jego żony“. — Siolo, 1866, вош. II, стор. 184.

4) Repłowski, Teatr ruski, ст. 16.

5) Teatra ludowe, Siolo, II з, ст. 183; Ів. Франко, ор. cit., Зоря, 1885, ч. 24, ст. 281.

6) Мета за рік 1865, ст. 474.

тинародної пропаганди¹). Очевидно, що в такому театрі не могло бути місця для Свенціцького і він мусів скорше чи пізніше його покинути.

Коли в 1865 році театральна дружина вертала з провінції до Львова, львівська українська громада, сподіючись якихось дальше йдучих реформ театрального персоналу і репертуару, манила себе надією побачити знову на українській сцені Павлина Свенціцького. Здасть ся Лаврівський робив уже в тій справі деякі заходи, коли „Мета“ „певно знала“ про ряд нових виступів Лозовського, „артиста здібного і працюючого над обогаченням нашої сцени переводами і наслідуваннями“²), і з його приходом ворожила українському театрови нову добу³). „Дуже радуємо ся — писала „Мета“ — съ повороту п. Лозовського, и въ ёго приходомъ обітцяємо нашій сцені нову її добу, бо о талантливості п. Лозовського самі знаємо, и ще родимці наші въ Україні дуже хорошо обзиваютьця о тімъ артисті“⁴). Крім актора витала „Мета“ в особі Свенціцького визначну силу на полі української перекладної драматургії і радила театральному Виділови вийти з Лозовським в умову що до придбання для української сцени його драматичних перекладів і перерібок. При тім не зле було би відкладати кожного представлення кілька золотих, як ремунарацію за драматичні праці Лозовського і інших письменників. Таким робом і бідний театральний фонд не понесе великих втрат і письменники одержать хоч мінімальну нагороду за свої труди⁵).

Але надія завела. Свенціцький не виступав більше на дошках українського театру. В 1865 році заангажував його директор львівського польського театру, Милашевський до своєї трупи. Про виступи його одначе в театральній дружині останного не маємо ніяких певних вісток⁶). Натомісь маємо

¹) Teatra ludowe, jako dzwignia oświaty. Siolo, II, 187, Repłowski, op. cit., st. 16, I. Франко, op. cit. loco cit.

²) Мета, 1865, ст. 496.

³) Тамже.

⁴) Підчеркнення моє.

⁵) Тамже.

⁶) Вістку подану Іржегоржевським про виступи Свенціцького в театральній трупі Милашевського (Gazeta narodowa, 1876, ч. 213) вважає Шумський впливом незнайня відносин. Склонений отже просьбами вдови і родинними в'язами, заявляє, що Свенціцький ніколи не виступав в театрі Милашевського. Він мусів виказати ся перед дирекцією поліції свідощтвами постійного занятя, бо в противнім разі його побут в Галичині був би заквестіонований. Тому тільки просив Свенціцький Милашевського о посвідку, що заангажований до його театру.

деякі, що правда доволі скупи, дані про виступи Свенціцького в провінціональних польських театрах Возняковського і Штеніля. В останніх двох виступав Свенціцький під іменем Сельського. І так в театрі Возняковського, який давав в 1866 році вистави в Перемишлі, вибив ся Сельський на перший план і заслужив собі знаменитою грою великі похвали критики. Ось що пише про його виступи „Dziennik literacki“: „Sielski — artysta sceny kijowskiej — człowiek młody, zdolny i pracowity, posiadający warunki sceniczne, a co więcej wyższe od innych wykształcenie w rozmaitych rolach okazał, że rutyna z wrodzonym talentem połączona da w nim dobrego artystę“¹⁾.

Що під іменем Сельського ми тільки можемо розуміти Павлина Свенціцького, доказує факт, що під тим самим псевдонімом виступав він пізнійше, як стверджують Іржегоржевський²⁾ і Пепловський³⁾ в театрі Штеніля, київське походження артиста і його високе образование. Коли в 1867 році інтелігентний директор Милош Штеніель зібрав знаменито зорганізовану групу акторів, людей з задатками справдішнього артистичного хисту у натурі⁴⁾, запросив в її склад й Павлина Свенціцького,

І Милашевський згодив ся на се (пор. Dziennik polski, 1876, ч. 214).

Що одначе виступи Св—ого на сцені Милашевського не були лише формальними, а що Св—ий фактично виступав на ній, стараєть ся виказати Іржегоржевський в 216 числі „Gazeta narodowa“ за рік 1876. Доказує доволі неаручно. Річ мала ся так: „P Jan Dobrzański, widząc zamiłowanie Święcickiego do sceny i pragnąc mu zapewnić utrzymanie, zaprowadził go do ówczesnych dyrektorów teatru polskiego pp. Smochowskiego i Nowakowskiego, polecając go ich względem. Święcicki został więc na scenie aż do czasu objęcia jej kierunku przez p. Miłaszewskiego, który zaraz na I. wstępie dał mu rolę Antosia Rewizorczyka w „Karpackich Góralach“, której jedna k nie grał“.

Estreicher подає на однім місці спис акторів театру Милашевського за 1865 р. (пор. Teatra w Polsce II, 588), в иншому говорять про всіх акторів львівського театру (ор. cit. III, 274), імени одначе Свенціцького не згадує нігде. Також в звістках і рецензіях вистав театру Милашевського не стрінув я імени Свенціцького, хоч прим. в 67 числі „Dziennika literackiego“ за рік 1865 є спис усіх акторів згаданого театру.

¹⁾ Dz. lit., 1866, ч. 13, ст. 205.

²⁾ Gazeta narodowa, 1876, ч. 216. ³⁾ ор. cit. ст. 14.

⁴⁾ Dziennik literacki, 1867, ч. 13.

що грав свої ролі: „tak znakomicie, z takim rozumieniem i przejęciem się, że szczerze wszystkich widzów zachwycił...“¹⁾. Ремунація Сельского в театрі Штенля виносла 60 зл. місячної платні, а пописовими його партіями була роля Ятона в Шекспіровім „Отелю“ і роля Фантазія в „Ніерорґавн их“ Словацького²⁾.

З діяльністю П. Свенціцького як актора тісно сплетена його діяльність на полі української драматургії. Безприкріпа вбогість українського сценічного репертуару спонукала його зайнятись зладженням потрібних початкучій сцені драматичних штук, які будь перекладав будь переробляв на основі польських, великоруських і французьких оригіналів, приновляючи їх до вимог української сцени й української публіки. Крім того перекладав драми Шекспіра, драматизував повісти Квітки („Маруся“), поеми Шевченка й написав оригінальну комедію п. з. „Міщанка“. Працю свою на тому полі зачав Свенціцький іще в Києві³⁾, драматизуючи Шевченкову „Катерину“, але серйозніше захопився нею що йно в Галичині в рр. 1864, 1865 і 1866, заохочений до сього Юліаном Лаврівським⁴⁾. Одначе з великого числа перекладів і перерібок пера Павлина Свенціцького, що повстали в згаданім часі, лише дещо появило ся друком. Більшість відома нам тільки із заголовків і театральних рецензій.

Крім друкованих „Циганів“⁵⁾, перекладу п'ятиактової драми Йосифа Корженевського, „Вікна на першім поверсі“, перекладу драми в „трех образах“ тогож автора⁶⁾; „Галі“⁷⁾, до якої музику підробив о. Вербицький, „Гаврила Бамбули“⁸⁾, перерібки Молієрового „George a Dandin-a“, першого акту Шекспірового „Гамлета“⁹⁾ і „Катерини“¹⁰⁾,

1) Тамже.

2) „Teatr polski“. Nowiny за рік 1868, ч. 19, ст. 149—150.

3) Siolo, III зом., 74 ст. 4) Teatra ludowe..., Siolo, II, 185 ст.

5) Цигани. Драма Осипа Корженевського въ 5 діяхъ. З польского переложив Д. Лозовський. Львів, 1864.

6) Слово, 1864, ч. 81, гл. також: Комаров: Українська драматургія, Одесса, 1906, ст. 15.

7) Галія. З опери-водевіль „Ketty“ переначив Д. Лозовський. Львів, 1865.

8) Гаврило Бамбула. Комедія Молієра в 3 діях. Для руської сцени зладив Д. Лозовський. Львів, 1865.

9) Нива за рік 1865, ст. 36—42; 60—73; 100—104; 117—120; 132—138. 10) Siolo, III, 73—106; IV, в. ст. 93—126.

відомі нам іще із заголовків отсі драматичні штуки Павлина Свенціцького: 1. „Слаба струнка“, комедія в одній дії, переложена з французького¹⁾. 2. „Рожа“, водевіль, переложений з французького з музикою о. Лаврівського. 3. Комедія Корженовського в одній дії п. з. „Qui pro quo“. 4. „Видумана невірність“ (Le sosu imaginaire), комедія в одній дії Молієра. 5. Переклад комедії Фредра в одній дії п. з. „Лист“. 6. „Маруся“, драма в чотирох діях на основі Основяненкової повісти. 7. „Хліб за хліб“, комедія в одній дії переложена з французького. 8. „Москаль Чарівник“ Котляревського „застосований до тутешньої сцени“. 9. З французького „Молода вдовиця“²⁾. 10. Комедія в одній дії Кулакова п. з. „Котра із них“³⁾.

Головним жерелом перекладів і перерібок П. Свенціцького, під якими він постійно підписував ся псевдонімом „Лозовський“, була комедія французька, а побіч неї польська і великоруська. Ряд цитованих творів був би без сумніву більшим, колиб не фатальна крадіж куфра⁴⁾, яка позбавила „неуспяного труженика“ української сцени, Данила Лозовського, кількох рукописей театральних українських штук, а між ними й повного перекладу Шекспірового „Макбета“⁵⁾. Про згадані в горі друквані переклади і перерібки автора „Міщанки“ буду мати нагоду говорити далше. Тут зазначу тільки, що всі недоступні нам драматичні твори Свенціцького визначають ся по словам критики „знаннемъ нашего люду и ёго мови“⁶⁾, значить вдоволяють найосновнішим вимогам, які прикладаєть ся усе до того рода перекладів і перерібок. „До того додамо — пише далше „Мега“, — що п. Лозовський переводить лишъ славніші річи, а меншої ваги комедийки, водевилі, застосовує до нашого жита; тим его „Галя“, „Рожа“ и др. суть неначе оригінальні, бо знаючи людь, нашъ авторъ умівъ такий дати колорить своїмъ переиначуваннямъ, що чужого въ нихъ ледви чи що и лишилося“⁷⁾. З того бачемо, що Свенціцький перекладав, в тіснім значінню слова, тільки твори о мінімальній літературній стійности; инші націоналізував, переносячи фабулу на український ґрунт і уставляючи її в рамках українського національного жита.

¹⁾ Слово, 1864, ч. 86. ²⁾ Слово, 1865, ч. 52.

³⁾ Слово, 1865, ч. 52; Комаров — op. cit. 93 ст.

⁴⁾ Мега, 1865, ст. 495. ⁵⁾ Слово, 1865, ч. 79.

⁶⁾ Мега, 1865, ст. 495. ⁷⁾ Тамже.

Крім перекладів і перерібок відома нам також із театральних рецензій драма Свенціцького п. з. „Маруся“, зладжена на основі Основяненкової повісти того самого імени. „Марусю“ переробив Лозовський в 1865 році „вѣрно перетворив вѣ 4-х актовую драму“¹⁾. Вона мала бути вірнішим образом Квітчиної повісти, чим „Маруса“ Голембйовского, і як такий, мала — по думці „Слова“ — багато висшу ціну²⁾. Інші одначе критики „Марусі“³⁾, а зглядно рецензенти пізнійших її вистав⁴⁾, значне острійше віднесли ся до драми Лозовського. Підчеркуючи сильно факт, що „Маруса“ така, як її намалював Квітка ніяк не годиться у драму⁵⁾ й акцентуючи трудність у драматизованій повісти Квітки, вважають вони „Марусю“ Лозовського недоладним відгомоном славної повісти. „Зазирнув — мовлять вони — Квітка у саму глибину души нашої народнїї, та и виявив нам її у тихому образі своєї Марусі. Розвиваєця Квітчина повість тихо та сумирно, як чиста вода пливе у тихій ріці; не повіє на неї ні зимний вітер, не замутиє води чистої як кришталі; а коли й спиниця де вода, то тільки на те, щоб вірвати якийсь цвіт з зеленого берегу тим чудовіще поплисти дальше. Пливе вона серед зелених квітучих берегів, и небо голубе відбиваєця в її чистому зеркалі, и дно її чисте горить золотим промінням сонця, небо и земля лучаця в її разом. Так проплива вона тихо аж до кінця, та тут и спадає у тужливім гаморі блиску чим водоспадом, да тільки на те, щоби ще чудніще засияти своєю красою. Се Квітчина повість — се его чудова „Маруса“⁶⁾. Бо дійсно в цілій повісти нема ніякої інтриги, нема того драматичного вузла, без якого всякий драматичний твір не вдоволяв би цікавості публики. Тим драматичним вузлом у драмі Свенціцького мала бути інтрига волосного писаря Розмазовського, введеного здасть ся за приміром Голембйовского, що своєю логаною церковщиною сильно пригадував возного з „Наталки Полтавки“⁷⁾. Але Розмазовський закаламутив лишень по думці критики чистий образ „Марусі“, не причиняючись нічим ні до завязки ні до розвязки драми⁸⁾. Дальше підносить рецензент в закид авторови драматизованої „Марусі“ недугу героїні, яка

¹⁾ Слово, 1865, ч. 62. („Правда“ за рік 1869, ч. 45 і Комаров — ор. сіт. знають тільки триактову „Марусю“). ²⁾ Тамже.

³⁾ Рускій народный театр у Львовѣ. Другъ, 1876, ст. 367. ⁴⁾ Правда, 1869, ч. 25, ст. 375. ⁵⁾ Тамже. ⁶⁾ Тамже.

⁷⁾ Другъ, 1876, 367 ст. (Рускій народный театр у Львовѣ).

⁸⁾ Правда, 1869, ч. 45.

як випадкова оправдана в повісті, але ніяк не оправдана у драмі. Вона повинна мати свої мотиви, що впливали би в конечности, в характеру і акції виступаючих осіб. Інтрига Розмазовського в формі переловлювання листів рішучо за малий мотив, щоби міг спричинити нечайне занедужання Марусі. Також кінцеве ненадійне подужання Марусі¹⁾, всунене у драму по всякій правдоподібности також за приміром Іолембйовського²⁾, вважає критика надто уже неприродним, яке як звичайне чудо ніяк не ладить ся у драму. Всеж таки мимо підчеркнених слабших боків і очевидних промахів удержала ся драма Свенціцького довший час на українській сцені і ще в вісімдесятих роках становила цікавий і симпатичний складник українського сценічного репертуару³⁾.

Праця Свенціцького для двигнення позему українського театру в Галичині була, як бачимо, інтензивна, різнородна й продуктивна. Що Свенціцький мав колинебудь намір зовсім посвятити ся театрови як автор і письменник⁴⁾ — сього певно твердити не можна, бож уже в тих часах, себто в рр. 1864 і 1865 не обмежував він виключно своєї діяльности до рам актора і драматурга, а пробував пера і в інших родах літературної творчости. Уся його тогочасна діяльність, без сумніву вислід згаданого політичного ідеалу, була не лише середником до заспокоєння житєвих матеріяльних потреб, а стреміла також посередно до зреалізованя відомих політичних фантазій. Тому саме біографи Свенціцького лучать його літературні продукти з його політичною програмою і вважають їх середником, якого вживав Свенціцький, щоби здобути авторітет й популярність імени серед української і польської суспільности, авторітет, що уповажнював би його до висловлювання думок і поглядів в справах народнього житя⁵⁾.

Вже з 1864 роком зачинаєть ся паралелізм у роботі Свенціцького. Він пише українською⁶⁾ і польською мовою літе-

1) Свенціцький — як говорив мені рада. Барвінський — переробив драму вірно з повісті так, що Маруся умирає. Однак крилошанин Куземський заявив, що таке сумне закінченє нешло впливає на настрої публки і за його впливом змінено закінченє так, що Маруся подужала.

2) Порів. Слово, 1864, ч. 24. 3) Д'яло, 1884, ч. 131.

4) Ів. Франко — Рускій народный театр. Зоря, 1885, ч. 23.

5) J. Grzegorzewski — Paulin Świącicki. Gazeta narod., 1876, ч. 213.

6) Крім драматичних пєс виходять ще 1864 р. його „Байки“.

ратурні твори, помішуючи їх будь в українських¹⁾ будь польських²⁾ видавництвах. В 1866 році сей паралелізм сходить ся в літературно-публіцистичному, польсько-українському видавництві: „Siolo“, а по його застанові розгалужуєть ся знову й розтягаєть ся на поле науки.

III.

Свенціцький як публіцист. „Siolo“. „Nowiny“.

Перший зошит „Siola“ появил ся дня 1. липня 1866 року. В слід за ним вийшли ще тримісячними відступами часу три випуски у формі дванадцять аркушевих зошитів. Ініціатором видавництва і його головним редактором був Павлин Свенціцький.³⁾ Повний заголовок орґану такий: Siolo. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym ukraińskoruskim. „Видавці отже „Siola“ — вносять із заголовку рецензент першого його числа, Т. Романович — не стоять ні на історично-державнім (historyczno państwowem), ні на національнім становищі. Їх точкою виходу є люд, їх принципом людовість. Нарід сей є руський, є відрубний і ріжний від польського, отже є Русь-Україна, отже треба люд сей підносити і для нього працювати, виходячи з його власного русько-народного становища.“⁴⁾ — Коментатор коментує неясно. Щоби відповісти на питання, яку ціль задумували досягнути видавці „Siola“, до чого стреміли, висилаючи у світ ориґінально спо-

¹⁾ По словам Гржегоржевского (Gazeta narodowa, 1876, ч. 213), повтореним в „Друзі“ за рік 1876, стор. 285, мав Свенціцький дописувати 1863 р. до „Вечерниць“, „gdzie zamieszczal śliczne swe „Bajki“. Віетка неправдива. В „Вечерницях“ нема ніяких творів Св-ого.

В „Ниві“ за рік 1865 друкував Свенціцький поезії („На чужині“, ч. 5, стор. 24; „Нічъ въ Подолі“, ч. 5, стор. 25), повісти („Колісь було“, стор. 3—8, 18—24, 33—36, 48—51, 82—87), перший акт Шекспірового „Гамлета“ в перекладі на українську мову (стор. 36—42, 60—73, 100—104, 117—120, 132—138) і „Подорожъ по Україні“ (стор. 56—60, 73—74, 104—111, 125—127). Деякі партії останнього твору помістив Партицький в „Руск-ій читан-ці для низшихъ класъ середнихъ шкѣлъ“ за рік 1871, стор. 286—292, п. в. „Подорожъ до Каменця“.

²⁾ В „Dziennik-u Literack-im“ за 1865 рік надрукована його повість „Przed laty“ (чч. 70—77).

³⁾ Ів. Ем. Левицький — „Галицко-русская Библиографія XIX. ст., т. II., стор. 76.

⁴⁾ Dziennik Literacki, 1866, ч. 31, стор. 493.

лучені перли українського письменства з квітами польської публіцистики, треба передовсім пригланути ся тій „profession de foi“, яку висказують вони устами Свенціцького і тій програмі, яку розвивають в передньому слові.

Істнування української нації побіч польської і великоруської вважають редактори аксіомою, яку з цілою силою старають ся підчеркнути. Факт говорить сам за себе й не потребує ніяких доказів. „На просторі від Балтійського моря до Чорного, від Кавказу поза Карпати бачимо осілий п'ятнадцятимільоновий нарід, що говорить одною мовою, що має спільні звичаї і обичаї, скрізь вірний своїм традиціям й одну леліючий надію.“¹⁾ Свенціцький акцентує поетичність того люду, „домові чесноти, якими ясніє, кажуть його поважати“.²⁾ Одначе найсильнішим аргументом, що спонукує його звернути пильнішу увагу на український нарід і працювати для нього — спільне пожитє. „Серед того люду жиемо від віків: ані себе від нього, ані його від себе відділити не можемо.“³⁾ „Kochamy go, z enгузіязмом кличе автор Переднього слова, — i drogiem jest dla nas to wszystko, co on umiłowal. Wraz z ludem kochamy ziemię rodzinna, wraz z nim bolejemy nad niedolą, wraz z nim wzdychamy do dni szczęśliwszych. To nasza myśl przewodnia! ta kieruje naszą pracą.“⁴⁾ Дальше кристалізує Вступне слово стремління редакторів „Siola“, ілюструючи рівночасно й погляди Свенціцького на напрям і ціль видавництва. Узнаючи фактом, що мова кожного народа є його найдорожшим скарбом, думають редактори плекати її і розвивати серед українського люду, бо то скарб племінний, загально славянський. Дальшим своїм завданням вважають зблизити широкі народні маси з верствами понадлюдовими, вказати останнім їх похибку, коли з неохотою відносять ся до „мільонів“. Богато не знає також про скарби, що їх нагромадив люд, не знають гарних прикмет його душі. Тим думають вони відслонити тоті скарби. Словом: редактори бажать робити все можливе, щоби любов займила місце байдужности або неохоти.⁵⁾ А важним середником до осягнення сього служити ме познайомлення польського загалу з творами найчільніших представників українського письменства. У вступному слові ваздалегідь апотеозує отже Свенціцький українське письменство. „Piśmiennictwo ukraińskie — каже він — to

1) „Słowo wstępne“, Siola, I., стр. 1.

2) ibidem. 3) ibidem. 4) ibidem. 5) ibidem, стр. 2.

cudna wiązanka kwiecica z stepowych mogił świetnej przeszłości, to łyzy i jęki milionów, to potęga przyszłości ludu, tak skromnie osłonięta łyżawą nutą dumki-плачкы kobzarza...¹⁾

Високо цїнить Свенціцький в українському письменстві саме людовий його кольорит, що виносить твори українських поетів понад твори Гетого і Данта, які зрозуміли тільки вибранним. Правдивим триюмфом вважає він триюмф Шевченка і Квітки, яких „Катерина“ і „Маруся“ викликають сльози на очах цілого п'ятнадцятимільонового народу.

Далше підчеркує Свенціцький в українському письменстві демократичний його наупрям: „mamy przed sobą świat nowy, w którym równość jest rzeczy porządkiem, świat to ludu. Obywatelom naszego kraju chcemy go okazać, okazać skarby jego, drogie dla nas, bo ludowi obcymi nie jesteśmy, jak nie obcymi ziemi, która nas żywi, nie obcymi przeszłości naszej i przyszłości, której poza ludem nie znajdziemy.“²⁾ Є такі між Поляками, що відмовляють прав самостійному розвоєви української нації і бажать спольщення українського народу. Тим відповідає Свенціцький, що саме в інтересі польського народу лежить потреба допомагати розвоєви української нації. Потреба впливає із грізних забаганок російського панславїзму. Коли цивілізований світ пересвідчить ся о істнованню України-Руси, годі Росія втратить узурповане собі право репрезентування одинокої славянської Руси, а між нею а західною Европою стане непроходимий мур — Україна.³⁾ Вкінці подають редактори програму видавництва, в склад якого мали входити: поезії, повісти, оповідання, описи подорожий; народні пісні, перекази, музикалії; театральні пєси і рецензії із сценічних вистав (рубрика: театр); історичні і наукові розвідки; кореспонденції; вісти з обсягу літературного руху в Славянщині; ріжнородности, а вкінці словарець менче зрозумілих слів.

Із Вступного Слова бачимо, що „Sioło“ було призначене для демократичних елементів польської суспільности. Перенаті ідеєю Свенціцького: злучити Україну з Польщею, довести до порозуміння обох націй, вважали редактори „Sioła“ річию конечною зазнайомити загал польської суспільности в духом українського народу при помочи вибраних творів української літератури, збудити серед того загалу симпатію до української мови, поінформувати його з вимогами й найбільш пекучими потребами

¹⁾ ibidem, стор. 3.

²⁾ ibidem.

³⁾ ibidem, стор. 4.

того народу,¹⁾ доказати йому його живучість, національну відрубність. Відповідно до цього уложено і зміст „Sioł-a“. Зовсім консеквентно і згідно зі згаданими тенденціями друковано усю оригінальну українську белетристику в українській, публіцистичні статі в польській мові, зовсім консеквентно ужито для української белетристики і польської публіцистики приступної ширшому загалови, п. в. польському латинської азбуки.

Що до літературного боку „Sioła“, тих творів, з якими редактори думали познайомлювати польську суспільність, то у виборі їх мусимо признати велику старанність. До видавництва Свенціцького вийшли найкрасші перлини українського письменства; побіч поезій Шевченка бачимо ту повісти Основяненка і Марка Вовчка. Із поезій Шевченка подибуємо в „Sioł-i“: „Катерину“,²⁾ „Тополю“,³⁾ „Калину“,⁴⁾ „Пустку“,⁵⁾ „Три шляхи“,⁶⁾ „Наймичку“⁷⁾ і „Неофітів“.⁸⁾ Не менше сильно заступлена в орґані Свенціцького й поезія Федьковича. Бачимо там отсі його вірші: „Мій образ“,⁹⁾ „Рекрут“,¹⁰⁾ „Конець“,¹¹⁾ „В церкві“,¹²⁾ „Дезертер“,¹³⁾ „На дорогу“,¹⁴⁾ „Марш на Італію“,¹⁵⁾ „Добуш“,¹⁶⁾ „Юрій Гінда“,¹⁷⁾ „Оскресни Бояне“,¹⁸⁾ „Під Маджентов“,¹⁹⁾ „Празник у Такові“,²⁰⁾ „Кіртчалі“.²¹⁾ Крім того помістив іще Свенціцький в „Sioł-i“ три поезії Українця: „Неапіль“,²²⁾ „Рям“,²³⁾ „Пугу, брата, пугу“.²⁴⁾ Із повістий вийшли в „Sioło“ Основяненкова „Ма-

1) Рецензент „Sioła“ в незвичайно теплій і прихильній рецензії, в „Dziennik-u literack-im“ за 1866. рік, витаючи „Sioło“ як „bardzo ważny i pożyteczny objaw nowego u nas kierunku..“ (ч. 32, ст. 511), тішить ся, що люди перестали глядіти на українську квестію виключно з шляхотсько-польського становища, зкидує одначе редакторам поминенне одной важної річи у програмі: обговорювання економічних потреб українського народа. „Bez tego — на його думку — „Sioło będzie niezupełnem. Ton bowiem całego pisma zanadto jest sercowo poetyczny za mało praktyczny“. (ч. 31. стор. 193).

2) Sioło, I., стор. 7—30. 3) ibid. II., стор. 3—10.

4) ibid. II., стор. 10—12. 5) ibid. II., стор. 12—13.

6) ibid. II., стор. 14. 7) ibid. III., стор. 3—21.

8) ibid. IV., стор. 3—24. 9) ibid. I., стор. 30. 10) ibid. стор. 31.

11) ibid. стор. 32. 12) ibid. стор. 32—33.

13) ibid. стор. 33—34. 14) ibid. стор. 34.

15) ibid. стор. 35. 16) ibid. II., стор. 15—20.

17) ibid. III., стор. 22—26. 18) ibid. стор. 27—28.

19) ibid. стор. 28—29. 20) ibid. IV., стор. 25—28.

21) ibid. стор. 29—34. 22) ibid. I., стор. 37. 23) ibid.

24) ibid. III., стор. 30.

руся“,¹⁾ а також „Інститутка“²⁾ і „Чари“³⁾ Марка Вовчка. Крім того надрукував ту Свенціцький один епізод своєї повісті „Колись було“ українською мовою.⁴⁾ — Драматичний відділ заступлений виключно творами самого Свенціцького. Крім оригінальної його комедії „Міщанка“⁵⁾ находимо ту драматичну перерібку Шевченкової „Катерини“.⁶⁾ Із польських поетів надсилали до „Siola“ поезії Богдан Залеский⁷⁾ і Теофіль Ленартович. Поезія останнього „Крім Герай“⁸⁾ писана українською мовою. Особливо Залеский, який дуже тепло прийняв вістку про видавання „Siola“, не щадив в листі із Парижа редакторам видавництва слів заохоти“, бажав як найкрасних успіхів „братам по матери“, благословив почате діло „ku zakłęciu własni bratniej, ku zażegnaniu burzy“ привілеєм сивого волося, остерігаючи рівночасно перед московською інтригою.⁹⁾

Вже таки „Siola“ не було журналом так „чисто літературним“, яким його вважає Пипін.¹⁰⁾ Значну його частину виповнювали статі, що не мали нічого спільного із літературою. Побіч прегарного українського перекладу початку Несторової літоници,¹¹⁾ моногра-

1) *ibid.* I, стор. 47—64; II, стор. 21—72; III, стор. 31—72.

2) *ibid.* IV, стор. 35—92. 3) *ibid.* стор. 161—172.

4) *ibid.* II, стор. 73—90. 5) *ibid.* I, стор. 89—126; II, стор.

91—118.

6) *ibid.* III, стор. 73—106; IV, 93—126.

7) „Wielkanoc-Welykdeń“, I, стор. 181—182; „Głosy od kościola“, I, стор. 182; „Zołotarenko w Warszawie“, II, стор. 165—166. Крім того цитований в цілості у I-шому зошиті (стор. 136—138) вірш Залеского п. в. „Mogila Tarasa“, в якому поет взиває Шевченкового духа, щоби пророкував: „O wiecznym z Lachami otdąd mirze.“

8) *ibidem* III, стор. 169—170.

9) „Z korespondencji z Bohdanem Zaleskim“, III, ст. 177—178.

10) Історія русскої етнографії, т. III, стор. 285.

11) „Nestorowa Litopyś na teperiszniu mowu zładżena“, I, стор. 65—78; II, 119—134; III, 107—112; IV, 127—133. У передньому слові подає перекладчик мотиви, що склонили його зладити переклад сього цілого намятника української старини, який — побіч свого історичного значіння — цікавий ще тим, що так гарно свідчить „ob nezminnosty mowy w czasy stari i nowiji“. — „U teperisznij czas — говорять Свенціцький — koły bahato pomiż namy, zabuwaju-czy ob swiatij syli mowy szczyre narodnioji, charajutcia pomiriw superecznych własnywomu chodowy dila, i radi prychylajutcia do mowy ne narodnioji — baczyłoś nam u samu poru dokonaty perewid litopysi na teperiszniu pyśmennu narodniu mowu, szczob pokazat' szcze j istorycznu jiji podib-wartist' pid usimy wzhladamy, dokazuju-czy tym pobytom dokonecznist' chodu dorohoju, ktoru szczyre na-

фічної розвідки про Івана Вагилевича, трактованої у формі по-смертних споминів,¹⁾ помістиво „Sioło“ ряд критичних розборів, кореспонденцій з краю і з заграниці, які вказують на те, що видавці журналу стояли з одного боку у близьких контактах з польськими емігрантами, з другого дбали про нав'язання зносин з закордонною Україною. Про останнє свідчать дописи з Києва²⁾ і з Полтави.³⁾ Всі ті статі мали причинити ся своїм змістом до в'яснення квестії „так великої ваги“ як українсько-польська.⁴⁾ Автори поодиноких статей і кореспонденцій вказують на потребу ширення просвіти серед українського народу в його мові „поступовим письмом — тобто латинкою,⁵⁾ заохочують до основи людого театру, як середника ведучого до згаданої цілі,⁶⁾ агітують за реформою календаря.⁷⁾ Все те завдання інтелігенції, якої „najświętszą a zarazem i najpiękniejszą powinnością jest: dzielić się swoją wiedzą i światłem z bracią uboższą...“⁸⁾ Між статями, що порушували українсько-польське питання, на спеціальну увагу заслугоє статя: „Sprawa rusko-ukraińska“.⁹⁾ Автор, підписаний ініціалами: W. K., домагаєть ся автономії України.¹⁰⁾

rodni lude jty poczaly, nam za soboju stupaly zwelajuczy“ (стор. 65 — 66). Переклад довершений на основі тексту Бельовського.

¹⁾ „Jan Wagilewicz. Wspomnienie pośmiertne“, I., стор. 79—88. В III. том. (стор. 159—168) і IV. (стор. 155—160) поміщена статя про „Rękopisma pozostale po ś. p. J. Wagilewiczu“. — Крім того надрукувало „Sioło“ його твір п. в. „Rugja“ (стор. 135—152).

²⁾ *ibidem* I., стор. 139—142. Автор листу поетичним стилем зображує невідрадні відносини на російській Україні.

³⁾ *ibid.* III., стор. 177—178. ⁴⁾ „Od redakcyi“ IV, стор. 1.

⁵⁾ Пор. статю „Z pod Lwowa“ (I., стор. 153—162), в якій автор підносить думку основи окремого товариства для ширення просвіти серед українських селян у Галиччії.

⁶⁾ „Teatra ludowe jako dźwignia oświaty“, II., стор. 175—186.

⁷⁾ Пор. кореспонденцію „Z pod Lwowa“, II., стор. 167—173.

⁸⁾ I., стор. 153. ⁹⁾ III., стор. 135—158.

¹⁰⁾ На вступі згаданої статі зазначає автор, що коли хочеть ся довести до українсько-польського порозуміння, не треба торкати минушини; не можна також оцінювати питання зі становища сучасних непорозумін, але треба оперти її на реальних умовах дійсного стану. Автор вважає українське питання — питанням чисто політичним. Як таке є воно: „kwestją uznania narodowości rusko-ukraińskiej, przyznania narodowi ukraińskiemu praw z natury mu służących; jest kwestją uregulowania stosunków narodowości rusko-ukraińskiej do polskiej — słowem, wyrażając się technicznie — autonomją Rusi-Ukrainy“ (стор. 137. — підкреслення скрізь — мої В. Р.). До сього має Україна

Із статій самого Свенціцького треба згадати ще три :

право історичне і природне. Історичного узasadнення автор не думає давати — „narod ruski był i miał właściwe znaczenie w przeszłości“ (стор. 138). Се факт. Ходить лишень о те, щоби України і Москви не брати за одно. В тій ціли подає автор широко історію формації, на перший погляд славянського, з духа одначе чисто монгольського (!), північно-руського державного орґанізму, який витворив ся з чужих Славянщині елементів й уладнав ся на основах „tatarskiego barbarzyństwa“ (стор. 139—140). Але саме походження Москви не могло би ще позбавити її права належати до ліґи європейських держав, коли би не „duch obcy europejskiej cywilizacji, polityka jej... dążąca do ciągłego zaboru, wciąż czyhająca, zdradą, podłością, przekupstwem, starającą się wszystkich usidlić i do tryumfalnego wozu azjatyckiego despotyzmu zaprządz...“ (стор. 140), що відмавляють Москві права до назви культурної держави. Зовсім відмінним житєм жила на думку автора Русь полуднева. З Польщею получила ся вона на „podstawach wolności i równości, na podstawach uznania narodowości ruskiej“ (стор. 141), доказом чого привілеї Казимира Великого, люблинська унія, гадяцький трактат. Автор стараєть ся доказати дальше іґнорування української нації. Зупинюючись на чинниках, які творять народність і послугуючись при тім творами Міля і Лібельта, доказує він, що одною із найвиразнійших прояв народности є мова. Де є самостійна мова, там є й самостійна нація. Самостійність української мови й її окремішність від московської виказує автор на основі лінґвістичних аргументів Шафарика. Потім збиває він погляди тих людей, що вважають укр. мову говором польської. Істнування самостійної української мови вказує отже на істнування української нації. Характер останньої, її психічний настрій, проявляєть ся — по думці автора — найкрасе в літературі, „która będąc owosem nie sztuki, ale natchnienia, ale potrzeby serca, z całą naiwnością o sobie mówiącego, odzwierciedla wszystkie kierunki moralno-umysłowego życia narodu ukr.-ruskiego, świadcząc zarówno jak o głębokości uczucia i twórczości fantazji, tak i o polotności myśli, zwracającej się w stronę głębokich zagadnień ludzkości“ (стор. 146—147). Головними прикметами української літератури є: глибоке чуте і фантастичність нераз майже східна. Автор подає в слід за тим широку й поетичну, а в наслідок того не скрізь вірну характеристику української літератури й витягає з неї далекосягаючі внесення о питоменностях, характері й індивідуальности укр. нації. Вкінці подає причини, які наказують Україні злучити ся з Польщею :

а) Україна під політичним оглядом невироблена, не зможе отже удержати ся на становищі незалежности супроти заборчої Москви;

б) Москва.. мучена жаждою підбоїв стремить до засимільовання усіх чужих її природі елементів;

в) Русь, яка під зглядом духової цивілізації („pod względem uczłowieczenia... umoralnienia) висше стоїть від Москви, низшою є від неї під зглядом матеріальної цивілізації — отже ранше, чи пізнійше не видержить напору москвитизму й винародовить ся;

- 1) „Słowianie,“¹⁾ 2) „Szafarzyk był w błędzie“...²⁾
 3) „Historja a etnografia“.³⁾

В першій з них показує ся Свенціцький панславістом. Автор докажує велику могутість славянського племені загально й поодиноких його галузей спеціально в минувшині, звертає увагу на його живучість, що проявляель ся у літературі й науці славянських народів, а головну силу славянства добачує в люді.

В статі „Szafarzyk był w błędzie stawiając język moskiewski u czoła narzeczy ruskich“, Свенціцький, полемізуючи з Шафариком, який вважає українську і білоруську мову говорами мови великоруською, стараєть ся доказати, що московська мова — се штучний витвір, яким не говорив ніколи жаден люд, мертвечина, закинена Українцями, а вщиплена штучно неславянським племенам російської імперії й упестрена ними чужими елементами.

Неначе продовженням статі про Славян, являєть ся статя „Historja a etnografia“, в якій Свенціцький також апотеозує Славянщину. Автор вірить глибоко в світлу будуччину славянства і признає велике значінне етнографічним дослідям, що відкривають духа народу і не в однім доповнюють історію. Для приміру приводить Свенціцький такі висліди етнографічних студій, як твердження — зрештою нешідперте жадними фак-

d) Між Русію і Москвою нема жадного сполучника: ані морального, ані історичного, ані політичного; є то дві суперечности, що стремлять до взаїмного заперечення, два елменти, що взаїмно зносять себе...;

e) Польща, мимо всіх хиб її минувшини.. ніколи (!) не стреміла до винародовлення сполучених з нею народів. Всі надужитя на релігійному ґрунті діяли ся наслідком хвилих збочень, але ніколи не випливали з духа політики й державних інституцій;

f) Між Русію а Польщею існують вельми живучі сполучники, яких не можна пірвати без шкоди для обох; сполучники сі полягають на минувшині, на тотожности моральних питоменностей і духа суспільних законів, на подібности звичаїв й обичаїв, на географічнім положенню, а передовсім на спільнім інтересі охорони перед Москвою, що зарівно грозить нації польській і українській;

g) Польща начеркнула в 1862 році програму, на основі якої повинно уладнати ся її будуче політичне існування. У ньому запевнюєть ся Україні свобода національного розвою і внутрішнього устрою, саме то, що становить ґрунт добра, як остаточної цілі народу.

¹⁾ I., стор. 163—174. Статя підписана псевдонімом „Zorjan“.

²⁾ III., стор. 113—120.

³⁾ III., 189—186.

тами, що Москвичі не Славяни.¹⁾ Статю кінчить зазивом до збирання етнографічних матеріалів і красшого навязання все-славянських взаємин.

„Siolo“ найяснійше висловлює ціль і думки Свенціцького. Автори поодиноких статей журналу на кожному кроці підчеркують існування української нації, на кожному кроці доказують її живучість²⁾ й окремішність від нації польської і великоруської. До сеї останньої в усіх публіцистичних статей віє дух неохоти, дух неприязни.³⁾

Сеї неприязний тон впливає з політичного ідеалу Свенціцького; ідеалови ставали на перешкоді пляни великоруських панславістів, — проти них отже старається виступити „Siolo“, якого найдалшою метою була злука України і Польщі саме в цілі охорони проти Москви. Очевидно, що й москвофільські аспірації руських Галичан мусів орґан Свенціцького пятнувати як найострійше.⁴⁾ Із „Siola“ так і віє свіжим, здоровим, щирим демократичним подувом, так і звенить високий, піднесений тон одушевлення для справи. Тільки того одушевлення не було серед галицької суспільности, наслідком чого в результаті мусів вийти немилий дісонанс... Бо хоч краєві польські часописи симпатично прийняли вістку про видавання „Siola“, хоч *Dziennik Literacki* (1866, ч. 23., ст. 367), *Czas*, *Gazeta narodowa* не відмовили редакторам слів щирої заохоти,⁵⁾ хоч „степовий співак“ підніс значінне піднятого підпринятя й апробував його,⁶⁾ хоч світлі уми оцінили належно вагу піднесеної Свенціцьким справи, хоч люди, стоячі при кермі народньої думки годили ся з тим,⁷⁾ — польський загал остав дальше байдужний,⁸⁾ а голос Свенціцького прогомонів голосом „вопіючого во пустиніх“. З другого боку й деякі Русини не довіряли роботі Павла Свого по причині її незвичайности, не вірили в щирість його думок і змагань і сильно здвигали раменами.⁹⁾ Все те безпе-

1) Відповідь Св—ому дав проф. Пипін; оп cit. стор. 287.

2) Пор. I., стор. 143 і сл.

3) Пор. статі: „Szafarzyk był w błędzie.“; „Z powodu broszury „Słowa“: W adin czas nauczył'sa małorusinu pa wielikarusski“ (III., стор. 124—134); „Słowianie“ і в.

4) Дуже остро виступає проти цілого годішнього москвофільського руху автор цитованої вже статі „Z powodu broszury „Słowa“: W adin czas“.

5) Гл. „Z korespondencji z B. Zaleskim“; I., стор. 177.

6) Тамже. 7) IV., „Od redakcji“, стор. II. 8) Тамже.

9) Порівнай: лист анонімний, надр. в „Siol-i“ (II., стор. 172—174).

речно мусіло знеохотити Свенціцького; але не можна впевняти, як се робить автор некрольогу в „Друзі“, що Свенціцький перестав писати по українськи. Ні: паралелізм тягнеть ся дальше — хоч у зміненій формі, — і робота Свенціцького у витиченому напрямі не устає. Бож редактор „Siolo“ знав наперед, що його ідея не одушевить публики. „Gdyśmy się zabierali do pracy naszej, wiedzieliśmy dobrze o tem, że „Siolo“ nie zentuzjazmuje publiczności“.¹⁾ Робив свято переконаний в правдивости своєї справи, робив в намірі відкуплення „гріху минувшини“.²⁾ Зрештою „Siolo“ не упало... Задумані й заповіджені в проспекті чотири його зошити вийшли в комплеті, а редактори були свідомі того, що при засобах, якими розпоряджали, годі було зробити видавництво збірником творів добірнійших, були пересвідчені, що дали польському загалови найкрасші перлини українського письменства.³⁾ Правда, Свенціцький заявив готовість при більшим числі передплатників континуувати своє видавництво⁴⁾ й уповажив вже до збирання пренумерати деякі польські часописи,⁵⁾ але намірене продовжене було надпрограмове... І хоч Свенціцький бачив, що його ідея братерської єдности „вигріта щирим горячим серцем“ нидіє на холоднім горизонті галицького житя, не зрезиував із своїх мрій і лишив ся дальше вірний своєму ідеалови: не вирік ся він своїх мрій, коли в польських повістях ідеалізував Україну, її минувшину й минулі українсько-польські взаємини, не вирік ся їх, коли познайомлював дальше польську суспільність з першорядними творами укр. літератури в їх перекладах на польську мову, які поміщував в усяких польських видавництвах, головно в „Dziennik-u literack-im“, „Kalin-y“ і „Nowin-ach“, не вирік ся їх на становищі редактора львівських „Nowin“, коли на кождому кроці інформував польський загал про рух в народовецькому таборі, не вирік ся їх як учитель української мови в львівській академічній гімназії, де подавав ученикам „олицетворену науку з під стріхи“, як глузувало „Слово“; зістав ся вірний своєму ідеалу при писанню поетичного гимну в честь українського письменства п. з.: „Вік XIX у діях української літератури“ і граматики живої української мови; зістав ся вірний своєму ідеалу ще в 1876 р.,

¹⁾ I., стор. 175. ²⁾ Тамже.

³⁾ „Od redakcji“, Siolo, IV., стор. 1.

⁴⁾ Тамже, стор. 2–3; також Dziennik literacki, 1867, ч. 8, ст. 118.

⁵⁾ Тамже.

на смертній постелі, коли на тему драм вибирав українську історію („Świętosław Igorowicz“, „Igor“) і свободолюбні моменти минувшини („Marta Posadnica“)... А коли й на уста його виривав ся відомий оклик: „І молоді літа свої я скоротав на чужині“,¹⁾ то був се радше оклик хоровитої людини, приголошненої навалюю роботи, прибитої незгодами щоденного життя і діймаючим холодом галицьких людей, ніж оклик розчарованого песиміста, що спроневірив ся, а радше зневірив ся своєму ідеалови...

З початком листопада 1867 року²⁾ став Павлин Свенціцький редагувати польську часопись, літературний тижневник „Nowiny“.³⁾ В „Nowin-ach“ поміщував він свої оригінальні „українські“ повісті,⁴⁾ писані польською мовою, переклади поем Шевченка⁵⁾ і Федьковича,⁶⁾ повістей Марка Вовчка,⁷⁾ рецензії

¹⁾ Gazeta narodowa, 1876, ч. 219.

²⁾ В 1866 році стрічаємо доволі часто імя Свенціцького в „Dzienniku literackim“ Тут поміщував він свої поезії: „Stałość“ — (ч. 7., ст. 104); До... (ч. 23., ст. 357); повісті: „Trójką“ (чч. 26—42., вийшла пізніше двотомовою відбиткою); оповідання: „Opowiadanie starego szeregowca“ (ч. 5., ст. 73—76); „Skry wspomnień“ (ч. 19., ст. 297—300); переклади поем Шевченка: „Kaukaz“ (ч. 18., ст. 276—277), Федьковича: „Moje dumy“; „Koniec“ (Poezje Józefa Fed'kowicza, przekład P. Stachurskiego, ч. 22., ст. 341) і рецензії театральних вистав (ч. 25., ст. 397—398).

В „Dzienniku literackim“ за рік 1867 помістив Св-ий в 13. числі: „Bieda oczakowska“, opowiadanie kozackie podług Kulisza“; в 30. числі Федьковича: „Zbieg wojskowy“ (стор. 475), а в 36. ч. „Przegląd Słowiański“ (ст. 198—199).

³⁾ Streicher: Bibliografia polska XIX. w., т. IV., зошит 3., стор. 417.

⁴⁾ „Na stepie“. Pomówka kozacka przez P. Stachurskiego, ч. 10—19; „Atamańska mogiła“, без підпису автора, ч. 25., стор. 195—196; „Podolanka“. Opowieść kozacka, 1868., ч. 31—32. Всі три вище згадані повісті появили ся пізніше в збірнім виданню п. в. „Opowieści stepowe“. Крім того надрукував Св-ий в „Nowin-ach“ за рік 1868 під псевдонімом „Zorjan-a“ байку „nie z Tysiąca i jednej nosy“ п. в. „Świat cudów“ ч. 37—43, під псевдонімом: nie Bolesławita“ повість „Moskal“ (Now. 1867, ч. 1—9) і зачав друк повісти „Sołowijówka“ (Now. 1869, ч. 1—9).

⁵⁾ „Trzy szlaki“ (ч. 2., ст. 11, без підпису перекладчика); „Czyhryn“ (1868, ч. 25., ст. 197); „Mijają dnie“... (1868, ч. 26., ст. 205); „Testament“ (1868, ч. 47, ст. 432); „Jest na świecie dola...“ (1868, ч. 48).

⁶⁾ „Pod Magentą“ (ч. 4., ст. 27); „Rekrut“ — (ч. 7., ст. 52); „Marsz do Włoch“ ч. 22.

⁷⁾ „Czary“, 1868, ч. 20, 21.

книжок¹⁾ і театральних вистав,²⁾ артистичні замітки³⁾ і доволі наївні гумористичні анекдоти переважно в рубриці „Rozmaitości“.⁴⁾

Крім того старався він зазнайомлювати польський загаль при кожній нагоді зі сучасним інтелектуальним життям галицьких Українців, зазначаючи при тім недвозначно свою симпатію для народовецького табору і його стремління з одного боку,⁵⁾ а погорду для москвофілів з другого боку. Прекрасним приміром для ілюстрації вище сказаного може служити полумінна стаття п. в. „Skon moskwicyzmu w Galicyi“,⁶⁾ якої горячий тон і стиль вказують зовсім певно на Свенціцького, як автора. В згаданій статті говорить автор про велику відпорну силу українського народу, яка виявилась уже в історії і живучости тої нації, „której moc przetrwała niszczące burze najazdów; — której nie obaliły zlania się polityczne; która pomimo wiekowej nieczynności żyje pełnią życia! która pomimo pogwałceń najświętszych praw z jednej strony, a zaprzeczenia ich z drugiej — istnieje i istnieć będzie! bo ma w sobie zasób sił niespożytych, ma potęgę nie obaloną, ma moc, której nic nie podola...“⁷⁾

Доказуючи таким робом існування живої української нації „młodzieńczej jak dawniej, nie zwyciężonej jak zawsze“⁸⁾, домагається Свенціцький в дальшій мірі від Поляків не тільки признання її самостійности, але й близької злуки з нею,⁹⁾ що забезпечила би їм союзника проти заборчих стремління Москви.¹⁰⁾

1) 1868, ч. 45., с. 412—414. Рецензія повісти Bolesławit-я п. в. „Нубруды“; 1868, ч. 46., стор. 421—423., рецензія історії польської літератури Кулічовського; 1869., ч. 4., ст. 45—48., рецензія комедії гр. Козєбродзкого п. в. „Dzisiejsi“; 1869., 1869., ч. 6., ст. 62—63., оцінка цілого ряду повістей; 1869., ч. 7., ст. 77—79., рецензія „Dziejów Polski dla szkółek wiejskich“ Каліцького.

2) 1868., ч. 26. Рецензує виставу „Nieporawnix“ Словацького й оцінює як слід талант поета.

3) Akwarele Franciszka Теру, 1868., ч. 44., ст. 403—405; Wieczory muzyczne w szkole muzycznej K. Kozłowskiego, 1869., ч. 1., стор. 13—15.

4) Пор. хочби: „Kłopoty Pana Bonifacego“, 1867, ч. 1. і 2.

5) Порівнай: Nowiny, 1867., ч. 1., стор. 7.

6) Nowiny, 1869., ч. 3., стор. 28—29.

7) Тамже, ст. 28. 8) Тамже.

9) „uznać ją, siostrzaną umiłowac miłością, duchem swym ogarnać, u bratniego ogrzać łona — to obowiązek Polski... (тамже).

10) Для тої самої ціли рад би Св.—ий сачити усіх Славян

При тім свідомий він вповні тих помилок, які виказує історія в відносинах Польщі до України. „Kto — z patosem pytae win, — wolność miłujący lud uczynił uczynił niewolnikiem? kto sławę Rzeczypospolitej kozactwo Ukrainne do krwawej wojny przymusił?... Kto ich odepchnął od miłującego łona wspólnej ojczyzny? Kto ich rzucił w ramiona Turcyi i Moskwy. Kto Ukrainę oddał w niewolę moskiewską? Kto wraz z nią legł rozćwiartowany przez krwawych sąsiadów? My! my!“¹⁾

Львину частину вини носять тут на думку редактора „Nowin“ сзуїти, що позбавили Поляків релігійної толеранції²⁾ і шляхта, яка і tę resztę swobodnego ludu na Ukrainie chciała przywieść do poddaństwa... і ten przejaw ostatni wolności ludu zniszczyć pragnęła, gnebiąc unją, bezprawiem, gwałty, odmawiając żołду козаком!...“³⁾

Виходить, що й у тих вузких рамках літературно-белетристичного „родинного“ орґану вмів Свенціцький' найти нагоду для пропаґовання своїх поглядів і ідей, для зазначення своїх симпатій зглядно антипатій супроти двох таборів галицьких Українців.

IV.

Педагогічна й наукова діяльність.

„Nowiny“ перестав Свенціцький редагувати 1869 року. В тіж же році формальним декретом з дня 4. вересня ч. 6556⁴⁾ іменовано його за протекцією тогочасного намісника, графа Аґе-

зєднаними. Пор. його рецензію „Kniżewnika, czasopis-y za jezyk i powiast hrwatsku i srbsku i prirodne z nanosti, видаваної Дром Ф. Рацким, Ягічем і Торбаром в Загребі 1864 і 1865 pp. Dziennik literacki, 1867., ч. 49.

¹⁾ Nowiny, 1869, ч. 3., ст. 29.

²⁾ Сей погляд висказав Св-ий в рецензії „Zarysu dziejów literatury polskiej“ Ад. Кулічовского. Now. 1869., ч. 46., ст. 421—423. Тут висловив він також погляд про потребу виказування впливу української культури в польському письменстві в підручниках польської літератури.

³⁾ Гл. його рецензію „Dziejów Polski dla szkólek wiejskich“ Б. Каліцького, в якій Св-ий закидує авторови одностороннє трактованнє причин козацького повстання, а також поучає його, що історію треба зачинати від перших еуспільних завязків і що поза історією князів, королів, рицарів і павів є ще инша історія — історія народу. Рецензія підписана криптонімом ...ch... Now. 1869., ч. 7., ст. 79.

⁴⁾ Персональна табеля.

нора Голуховського¹⁾ суплентом в львівській академічній гімназії. Ми можемо сумнівати ся, чи Голуховським в протегуваню Свенціцького руководили виключно такі мотиви, як вітцівська дбайливість про дальший корисний розвій української мови в Галичині, охота пособити такому розвоєви обсадженням впливової посади учителя української мови в гімназії людиною, що знала сю мову й любила її горячо,²⁾ хоч не можна заперечити, що робота Головацького і „Слова“ була йому дуже не на руку.³⁾ Велику ролю грало тут без сумніву також польське походження Свенціцького і його участь в польському повстанню, досить, що Голуховський подбав у львівської мійської Ради⁴⁾ о наданне Свенціцькому кравого горожанства і поміг йому до осягнення посади, чим зробив „изрядную несподіванку“⁵⁾ не так може гімназії, як радше самій редакції „Слова“, якій дуже то не по нутру була „олицетворена наука зпід стріхи“. І так вже від 13 вересня 1869 року почав Свенціцький вчити в гімназії, „въ которой русскій языкъ до тѣхъ поръ всегда приподавалъ природный Русинъ“,⁶⁾ української мови і української літератури в усіх клясах гімназії.

На се мав Свенціцький не лише фактичну,⁷⁾ але також формальну кваліфікацію. За порадою учених з Загребу, з якими оставав в постійних наукових зносинах,⁸⁾ слухав він якийсь час на віденському університеті викладів порівнюючої філології Мікльосіча⁹⁾ й зложив перед ним приватний іспит, в української мови, одержуючи знамените свідоцтво.

Маємо також вістку про тогочасні мрії і змагання Свенціцького в напрямі одержання катедри славянських мов на львівському університеті.¹⁰⁾ Він хотів — як впевняє Гржегоржев-

¹⁾ Другъ 1876, ст. 285.

²⁾ Такі інтенції приписує Голуховському Гржегоржевский — *op. cit. loc. cit.*

³⁾ Вахнянин, *op. cit.*, ст. 97—98.

⁴⁾ Слово, 1869 ч. 70.

⁵⁾ тамже. ⁶⁾ тамже.

⁷⁾ Знання української мови заваніфестував Св — ий також як перекладчик в галицькому соймі. А що перекладав живою, народною мовою, видно з того, що „русскіи послы видѣлись принужденными по поводу его переводовъ публично интерпелювати г. маршалка и при той способности назвали его переводы оскорбленіємъ, вымѣреннымъ противъ русского языка и русской народности“. Слово, 1869 ч. 70.

⁸⁾ J. Grzegorzewski — P. Święcicki. *Gaz. narod.* 1876 ч. 213.

⁹⁾ Слово, 1869, ч. 70; також персональна табеля.

¹⁰⁾ Grzegorzewski, *op. cit.*

ський — перевести з університетської катедри в ім'я поваги науки оборону самостійности й окремішности української мови,¹⁾ тому заходив ся пильно около переведення своєї мрії в житє. Ряд лінгвістичних розвідок, що появили ся під ту пору зпід пера Свенціцького в польській мові, стверджував би тільки правдивість вістки поданої Їржегоржевским, і ілюстрував би тим самим силу змагань Свенціцького. На жаль катедри він одначе не дістав. Міністерство не слішило ся з креованем її у Львові тим більше, що одна вже існувала в Кракові.²⁾ Що одначе в Свенціцького могли бути дані на те, щоби думати про можливість ширення на більшу скалю своїх ідей із університетської катедри, вказує хочби і сей факт, що коли 1867 року під напором Іолуховского засуспендовано проф. Якова Головацького, говорено в польських офіційальних сферах — коли вірити запевнюваннам „Слова“ — зовсім серіозно про Свенціцького, як про наслідника Головацького на становищі професора української мови і літератури на львівському університеті.³⁾

Та не так складо ся, як ждало ся. Свенціцький мусів доволити ся посадою заступника гімназіального учителя, на якій положив безперечно незвичайно цінні заслуги в напрямі будження національної свідомости серед гімназіальної молодіжи, вціплювання в її серцях любови й пошани для живої, народної української мови і літератури не лишень живим, інтересним викладом, але й письменною апотеозою людової літератури в брошурі п. з.: „Вік XIX у діях української літератури“. Самі виклади української літератури держав Свенціцький з великанським жаром, проголошував їх прегарною чудовою мовою й толково⁴⁾ впрост чаруючи учеників молодечим ентузіазмом і палкою любовію предмету. „Тї, що слухали его викладѡвъ упевняють, що не дорѡвнявъ му нікто въ интересности, живости и плястицѡ представленья рѣчи“.⁵⁾

Безперечно наука української мови подавана Свенціцьким гімназіальним ученикам мусіла вже надто сильно різнити ся від науки подаваної ученикам його попередниками, мусіла надто сильно вдаряти новаторством, коли „Слово“ вважало потрібним в цілому ряді статей остро виступити проти його „неудачнимъ выдумкамъ“,⁶⁾ вважаючи його сліпим оруддєм, щоби „польщити

1) тамже. 2) тамже. 3) Слово, 1869 ч. 70.

4) д. М. Павлик в листі надісланім мені ласкаво дня 8/XI 1908 р.

5) Другъ, 1876, ст. 285.

6) Слово 1869, ч. 90.

(sic!) русскій языкъ“.¹⁾ Ся польщене української мови, як можна вносити із дальших виводів „Слова“ вводилось головно до того, що Свенціцький вважав відповіднішими форми: „скільки“ від „скільки“,²⁾ „Хведір“ як „Федір“, „хвіра“ як „фіра“,³⁾ що казав писати ученикам так, „абы насъ люди розумѣли“,⁴⁾ тоб то живою, народною мовою. Автор статей „Зъ надъ Раты“, Ом.(елян) Г.(ороцький) іронізує в граматичних термінах Павлина Свенціцького, подаючи їх по всякій правдоподібности у змінній, то єсть перекрученій формі, як виходило би із зіставлення згаданих термінів з аналогічними термінами рукописної граматики, що зберігаєть ся в музею Тов—а „Просьвіти“. Бо годі припустити, щоби протягом одного чи двох літ⁵⁾ Свенціцький змінив зовсім свою граматичну термінологію. Що терміни подані в „Слові“ різнять ся багато від аналогічних термінів рукописної граматики, побачимо на двох примірах. І так після „Слова“⁶⁾ назви утворені Свенціцьким на означення поодиноких частин мови звучать: сущникъ — (в рукописній граматиці: іменовник, ст. 9); приложникъ — (в рукоп. грам.: позначень, ст. 22); личникъ — (в рукоп. грам.: личень, ст. 27); займье — (в р. гр.: проїмья, ст. 30); часовникъ — (в р. гр.: дієвик, ст. 37); нарѣчье = adverbium — (в р. гр.: показень, ст. 34); связь = conjunctio — (в р. гр.: злучень, ст. 56); пьечичимья = praepositio — (в р. гр.: орудень, ст. 58); окрикъ — (в р. голосець, ст. 62).

Також терміни, які подає „Слово“ на означення родів не годять ся з термінами рукописної граматики. В „Слові“ рід: „муаьський“, „жіночий“ і „ніякий“ — в рукописній граматиці: рід „мужовиј“, „жоновиј“ і ніяковиј“ або „жоден“.⁷⁾

¹⁾ „Зъ надъ Раты“. Состояніє русскої гимназії во Львовѣ. — Слово 1869, ч. 90.

²⁾ тамже. ³⁾ Слово, 1869, ч. 82.

⁴⁾ ...Впрочеш г. Ильницького уже постигла неумолима Немезисъ. Онъ бо получилъ въ свою гимназію для науки языка русскогo учителя, которого наука статься може для него головою Медузы. Онъ получилъ олицетворенную науку „въ подѣ стрѣхи“ и ужаснутись долженъ вразъ со всіми правовѣрными Русинами на сей видѣ. Ото такъ промовляє г. учитель Полякъ Свѣнцицькій до учениковъ русскої гимназії: „мои Панове! Якъ лѣпше писати? чи такъ, якъ грамика учить, чи такъ, абы насъ люди розумѣли...? Слово, 1869, ч. 82.

⁵⁾ Грамика Св—ого була готовою вже 1872 р.

⁶⁾ Слово, 1869, ч. 82. ⁷⁾ Українська мовня, ст. 10.

Поглузувавши собі таким робом із граматичної термінології Свенціцького, зазначає автор згаданої статі, що поважає Павла Свого й Paulina Stachurskiego „за истинный талант повѣстиписательскій“,¹⁾ не пише також своїх критичних заміток, щоби погубити пана Święcick-ого „однако нехай онъ наши дѣти морально не убываетъ“.²⁾

В 90 числі „Слова“ за тойже 1869 рік подає той сам кореспондент маленький лексикон Свенціцького „въ мініятурномъ сокращеніи“, в якому як куріози наводить такі слова, „дія“, „мрія“, „базикати“, „лічити“, а попри них і ряд дійсно невідповідних польонізмів в роді: „керунок“, „неістовати“ в значінню польського: nie istnieć, „захість“, „зачаток“, „доконалість“, „долає“, „вितвори“ в значінню польського: utwory і обурений до краю тим, що Свенціцький велить викидати з і ы, кінчить статью голосом великої перестороги: „caveant consules“.

І отсе „caveant consules“ побіч закиду морального вбивання дітей з боку людини, що сама колись віддавала честь народній мові, було після усунення Свенціцького з дощок української сцени в Галичині і холодного прийняття його горячих ідей, пропагованих в „Siol-і“ третою колючкою піднесено йому галицькими Українцями. Отсим окликом „caveant consules“ в трете по своїому віддячили ся Русини наскрізь ідейній людині, що всю свою кров вливала в голошені ідеї, що усі свої нерви напружувала в цілі їх зреалізованя. Бо нема сумніву, що коли навіть у виклади Свенціцького входили мимовільні польонізми, то не на те, щоби польщити українську мову, узнання відрубности й окремішности якої він постійно й консеквентно усіма силами домагав ся. Отсим „caveant consules“, як і цілим впрочім ланцюгом відносин до Свенціцького, виявили галицькі Українці іще раз свій незрівнаний талант відпихати від себе що найкрасні одиниці, що найідейніших робітників!..

На становищи гімназіяльного учителя старав ся Свенціцький також живим словом й темами письменних виробів вціплювати в серцях молодіжи тоті ідеї, які ширшій публиці голосив письмами.

Професор української мови і літератури зістав ся вірним публіцистови й авторви повістей!...³⁾

¹⁾ Слово, 1869, ч. 82. ²⁾ тамже.

³⁾ Mowa na pogrzebie ś. p. Paulina Święcickiego miana dnia 14 Września 1876 na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie przez Jana Grzegorzewskiego. Lwów, 1876, ст. 8.

Як результат науки української мови в гімназії появилася невеличка, але цінна, як ілюстрація поглядів і думок автора брошура під заг.: „Вік XIX у діях літератури української“. (Львів, 1871 ст. 16). Згадана розвідка, як відчит¹⁾ не має строго наукового характеру. Це радше поетичний гимн в честь української народної поезії і української народної літератури, палкою любов'ю до українського народу подиктований, найщирішими почуваннями автора зрешений, осяєний проміннями дійсної поезії і писаний кров'ю!..

Слідом за поетичним малюнком невідрадних відносин серед „обідраного“ українського народу, в часах перед французькою революцією спинюється автор на мотивах, що вплинули відроджуючо на запустілу ниву українського письменства, між якими перше місце приписує кровавою французькою революцією, „благотворною бурею“ зродженій, новій, золотом цінній, сонцем сіяючій правді, — ідеї прав чоловіка“.²⁾

Вже з початком XV ст. бачить Свенціцький великий упадок української літератури. „На чужому добрі вікохана, у чужій склад прибірана — не зділа вона увітти в внутрішню нору народу жетоту; ні разу не обізвалась голосніше у його серці, в душу не проникла. Церквна і державна в начатках своїх, такобу і лишлась до останку. Ні їй сил змужніти по складови власному, ні ширіші охоти стануть народнобу; животіла доки збога... а там змарніла и пропала, не оплакана, не пожалована!..“³⁾

Автор спинюється далі при причинах, ізза яких живе, народне слово не здужало й пізніше промстити собі дороги в памятниках українського письменства, а „малі і мізерні ховались під селянською стріхою, з старцями пленталось по ширькому світові“.⁴⁾ Бачить він їх в польщенню і московщенню висших, освічених верств українського суспільства. Здавалося, що ця денационалізація доведе вкінці до повного упадку українського імені. Вже й так понісся світом клич: „Пропала Україна“, ся Україна, що своїми силами двинула два великі державні організми, своїми житворними соками збогатила дві цивілізації: польську і великоруську. Бо „якими силами прославилась Польща?“ — питає поет. „Якими станаула Москва?.. Чиї то мошчні рўки ставляють тії кольоси державні? Чиї ро-

1) Відчит був публичний. Perłowski, op. cit. 15.

2) Вік XIX, ст. 3) ст. 4. 4) ст. 5.

в'їмні г'їлови прївїд дајуть схїдн'її Евр'їпї?.. Адже це Русь-Україна своїх синїв дала сусїдам. Нїкому невідома, скарбї свої роскїдує — богата, х'їть сама г'їла і б'їза... Із себе зл'їжує Моск'ївїю, м'їбу дає їїї, стрїї і р'їад державнїї; в Сїбїр і Татарїю висїла коль'їнїї; просвїчає Литву, зл'їжує сїльну П'їльшчу, грудмї закрива Евр'їпу від нападїв поганства; двї м'їви, двї лїтератури добр'їм своїм обогачає, невсїп'їшча; дв'їма пројавл'їаетца цивїлізацїями... А про їїї добр'їдїїну, а про їїї шч'їдру нї свїт нї о благодїїанї нї власнї синїї не знаїють... Сумна д'їльа України, незасл'їжена д'їльа...¹⁾

На доказ правдивостї повиспих слїв наводїть автор ряд свїтлїх їмен польської і великоруської лїтератури, як Словацкого, Ѓощинського, Залеского, Гоголя, Костомарова і з болем серця питає: „чїїїї землї квїти увїшлї в їїх тв'їри? чїїїм добр'їм вони вїкохани, хто вїростив їїх на славу? їаке сонце огрїло д'їшу тих л'їуд'її, просвїтїло р'їзум, л'їуб'їв'їю напоїло с'їрце?...“²⁾ „України — України“ — звучить вїдповїдь, „про котр'ї чужї ї своїї не знаїють...“³⁾

Не знають про неї аж до початкїв ХІХ ст. Тодї що їно обновлюєть ся українська народнїсть, покликана до нового жїтя народною поезїєю, що горїлиць перевернула давнїїї порядок рїчїї, а на їого руїнах вїкохала прекрасну квїтку: думку про самостїїне жїте українського народа.⁴⁾ „Нар'їдн'їа м'їза укр'їїнська, чудна протот'їю, велїчн'їа сїлою краси своїїїї појавїлась очам л'їуд'її, і зач'їдовала всїх...“⁵⁾

Подаючи дальше коротку синтезу продуктїв українського пїсьменства ХІХ ст. вїд перших хвїлїн їного вїдродженя, посвячує автор бїльше мїсця обговоренню талану Шевченка, який порївнує із тенїєм Байрона, Ѓете і Словацкого. На думку Свенцїцького Шевченко перевиснає навїть усїх вичислених поетїв л'їудовим коль'їоритом своїх поезїїї, сконцентрованнем у них загального змїсту українського народного жїтя. Бо коли в поезїїх Байрона, Ѓете, Словацкого головн'їо їїх власна проявляєть ся їндивїдуальнїсть, коли кождїї в них говорить переважно в своїїм їменї, а не в їменї Англїї, зглядно Нїмеччїни, чи Польцї, Шевченко скуплює в своїх творах усї прояви фїзичного ї духового жївотїння своїого народа ї своїї країни. Високу стїїннїсть Шевченкових поезїї бачить Свенцїцький в тому,

1) ст. 6.

2) тамже.

3) тамже.

4) ст. 8.

5) ст. 7.

що їх розумів весь український нарід. „Плачом того поета плаче ціла Україна, тугбу його тужить, журитця журбю; розмовля, сміється, тішить із своїм поетом...“¹⁾ Поміж п'ятнадцяти мільйонами народу не подіблемо душі живі, котраб на гблос пісні Тарасової не росхилилася до сибду, мов тїа квітка до живучої росиці! Де по усїй Україні однє серце, шчоб не спорушилось в груді на відгомон Кобзарєвої пісні? де око, шчоб під тої час не зайшло сльовбу? Бїрона розуміє два мільйони Англичїн, Сєтого мільон Нїмців, Словацкогo пів мільйона Польків — Шевчєнка слїхає, пїймає, із їм спїває — п'ятьнадцять мільйонів!... Тим він велїкий, тим і вишчий понад всїх поєтів!“²⁾ Свенцїцкий тут помилив ся. Його погляд — хоч загально подїляєть ся серед української інтелїгенцїї, — як виказує резульатат довголітнього досвїду Грінченка,³⁾ — хибний. Не всі поезїї Шевченка рівно ясні, зрозумілі й симпатичні для українського простолюдя.

В відчитї п. з. „Вїк ХІХ...“ дав Свенцїцкий одушевлений вислів своїм найглубшим пересвїдченням про поетичну вдачу українського народа, про потребу розвою українського письменства в народній мові і висказав непохитну віру в сонїчну будучину української мови й української поезїї. Інтересне для нас також те постійне підчеркування значіння людової літератури в автора, апотеозованнє Шевченка саме задля сильно людового кольориту його поезїї. Як демократ з цілого серця не міг Свенцїцкий і думати инакше, тому постійною його мрією було сотвореннє такої літератури, що огортала би весь нарід, відбивала усї боки його житя і втягала таким способом найширші верстви народніх мас до спільної працї над поліпшеннєм соціального ладу.

Крім того вдаряє нас іще прекрасна мова згаданої розвідки і живий, блискучий її стиль. Свого часу мова і стиль відчиту робили іще більше вражіннє. Доказом сього похоронна мова Гржегоржевского, в якій він із повним пересвїдченнєм впевняв, що „maleńka ta broszura, zawierająca zaledwie arkusz druku stanowić będzie epokę w piśmiennictwie ukraińskim pod względem zalet języka. Jak powieści Marka Wovczka stały się wzorem niedoścignionym w literaturze naddobnej, tak samo w literaturze poważnej naukowej, filozoficz-

¹⁾ ст. 11. ²⁾ ст. 13.

³⁾ „Перед широким світом“, ст. 118 — 144.

nej będzie wzorem ta właśnie broszura. Okazał się w niej autor tak potężnym znawcą filozofii języka ukraińskiego a to zarówno pod względem odtwarzania wyrazów w duchu i właściwościach tego języka, jakoteż przypomnienia wyrażen dawno zapomnianych i zagrzebanych w przeszłości, a jednak w całej pełni uprawnionych do bytu, że utwor jego musi być uważanym za drogowskaz dla tych wszystkich ukraińców, którzy chcą pracować nad wykształceniem i rozwinięciem swego języka. Kwiecistość zaś i męskość stylu użytego tam oczarować może nawet ludzi niezdolnych do zachwyту.¹⁾ І хоч комічними навіть у своїй пересаді можуть видати ся нам нині цитовані слова Іржегоржевського, всеж таки в своїй основі вони вповні оправдані і доказують, що „Вік XIX...“ не лишень „заслугує на увагу“ із боку істориків української літератури,²⁾ але й на признание. Відчит Свенціцького горячим тоном викладу, неуданим, з серця йдучим запалом голошених ідей і переконань, дійсним ентузіазмом для справи подвигнення української літератури й української народности опрокидне також усі інсинуації „Слова“, наче би Свенціцький був тільки сліпим знарядом, щоби польщити українську мову.

Вислідом научання української мови влімназії треба вважати також його граматику,³⁾ що переховується в рукописи в архіві тов-а „Просвіти“.

В „заснови“ до своєї граматики викладає Свенціцький, що таке „реч“ (речення), склад і „голоси“. „Голоси“ ділять ся в нього на „голосні“ (vocales) і „зголосні“ (consonantes), а усі букви разом звуть ся „абеткою“. Автор вчислює усі букви „абетки“, приймаючи для чужих слів також знак g (t). Знаку ь уживає замість апострофа пр. „зъупінитця“, не знає natomiast знаків я, є, ю. „Зголосні“ тоб то співзвуки ділить Свенціцький на „горлові“, „язикові“, „устові“ і „піднебові“. Дальшу частину „заснови“ виповнює наука про акцент, перепинання, части мови і речення. Автор приймає такі знаки перепинання:

¹⁾ Gazeta narod., 1876, ч. 213.

²⁾ Проф. Огоповський згадує про Свенціцького дуже коротко при огляді укр. драматичної літератури. Історія літератури рускої, ч. II, ст. 946.

³⁾ Українська (Руська) Мовня (Грамматика) для учнів гімназії і шкіл реальних зложена П. Свенціцьким у Львові 1872 р.

„крапку“, „впину“ (.), що є в нього знаком найкоротшого перестанку голосу, „застанову“ (;), „виліч“ (:), — „знак задержання голосу, коли що вилічуємо“; „питай“ (?), „оголос“ (!), „випуст“ (—), „знак випущеного слова в середині речі“, „крапки“ (...), „наміт“ [()], „котрим прикриваємо слова, або реч, служачу до пояснення; „чужець“ („“) і „одсилок“ (*).

„Усе, що лиш можемо бачить, почувать, чути зветца — у Свенціцкого — річчю, або предметом (стіл, вітер, біль — річі або предмети)“. Підмет зветь ся в нього „первиком“, присудок „осною“, злучка „зв'язкою“, а кожде близше поясненне „досказом“.

Другу частину „мовні“ Свенціцкого виповнює наука про „видослов“.

Приступаючи до „одмінних“ частий мови подає автор дефініцію „іменовика“ і ділить іменники на „јавні“ (concreta) і „догадні“ (abstracta); „јавні“ знову на „живучі“ і „неживучі“. „Іменовики спільні (appellativa) визначають річі, котрих је багато; власні-ж (propria) лише такі, котрі чомусь або комусь одному назвою служать“.

„Іменовики (sic.) громадні (collectiva) дають цільну назву одиноким річам сполученим у цілість; іменовики цільні служать назвою річі, котрих часть і ціле однаково звутца“. Родів іменників знає граматика Свенціцкого три: „мужовиј“, „жоновиј“ і „ніјаковиј“ або „жоден“, а „лічби“ дві: „одину“ і „многу“. „Односини предмету, визначені переміною імена на кінци зовутца „склоном“ (declinatio) а кінцева одміна слова: „спадом“ (casus). „Спади“ тоб то відмінки можуть бути рівні (casus recti) і хильні (с. obliqui). Деклінацій у Свенціцкого три. „І-им склоном склоньуютца іменовики роду мужового; II-им роду жонового і III-им роду ніјакового“.

В першій відміні маємо аж 8 взірців (пан, хлопець, злодіј, стовп, грім, день, гай, коровај), з яких три перші служать для іменників животних, пять останних для неживотних.

В примітках звертає Свенціцкий м. и. увагу на те, що іменники животні мають в другім відмінку „скінчу“ а, ја, неживотні: у, ју і що семий відмінок заступаєть ся деколи третім (на ковакови).

Деклінація друга заступлена аж одинацятьма взірцями

(сестра, ворона, матір, піснѣа, сіль, муха, вежа, земля, кість, бров, мазь).

В примітках підчеркнена переміна гортанних співзвуків в III і VII відм. і вставка подвижних о і е в 2 відм. ч. мног.

Середній рід заступлений дванацятьма взірцями (вікно, серце, імѣа, тельа, весілля, скло, јмено, веретено, сміття, дво-ришче, хлопѣа, горло). В примітках говорить автор м. и. про подвоєнне співзвука (весілля, корінне).

„Позначень (n. adiectivum), друга часть мови, показує: яким је јменовик (јаку маје стать), чијим він је (до кого належить) або коли вијавивсьа. Післьа того і дільатцьа позначні на властиві позначні, слідні і часові“. В слід за сею дефініцією йде і сама відміна прикметників, для якої автор приймає три взірці: зелений (прикметники на ий, а, е), сестрин (прикметники на ин і ів) синій (прикметники на йй, я, е). В примітках зазначає автор колишні зложені, довші форми прикметників і домагаєть ся м'ягчення самозвука перед к в родових назвах в кінцевім кий: пр. Вишневецький а не: Вишневецкий.

Дальше переходить Свенціцький до степенування прикметників і розрізняє три „ступні рівнанья“: „самостајниј“, „порівнујучиј“ і „переходьачиј“.

„Лічні“ ділять ся на „головні“ або „визначні“, „порьадковіјі, „значені“ (definita) і „незначені (indefinita).

Числівники бувають ще „громадні“, „множні“, „часточні“ (distributiva) і „дробові“.

Після відміни числівників приступає автор до заіменника, який зве ся у нього „пројмѣа“, або „пројмено“.

„Пројмена дільатцьа на: особові, або лицеві (personalia), зворотні (reflexiva v. reciproca), питајучі (interrogativa), посідајучі (posses[s]iva), показујучі (demonstrativa), взглядні (relativa) значені (definita), незначені (indefinita). Автор переходить дальше відміну заіменників особових, присвоюючих, вказуючих, (тој, цеј, дальші відмінки цього, цьому і т. д., він, јого, јому...) і питајних.

„Діјевик“ дефінюєть ся так: „Діјевик, або Слово (verbum) јесть часть мови, котроју виражаєтцьа: істнуванье, діјанье і стан, у јакому предмет находитцьа“. Ділять ся дієслова в Свенціцького на дієслова роду „діјучого“ (genus activum)

і „вдіяного“ (g. passivum). Після того знову, чи дійство їх переходить на предмет, чи ні, звуться „дієпоказні“ або „недієпоказні“.

„Дієвики — знову — дієпоказні і недієпоказні розділяютьца на: конані і неконані (verba perfectiva і imperfectiva).“

Дієслова доконані можуть бути „сповнъванні, коли „діянње у часі кінчитца (виію...) і „сповнені“, коли „діянње требає минутно і зараз „кінчитца (кину, плъну, махну — додај слівце: „і конець“)“.

Дієслова недоконані можуть бути знову: „чаті“ (v. inchoativa), „однозначні“ (actualia) і „повторні“ (frequentativa).

Часів є три: теперішній або требаючий, минувший і будущий. Коли дієслово виявляє усі три особи, то називаєся лицевим або особовим, колиж тільки третю особу однини — називаєся неособовим, або нелицевим. Дійство звернене на того, що ділає „вијавляєтца дієвиком зворотним“, коли ж знову „вијавляєтца діянње міждо двома або більше особами, стає тогді дієвик міждособнвј (сваритца, боротца)“.

Відміна дієслова „часами, рѣбами, особами і лічбами зветца зводом дієвика (coniugatio)“. Дальше вияенює Свенціцький на примірах, що таке пень дієслова, корінь і „скінча“. Коли дієслово не виявляє часу і способу дійства, тоді стоїть воно в виді „непозначному“ (infinitivus). Дієприкметники („іменодіі“) є діяльні („діјучі“) і страдальні („діјані“). Прислівник — се „іменодіј неодмінъваниј“. Родів — тоб то способів є три „вијавляјучиј“ (indicativus), „допускајучиј“ (coniunctivus) і „звельајучиј“ (imperativus).

Сам „звод“ дієслів випереджує виклад про творенє часу минувшого і будущего. Свенціцький приймає три конюгації. I-ому зводови дієвиків слідујуть такі слова, котрих вид непозначеніј закінчаєтца на ать, іть, овать, — увать, бувать, а котрих 1-ша особа часу теперішнього кінчитца на ају (бігају) іју (сивіју), ују (купују), ъју (горъју). II-ому зводови слідујуть дієвики у виді непозначенім, скінчені на оть, ить, іть, ать: а у 1-ј особі часу теперішнього на ъу (кольу, дзвонъу, оръу), жу (ріжу, ходжу), чу (кличу, хочу), шу (пишу). III-ому зводови слідујуть дієвики скінчені у виді неозначеному на ну, ер; а у 1-ј особі часу теперішнього на ну (сохну), ру (тру).

Окрім зводжуватця ось ці чотири дієвники: *јесъм, јім, дам, вім*“. Даліше йде сама відміна.

Останню частину граматики Свенціцького виповняє наука про невідмінні частини мови, а саме: „показець“ або „до-слів“ (*adverbium*), „злучень“ (*coniunctio*), „орудень“, або „орудовик“ (*praepositio*), „голосець“ (*interjectio*).

Грамматика Свенціцького найцікавіша для нас з огляду на свою наскрізь оригінальну термінологію, яку автор сидкував ся установити в душі української мови, мало вважаючи на своїх попередників. Цікаве також становище автора в трактуванні предмету. Він не вчить говорити, не підтягає української мови під утерті граматичні абстрактні правила, а радше реєструє факти мови, живої, щоденної, що не стоїть на одному місці, а постійно йде вперед, розвивається. Правильно у його граматиці наскрізь фонетична, завдяки чому легко приходить ся йому зазначити усі тонкості у вимові. Замітна грамматика його також з педагогічного і дидактичного боку. Виклад її легкий, уклад ясний, прозорий, а стиль її не сухий, формалістичний, а живий. Кожде правило посилає Свенціцький поряд примірів і часто умисно виписує хибні форми, кажучи ученикам їх поправляти. Це оригінально, але дидактика тут на мою думку — хибна.

„В українсько-руській граматиці своїй — каже проф. Огоновський¹⁾ — доказав п. проф. Свенціцький, що мова українська йому зовсім звісна, и що проте він є спосібний як уложенню такої книжки. Автор установив термінологію нову и старав ся також у дефініціях граматичних буги оригінальним, а при тім и зрозумілим“.²⁾ Всеж таки грамматика П. Свенціцького не появилася друком завдяки самому таки рецензентови, проф. Огоновському, який при всіх піднесених уже вище гарних її сторонах вважав її невідповідним підручником до науки української мови в гімназіяльних і реальних школах і не апробував її.³⁾

1) Пор. його: „Справозданье“ з дня 27 марта 1873 р., заховане враз із рукописною граматиною в музею То а „Просвіти“.

2) там же.

3) „Наколиб сеся грамматика відповісти мала требам гімназій, то належало б не тільки видослов (*Formenlehre*) обширнійше обробити, але треба би також науку о звуках, о словотворі по словоскладі уложити.“ Крім того закидує проф. Огоновський Свенціцькому невідповідність деяких

Та попри фактичну вартість, яку представляє „Українська мовня“ Свенціцького для історика українських граматик сама собою, як цінний пам'ятник першої проби введення у нашу граматичну літературу на галицькому ґрунті живої української мови в основі й у викладі і фонетичної правописи, попри той інтерес, який мусять будити вона і новими, наскрізь орвінальними термінами, утвореними в душі української мови і підбиранням примірів з української історії, географії, етнографії, з української народньої словесности і артистичної літератури, примірів, що своїм змістом так і вказують на людину, яка навіть при укладі граматичних правил не хотіла чи не могла позбутися своєї власної поетичної ідеології,¹⁾ опрокидає вона ще крім того враз із брошурою „Вік XIX у діях української літератури“ і новим, основно переробленим, збагаченим і доповненим виданням „Байок“ твердження Дра Франка, наче би Свенціцький по упадку „Sioła“ „ушелъ совсѣмъ въ польскую литературу.“²⁾

Я зовсім не думаю перечити факту, що діяльність Свенціцького в тому періоді тобто в рр. 1866 — 1876 у польській мові була значно багатша, як його праця на українській мові, хочу тільки зазначити, що не була виключною. Що була багатша, слідно не лишень із ряду літературних творів, але й трох його поважних наукових розвідок, з яких найінтереснійша для нас його „Uwagi“³⁾ над перекладом т. зв. Несторової літописи, перекладом довершеним спільними силами Бельовського і Вагилевича. В „Uwagach“ бє Свенціцький дуже сильно на потребу досліджування взаємин між мовою найдавніших руських літописних пам'ятників, а мовою живою україн-

його граматичних термінів, як „нитай“ (Fragezeichen), „чужець“ (Anführungszeichen), „позначевь“ (adiectivum), „первик“ (subiectum), „основа“ (praedicatum) і помилки у граматичних дефініціях.

¹⁾ Ог кілька таких примірів: „не цурай ся того слова, що мати співала, як малого сповивала, з малим розмовляла — ст. 3; або „усі льуде рівні“ — ст. 1; або: „нема краще, як на Україні жити“ — ст. 6; „солом'янојі стріхи не цурай сьа, про рідню мову дбај, за добрі діла приймај сьа, чужого не бажај“ — ст. 22; або: „мужицькій, понівській чи павській ти син, — оден усім закоп“ — ст. 26 і и.

²⁾ Южнорусская литература. — Енциклоп. словарь Брокгауза-Ефрона, т. XLI, ст. 317.

³⁾ Paulin Stachurski — Uwagi nad tłumaczeniem Latopisu Nestora przez Augusta Bieloskiego i J. Wagilewicza, Львів 1869, ст. 16.

ською, виказуючи при тій нагоді основне знання церковносла-
вянщини і старорусьчини, живий інтерес для староукраїнських
хронік, а вслід за тим і для української бувальщини, бажання
зрозуміти духа історичної минувшини українського народа.
І саме сї дослїди над українською бувальщиною звернули
увагу Свенціцького на видання Несторової літописи і її переклад
здлужений Бельовским і Ів. Вагилевичем, поміщений в історич-
них „Monumenta-x Poloniae“ останнього.

В передмові подає Свенціцький тенезу своїх „Уваг“ і мо-
тиви, що навели його на думку „sprostować ustepstwa oryginalu“. З листу Духінського, надісланого йому в Парижа, дізнав
ся автор, що приготовлюєть ся нове видання літописи.

Свенціцький зазначає, що переклад літописи повинен мати
два згляди на оці: історичний і фільольогічний, язи-
ковий. Для першого потрібне вірне передання в перекладі
думки оригіналу без огляду на слова, друга вимагає дослівности
перекладу з захованням духа мови. На думку автора переклад
Бельовского і Вагилевича має за собою історичну вірність, але
не має фільольогічної правди. Тимчасом для дослідника старо-
русської мови, для того, хто рад би дізнати ся, які взаємини
заходять між сучасною українською мовою, а сею, що існувала
в минувшині, є річню великанської ваги основне пізнання мови
Нестора. В перекладі отже літописи добре було би виказувати
головні цілі староруської мови і таким робом освітлювати темряву
минувшини та заохочувати людей до студій в тому напрямі.

І сей саме мотив кермував автором, коли приступав до
виказування язикових помилок у згаданім перекладі... Автор
просить не пояснювати його уваг, як результату зарозумілости
в лінгвістичних відомостях; не думає вчити тих, чвїх учеником
є сам, не думає вчити Бельовского, якого знаменитим вказівкам
на полі дослїдів над бувальщиною України сам завдячує чимало,
хоче тільки, щоби люди звернули увагу на його охоту віддати
услуги науці... „Уваги“ задумував Свенціцький спершу помістити
в якомусь польському періодичному видавництві, одначе редак-
тори, яких просив, відмовили його просьбі, мотивуючи відмову
надто спеціальним характером статі.

Як добуток порівнюючо-лінгвістичних студій Свенціцького
появила ся іще його розвідка: „Odmiana zaimków“.¹⁾

¹⁾ P. Święciecki - Odmiana Zaimków. Rzecz języko-
wo-porównawcza. Львів, 1871, ст. 30.

Досліди знову на полі анатомії і фізіології людського тіла¹⁾ дали в результаті розвідку „Mowa ludzka“.²⁾

В передмові до першої студії розводить ся автор широко над великою вагою науки лінгвістики, яку з огляду на її висліди ставить „u przewodu nauk, zajmujących się dośledzaniem wszechprzyczyn powstania rzeczy każdej“. Автор доказує, що лінгвістика відкриває нові, невідомі закони й правди навіть там, куди інші науки, не виключаючи історії, сягнути не можуть. Мова народу, відблиск його духового істновання, уґрунтована на природознавстві може нам дати знаменитий образ чоловіка, відбиваючи у зеркалі власного розвою історію даного народу. Дослідити отже початків мови, пізнати закони, що кермують її повстанням, відкрити причини, що викликають такі чи інші прояви, словом: подати докладну історію людської мови — отсе на думку Свенціцкого завдання порівнюючої лінгвістики. Автор студії, хоч посвятив своїм дослідом довгі години праці, не хоче чванити ся знанням, свідомий того, що є ледви дяком науки. Але ділить ся із загалом овоцем своїх трудів, „який для інших може послужити блимаючим вогником на шляху тайн, що їх сонце знання освітлить колись вповні“.

„Odmiana zaimek“ є тільки частиною обширнійшої праці. Автор доторкує у ній найрізномордніших питань: початку мови, природи звуків, їх сполук, переміни тих звуків і злуки їх в слова; стараєть ся прояснити темну минувшину, ба навіть силкуєть ся установити нові закони.

Свої досліді опирає головно о литовщину, санскрит і зенд, а зрікаючи ся помочи класичних мов, іотику і новіших романських, звертає в першій мірі увагу на славянські нарічя. При тім треба зазначити, що українську мову трактує Свенціцкий скрізь на рівні із иншими славянськими мовами і послуговуєть ся нею, як поважним науковим чинником. Головним завданням студії вважав Свенціцкий звернути увагу ученого світа на вагу славянських мов для порівнюючої фільології з одного

¹⁾ Гржегоржевский (Gaz. nar. 1876, ч. 213) думає хибно, що анатомічно-фізіологічні студії відбував Св—ий перед виготовленням розвідки: Odmiana zaimek. Таких егудій до згаданої розвідки він не потребував: ужив їх що йно при праці „Mowa ludzka“.

²⁾ P. Święcicki — Mowa ludzka, jej układ pierwotny i budowa. Львів, 1873, ст. 93. Вийшла також в німецькій мові п. з. „Die menschliche Sprache, ihre Bildung und ihr ursprünglicher Bau“. Липськ, 1875.

боку, а з другого заохотити земляків до дослідів над славянськими мовами, які взаємно себе доповнюють, вимагають їх трактування в цілості.¹⁾

Найбільше праці вложив Свенціцький в студію, що носить заголовок: „Mowa ludzka, jej uklad pierwotny i budowa“. З передмови дізнаємо ся, що вже від 1863 р. займав ся автор лінгвістичними студіями, стараючись оперти їх на підвалинах фізіології і математики, бо вважав останні важними чинниками, пособляючими науковим дослідом. Ізза нестачі засобів мусів автор попристати тільки на частиннім опублікованню своїх дослідів, задумуючи в дальшій черзі оголосити інші партії студії, яку опер на таких жерелах порівнюючої граматики як Fr. Bopp-a, Schleicher-a, Miklosich-a і фізіології, як Helmholtz-a, Du Bois Reymond-a, Сеченова, а в головній мірі І. Щелкова. В обох останніх студіях Свенціцького багато фантазії.

Коли глянемо тепер на діяльність Свенціцького в рр. 1869—1876, то дивувати ся просто треба її ріжнородности й інтензивности. Як великої енергії мусів бути сей чоловік, що спроміг ся при своєму здоровлю рівночасно вчити в гімназії, і то вчити з посвятою, з охотою заінтересувати учеників, про що можна пересвідчити ся також із конференційних звітів дир. Ільницького, що зберігають ся в архіві академічної гімназії у Львові, приготувати ся до професорського іспиту, редагувати педагогічну часопись,²⁾ займати ся серіозно науковою роботою і широкою літературною творчістю.

В архіві академічної гімназії у Львові зберігаєть ся цілий ряд цікавих документів, що дозволяють не лишень слідити за ходом поважної грудної недуги Свенціцького, але також кидають світло на його тогочасну наукову діяльність, доказуючи його поважну наукову кваліфікацію. Тим самим вносять вони вязку нових промінів світла в отсю останню, доволі темну добу життя автора „Колись було“. І так в січні 1872 року відносить ся Свенціцький через галицьке намісництво до київського губерна-

¹⁾ „Odmiana zaimek“ стрінула ся з незвичайно острою рецензією Партицького на шпальтах „Основи“ (1870, чч.: 9, 10, 12). Одначе своїх критичних уваг Партицький не докінчив.

²⁾ Сею часописню був педагогічний тижневник: „Szkoła“. Редагував її Св-ий в рр. 1871 і 1872. Szkoła містила статі чисто педагогічного змісту й педагогічного інтересу, як пр. „Nauka poglądu w szkołach ludowych“, „Szkoła w Ameryce“, а також звіти з діяльності педагогічних товариств.

тора з просьбою видати свідоцтва, які одержав на університеті св. Володимира в Києві. Непевний висліду своєї просьби,¹⁾ а також правосильности згаданих свідоцтв в границях Австрії, складає вже в січні і лютім ряд приватних іспитів на львівському університеті. Дня 13 січня 1872 р. здає іспит (певно „colloquium“) з польської мови і літератури перед Дром А. Малецким, 14 січня перед проф. Огоновським з української мови і літератури, а в червні тогож року сідає до іспиту з математики перед Дром Машковским.²⁾ В тім же році вносить він просьбу до міністерства о звільнене його від іспиту, приписаного для учителів середних шкіл, до якої одначе „Pan Minister wyznań i oświecenia nie przychylił się według rozporządzenia z dnia 25 stycznia 1873 року.“³⁾

В 1874 році приступає отже Свенціцький до державного іспиту, приписаного для учителів середних шкіл, на що вказують документи Ради Шкільної краювої з дня 23 серпня 12 грудня і 24 грудня 1874 р. і 11 січня 1875 року, в яких Рада шкільна домагаєть від Дирекції їмназії предложення кваліфікаційного свідоцтва, будь відсилає його між залучниками.

Та в міру зросту таланту Свенціцького, в міру зросту його енергії до наукової праці розвивалась і його недуга. В червні 1872 р. подаєть Свенціцький о відпустку для поратования здоровля. Лікар Рудницький стверджує лікарским свідоцтвом з дня 17 червня 1872 року запаленне легких і озаявів у свого пацієнта і каже йому виїхати в гори. Директор Ільницький горячо попирає просьбу петента, бо його хвороба, „na twarzy uwidoczniła“. Він дістає відпустку на шкільний рік 1872/73. Дня 19 листопада 1873 року просить Свенціцький знову о двомісячну відпустку, „bo silny wybuch krwi odjął mi siłę, tak że chodzić ni mówić nie jestem w stanie...“ Доктор Рудницький приписує се „nie innej przyczynie, jak tylko natężonej pracy w domu i szkole, zwłaszcza podczas wykładu lekcji“. В 1874 році здоровле Свенціцького поправляєть ся о стільки, що він може вчити в школі і приготовлювати ся до іспиту. Декретом з дня 13 лютого 1875 р. Рада шкільна переносить його, як іспитованого вже заступника учителя до

¹⁾ Відповідь на згадану просьбу прийшла що їно в марті 1872 року і то для Свенціцького доволі неприхильна: свідоцтва його віддано до суду, що мав судити Св. за самовільний виїзд за границю.

²⁾ Персональна табеля.

³⁾ Рескрипт Ради шк. кр. з 12 лютого 1873, ч. 1123.

висшої школи реальної „w dotychczasowym charakterze służbowym“,¹⁾ а дня 12 вересня 1876 року кінчить він життя в найкрасшій розцвіті талану і віку, коли трета його драма з української історії „Ігор“, і трицять шестий рік життя не добігли ще кінця.

Похорони Павлина Свенціцкого відбули ся дня 14 вересня о 5 годині по полудни з мешкання при вулиці Сакраменток, при співучасті літератів, професорів, учеників реальної школи і численної публки ріжних станів. Неодна сльоза жалю покотила ся з очий присутних, з грудий багатьох добулось щире зітханнє.²⁾

V.

Літературна діяльність. Комедія і драма.

Літературну діяльність розпочав Свенціцкий іще в Києві. Зачав її по всякій імовірности драматизованнєм Шевченкової „Катерини“, хоч не виключена річ, що тоді вже збирав сюжети до своїх байок, коли в 1864 році міг видати цілу їх збірку. Що вже в Києві зачав Свенціцкий драматизувати Шевченкову „Катерину“, виходить із дописки, яка поміщена під заголовком його драми: „W Kujawi 1862 r.“³⁾ Перо в руки спеціально до писання драматичних творів могли подати йому артистично-драматичні аспірації його університетських товаришів, гуртка кїївських аматорів⁴⁾, які грали красше всякі штуки, ніж актори постійного театру⁵⁾.

В лютім 1858 р. виставили студенти університету двічі комедію „Zemsta“ при великім натовпі публки в авлі університету⁶⁾, а дня 4 лютого 1860 р. „Stare dzieje“ і „Odludki“ в аматорськім театрі⁷⁾. В останніх виставах мусів брати

1) Усі некрольоги Свенціцкого, йдучи за „Gazeto-ю narodow-ою“, отже й Другъ, ор. с. I. с., думають, що Св—ий три роки перед смертю переніс ся до висшої школи реальної. З декрету й Хроніки дир. Харкевича („Хроніка львівської академічної гімназії“ — Звіт за шк. рік 1900/901, ст. 44) — виходить, що він служив в академічній гімназії аж до р. 1875.

2) Dziennik polski за рік 1876, ч. 212.

3) Siolo, III, 73.

4) Про іstownаннє сего гуртка згадує Перетц: Павло Житецький. Записки Українського Наукового Товариства в Києві 1908, книжка II, стор. 6.

5) Estreicher: Teatra w Polsce, I, ст. 109.

6) ibidem. 7) Estreicher, ст. 116.

участь також Свенціцькій. Про його виступи в аматорському театрі київських студентів свідчили би не лишень два принагідні натяки у звітах з його сценічних виступів на галицькому ґрунті як Лозовського й Сельського, які подибуємо в „Меті“¹⁾ і „Dziennik-u literack-im“²⁾, але потверджує сей здогад також факт, що в галицькому театрі виступає він як випробувана, заводова акторська сила.

Що саме „Катерина“ заняла увагу Свенціцького — нічо дивного. Вона одушевляла під ту пору усіх демократично настроєних студентів київського університету. Із поезій Шевченка „szczególnie „Katarzyna“ uderzyła naszą wyobraźnię“³⁾, мовить один із них. „Przedmiot tego poematu... jest najsmutniejszą i najrzewniejszą nutą w całej melodji nieszczęsnego stanu ludu Ukrainy... Skreślić wiernie położenie uwiedzionej dziewczyny, wypowiedzieć boleść upokorzenia i hańby sprowadzonych wschodniem grubijaństwem, lub wyrafinowaną zachodnią podłością — trzeba było być wielkim jak Szekspir, nieszczęśliwym jak chłop ukraiński i jak chłop ukraiński uczciwym. Takim Szekspirem — chłopem ukraińskim był Szewczenko“⁴⁾.

„Катерина“ Свенціцького появилася друком що йно 1866 р. в „Siol-i“⁵⁾. Богатство акції, сильно заакцентовані драматичні ситуації в поемі, обильність високо трагічних моментів Шевченкової „Катерини“ становлять з природи сильні підвалини під будову драми. Тільки саме в розводнюванні сих драматичних моментів, що силою своєї короткості й ядерности викликають бажаний драматичний ефект, лежить небезпека для драматурґа.

Свенціцький старається по можности як найменше віддаляватись від тексту ориґіналу, вихісновуючи тільки зазначені ситуації як підклад для творення нових сцен. Із слів поеми:

„Зайде сонце, Катерина

„По садочку ходить,

„На рученьках носить сина,

„Очнці поводить:

„Оттут з муштри виглядала

„Оттут розмовляла,

„А там..., а там... сиңу, сиңу!...

„Тай не доказала...“⁶⁾

1) 1865 р., ст. 496.

2) 1866 р., ч. 13, ст. 205.

3) Siolo, I, 146.

4) Тамже, ст. 146—148.

5) Katarzyna. Sumnyj obraz u V. dijach. Za Szewczenkom Pawło Swij. III, 73—106; IV, 93—126.

6) Поезії Т. Шевченка, вид. „Просвіти“, 1902, ст. 284.

виходить в Свенціцького ціла окрема сцена (акт III, сц. 4). Катерина виходить у сад із сином на руках. „І не слухає криків; знай розмовляє із сином:

Soneczko moje jasne, Iwaseczku detynko! de twij bat'ko? synu!... Pokynuw... widcurawsia... Skaraje Boh, skaraje... Iwasiu lubuseczko! Jak wono do mene wsmichajetcia, janhelatko!... Lu-lu-lu! zasypaje... lu! lu! lu! Zasnuło i smijetcia... (tycho цілує сына). Nema, nema... czy wżez i ne bude?... ni! — poklawsia... Win ne widcurajetcia сына — swoho сына... (chodyt' po sadku i hirko плаче). „Ot-tut z musztry wyhladała... ot-tut rozmawlały... tut raz perszuj obniały sia; a tam... a tam... synu! synu!“ (zaplakala, i pylno dywytcia na szlach)¹⁾.

Так само із слів:

„Сидить батько кінець стола

„На руки схилив ся,

„Не дивить ся на сьвіт Божий

„Тяжко важурив ся.

„Коло його стара мати

„Сидить на ослонї

„За сльозами ледве ледве

„Вимовляє допї...²⁾

утворив Свенціцький окрему сцену. (Акт III, сц. V):

Matwuj: Hodi wże! Taka boża wola... inaksze j buty ne može.

Marija (z płaczom): Twoja prawda, czolowicze.

Matwuj: A może sprawdi tam jiji szczastie bude?...

Marija: Oj horeńko! hore!

Matwuj: My chot' bez naruhy wiku dożywemo...

Marija (плаче).

Matwuj: Stara! hodi żurbi piddawat'cia — treba tak zrobyty.

Marija (tycho): Treba...

Matwuj (w wikonce): Katro!...

Kateryna: Zaraz, tateczku (wbiha do komory; stamwidtam (sic!) wchodyt' do switlyci, bez detyny. Matwuj ne dywytcia na doczku; stara плаче; Kataryna stojit' oczy w zemlu opustywszy.)³⁾

Ілюструючи таким робом живими особами й живою акцією спокійне епічне оповідання Шевченка, вкладає Свенціцький дальше за Шевченком в уста матери цілу її промову від слів: „Що весілле, доню моя?...“ аж до слів: „Іди од нас...“ без найменшої зміни...⁴⁾ І в тому саме вірному переповіданню або радше

¹⁾ Siolo, IV, ст. 99. ²⁾ Поезні Т. Шевченка, ст. 286.

³⁾ Siolo, IV, ст. 100. ⁴⁾ Пор. ст. 100—101.

точному переписуванню неповязаних льогічно на зверх, оправданих одначе психологічно слів нещасної матери, повних суперечности, слів гірких докорів і безмежної материнської любови, слів диктованих великанською розпукою зболілої материнської душі, а характеризуючих як не мож красше постать Марії, — виявив Свенціцкий в одного боку тонке розумінне психічного настрою матери в даній хвилі, в другого подив і пошану для тенія Шевченка!...

Дальші слова Шевченкової поеми:

„Ледве, ледве, поблагословила:	„Що я наробила;
„Бог з Тобою!“ — Та як мертва,	„Прости мені, мій голубе,
„На діл повалилась,	„Мій соколе милий“.
„Обізвав ся старий батько:	„Нехай Тебе Бог прощає
„Чого ждеш небого?	„Та добріи люде,
„Заридала Катерина,	„Молись Богу та йди собі
„Та бух йому в ноги:	„Мені легше буде“ —
„Прости мені, мій батечку,	

розвинулись в Свенціцкого в повну акцію картину: Катерина падає на коліна перед матерію.

„Marija (błogosławył' ditynu, ciłuje ta płacze): Boh s toboju! (zomlila).

Kateryna (twerezyl' zomliwszu): Mamuseńko!

Marija (prychodył' do sebe): Jdy!...

Matwiy (poważno do Katry): „Czoho żdesz? neboho!“

Katra (wpała jomu do nih): Prosty meni, mij bateczku — szczo ja narobyła... Prosty meni, mij holube! mij sokole myłyj!...

Matwiy (z slozamy): „Nechaj tebe Boh proszczaje, ta dobryji lude... mołyś Bohu, ta jdy od nas — meni łeksze bude“.¹⁾

Подібно із легких натяків Шевченка:

„А жіночки тихо дзвонять,	„А муштрує на запічку
„Матери глузують,	„Московського сина.
„Що москалі вертають ся	„Чорнобривого придбала... (1918)
„Та в неї почують:	„Мабуть сама вчила
„В Тебе дочка чорнобрива	„Бодай же Вас покотухи
„Та ще й не єдина,	„Та злидні побили!...“ ²⁾

розвиває Свенціцкий аж дві сцени (у нього „виходи“) четвертого акту, в яких із реалізмом виводить „щиро спочуваючих“ сусідів, що приходять в намірі розради затурбованих родичий,

¹⁾ IV, ст. 100—101.

²⁾ Поезні Шевченка, ст. 283.

а в дійсности зле маскованою внутрішньою радістю ранять тільки їх серце. Матвій проганяє їх. Зрештою цілий третій акт драми Свенціцького се тільки розвинена наглядна ілюстрація коротко наміжкованих анальоґічних місць в поемі. Ориґінальність перерібки зводиться головню до введення у драму кількох нових, потрібних до розширення і оживлення акції постатей і до епільоґу. Із нових постатей природними чертами характеру наділені сільські сплетнярі: Панько, Приська і Варвара, натомість менше природно у своїй великодушности виходить постать парубка Якова, що з великого кохання рішається женити ся з Катериною помімо її зносин із москалем¹⁾.

Замітною креацією у драмі є старий дідуган, Остап. Автор наділив його щедро признаками українського народного гумору, вкладаючи в його уста ряд народніх пісень в роді:

„Oj buw, taj nema

„Taj pojichaw do mlyna,

„Bidnaż moja hołowońko...“

або: „Mołodyce! czyja ty, czyja ty?

„Chody zo mnow hulaty, hulaty...“²⁾,

а в душу його вляв усю свою велику ненависть до Москалів і їх господарки на Україні.

„Hej wstań baťku Atamane,

„Wełykuj het'mane...“

співає старий приклонник козацької давнини. „Darma! ne wstane... a kolyb wstaw, to umerby u druhe z żalu...“ думає він. „Propała sławna Ukrajina nizawiszczco... klatyj moskal oruduje...“ Рефлексії кінчить дід піснею:

„Ej wy Zaporozci,

„Worożeńkiw chmara,

„Sławnyi mołodci,

„Na Wkrainu wpała —

„Hodi spoczywaty!

„Treba pohulaty...“³⁾

На иншому місці виливає Остап ненависть до Москалів іще яскравійше:

„Hej Moskalu bisiw synu,

„Oj lycha hodyna!

„Czortowa detyno!

„Czerez tebe płacze j stone

„Pohubyweś ty swit cilyj,

„Maty Ukraina.

„Ciłu Ukrainu.

„Maty nasza, ridna maty!

„Czerez tebe tiazko w switi,

„Za szczo terpszysz muki?

¹⁾ Подібний мотив находимо в „Наймицці“ Тобилевича у відноснах Паваса зглядом Харитини.

²⁾ Акт IV, сц. 1. — Siolo, зом. IV, ст. 102—103. ³⁾ Тамже.

„Zaszczu skutu (kajdanamy)	„Szczu tebe skowaly —
„Wolni twoji ruki?	„Wolu wzialy — hore daly.
„Bodaj tii ne skonaly,	„Bodaj ne skonaly!“ ¹⁾

Оригінальність знову епілюю лежить в тім, що москаль одержує належну заплату за своє поступованне й гине з рук Якова.

Мова у драмі — гарна, жива, народня. „Dla lepszoji charakterystyki — тільки, як зазначає сам автор — sałdaty, w drami, howoriat' swojeju mowoju, kotora zowsim ne je moskowskoju, a možna by jiji zwaty „sałdačkoju mowoju...“²⁾ і се виходить на шкоду драми. В автора слідно ознайомленне з драматичною технікою..., одначе „Катерина“ в тому одягу, в який її прибрав Свенціцький, блідне, йдучи в парі зі своєю сестрою, „Катериною“ Шевченка. Причина сього нам уже відома. Лежить вона в розмелюванні мотивів і розводнюванні ситуацій. Подрібне й часте зображуванне сцен кохання Катерини із москалем у перших двох актах драми Свенціцького нехай послужить доказом правдивости висше сказаного. Дискретні натаки Шевченка вартнійші тут в десятеро!...

Після еміграції Свенціцького у Галичину практичні житєві вимоги завели його на нові дошки української сцени. Сей факт відбив ся дуже корисно у своїх наслідках на тогочаснім репертуарі української сцени в Галичині, а в дальшій мірі причинив ся також до розвою нашої драматичної літератури спеціально й до піднесення українофільського кольориту галицько-руської літератури 60-их років — загально.

Лаврівський заангажував іменно Лозовського „jako najlepšíj władającego mową ukraińską“³⁾, щоби він займив ся перекладаннем і перероблюваннем пригожих штук для українського театру. І не завів ся на ньому! Свенціцький віддав ся із питомим собі жаром праці на тому полі, тим раднійше, що сама інституція сходилась з його програмою й характером своїм чарувала в душі його як найкрасші надії⁴⁾.

В протягу кількох літ присвоїв він українській сцені близько двацять ріжних більших і менших творів Молієра, Фредра, Корженьовського й інших, а праця його в тому напрямі не уставала мимо того, що Бачинський, здаєть ся кермований звичайною завистю, знехотив його до авторських виступів, а сам він за мовольні труди не одержав ніякої нагороди⁵⁾.

¹⁾ Siolo, IV, ст. 116. ²⁾ Siolo, III, ст. 74. ³⁾ Siolo, II, ст. 185.

⁴⁾ Франко, Рускій театр, Зоря, 1885, ч. 24. ⁵⁾ Siolo, II, ст. 185.

Із праць Свенціцького, що повстали під ту пору, друком появили ся тільки переклади: „Вікна на першім поверсі“, „Циган“ і „Гамлета“ і перерібки: „Гаврило Бамбула“ і „Галя“. Все останнє лишилось в рукописи. „Цигани“¹⁾ — се прозовий переклад віршованого оригіналу сентиментальної драми Осипа Корженєвського, переклад доволі вірний, засадничо держаний в душі народньої мови зі значною одначе примішкою разячих польонізмів²⁾. На українській сцені не робили вони вражіння й не подобали ся по причині свого сентименталізму³⁾.

„Гамлетом“⁴⁾ зробив Свенціцький початок „до толкованія большихъ искусственныхъ драматовъ“⁵⁾. Се перший, що правда неповний (друком вийшов тільки перший акт) переклад Шекспірової трагедії на нашу мову. Як такий мусить він грішити деякою тяжкістю стилю і менше вдатним добором слів і зворотів в роді „вонтплю“, „пестенство“, „чистість ёго захопіній“, „хутний“ (chętny). Такі слова і звороти наводять дра Франка⁶⁾ на думку, що Свенціцький доконував свого перекладу із польського видання⁷⁾. В передмові заявляє Свенціцький, що бачить недостаточність своєї праці. Наміряв спершу перекладати прозою, бо хотів вірно віддати думку оригіналу і що йно пізнійше змінив форму готового вже перекладу на віршовану, на вірш непоетичний, за то найбільше зближений до оригіналу⁸⁾. До сього кроку склонила його рада деяких письменників. Др. Франко жалує, що Свенціцький не видав перекладу прозою, „бо вірш П. Свого в тім перекладі справді такий непоетичний, що проза була-б ліпша: нема в тім віршу ані ритму, ані поезії; П. Свій по просту лічить сляби тай то не все“⁹⁾.

1) Цигани. Драма въ 5 діяхъ Осипа Корженєвського. З польского переложивъ Д. Лозовський, Львів 1864.

2) В роді: „шалний“ (в оригіналі: szalony), „волочага: włóczęga), „утулить“ (utulić), „хіть“ (chęć), „латво“ (łatwo), „цапнути“ (carpać), „грозвий“ (groźny), „учта“ (uczta), „злосник“ (złośnik), „праві“ (prawie) і ин.

3) Слово, 1866, ч. 25.

4) Гамлет — Принцъ данський. „Нива“ 1865, чч. 3—5; 7—9.

5) Слово 1865, ч. 16.

6) Порів. його передмову до перекладу Кулішевого „Гамлета“. — Уілліям Шекспір. Гамлет принц данський, переклад П. А. Куліша, виданий з передмовою і поясненнями Дра Ів. Франка. У. Р. В. С. ст. XIX.

7) Франко доходить до такого висловку на основі такихъ языкових слідів як: „апель“, „Норвегчик“, „збаданя“, „на вижніні своєї потугі“ й на основі польської ритміки в перекладі Свого.

8) Нива, 1865, ч. 5. 9) Шекспір — Гамлет, ст. XVIII.

До перерібок треба зачислити „Галю“ і „Гаврила Бамбу“ . „Галю“ ¹⁾ „переіначив“ Лозовський з французького ²⁾ оригіналу „Ketly“, переносячи фавбу на галицький ґрунт, „на гарний подільський провір: гори, ліс, скали, води“ ³⁾. В отсій одноактовій опереті дієвими особами є: старий жовнір Іван, його дочка Галя, офіцер Славський, шинкарка Гординя, її глупенький син Гаврилко і Петро, слуга Славського. „Галя“ по своєму сюжету належить до ряду здегенерованих літературних епітонів „Нової Гельйоізи“, до тих сентиментальних, неприродних сестриць „Бедної Лізи“ і Галочки („Щира любов“), від яких аж роїть ся у всіх літературах. Є тут, як і в „Щирій любови“ Квітки казковий офіцер, песиміст, що не бачить „серця в світі“ й для якого світ представляєть ся зимним, неправдивим... ⁴⁾. Славський одушевляєть ся природою Поділя і декламує цілу купу фраз на тему краси „рідної країни“. „В природі — мовить він — є магічна сила, котора нас до рідної землі притагає...

„Чудова країно!

„Ти краси дитино

„Витай! витай!

„Ти найкрасніща,

„Ти наймилиця,

„Ти рай, наш рай!

„Родимі поля,

„Красо Подоля —

„Найкрасша є крас!

„Ти нам пануєш —

„Ти всіх чаруєш,

„Ти всім для нас!

„Піди у гори,

„Піди у бори,

„На поле-гай.

„Там всього-всього!

„Лиш нема злого

„Бо то наш рай

„Бо то наш рай...“ ⁵⁾

Славський женить ся вкінці з гарною, но убогою сільською дівчиною, Галею і поселяєть ся в її ріднім селі, в її сімї... Чиж не зворушуче? Є тут також і Галя... Така найвна сільська квітка, що як сама останеть ся в хаті, то думає, з ким би то вона ходила: „по наших горах, та долинах... Як би то ми собі у двох сіли над річкою та слухали, що вона говорить; як там rybки грають ся... усміхають ся метелики... А тут сонце зайшло за гору... ми держим ся за руки...“ ⁶⁾ „Єсть тутъ съ одной стороны богатая мати-селянка съ дурноватымъ сыномъ, зъ другою немаетный сусѣдъ, отецъ доброи прекрасной Галѣ, котора мимо своего убежества не хоче ити за дурного богача, но въ невин-

¹⁾ Галя. З опери-водевіль „Ketly“ переіначив Д. Лозовський. Львів 1865. — Руський театр, № 1.

²⁾ Слово, 1866, ч. 29.

³⁾ Галя, ст. 1.

⁴⁾ ibidem, ст. 17.

⁵⁾ Галя, ст. 18.

⁶⁾ ibid. ст. 14.

ности своєї мечтає о молодомъ благородномъ офицерѣ, случайно въ ихъ село заїхавшомъ...“¹⁾ в багато такого, що ніколи відай на світі не було... Очевидно до „Галі“ годі прикладати серйознійшої мірки і вина тут в цілості по боці оригіналу. Докір Свенціцькому обмежував би ся виключно до вибору сюжету. Бо сама перерібка чистотою мови, текстом пісень, ба навіть будовою і націоналізацією сюжету вдоволила вповні тогочасну публіку і критику.

Як красно вдало ся Свенціцькому переціпити отсю егізтичну ростинку на нашій землі, вказує хочби сей факт, що „Слово“ зовсім не завважало її неприродности, противно для нього „завязка акції по поводу любовного сношенія трохъ молодыхъ сердець, розвиваєсь тутъ природно и интересно“, а навіть сам „темаць“ оперетки видаєть ся йому „весьма повабный и до обдѣлки про музику аж просящій ся“²⁾. Без сумніву оригінальна музика Вербицького в значній мірі причинила ся до поводження „Галі“ на українській сцені, вдоволяючи вповні невибагливі артистичні вимоги нашої публіки. „Галю“ виставлювано дня 11 (23) цвітня 1866 року.

Своєрідним національним кольоритом приміненім до спеціальних галицьких відносин визначаєть ся також перерібка Молієрового „George-a Dandin-a“³⁾. „Гаврило Бамбула“⁴⁾, галицький міщанин має заступити місце Молієрового Жоржа Дандена, який зі стиду перед своїм простим походженнем женить ся в дочкою збанкрутованого шляхтича Сотанвіля. Свенціцький використовує тут нагоду, щоби поглузувати із великопанських манер галицької зубожілої шляхти і для піднесення природности акції каже галицьким Сотанвілям, панству Задириновським, rectius „Задзіриновським“ говорити польськими фразами, бо се на галицькому ґрунті належить також до доброго тону⁵⁾. Тим оригінальним помислом наніс Свенціцький шкоду

1) Слово, 1866, ч. 29. 2) Слово, 1866, ч. 29.

3) George Dandin ou le mari confondu.

4) Гаврило Бамбула (George Dandin). Комедія Молієра в 3 діях. Для руської сцени владив Д. Лозовський. Львів 1865, як II ч. „Руського театру“.

5) В 1849 році дав Наумович перерібку сеї самої комедії в „Грицю Мазниці“ (Гриць Мазниця або мужь заманенный. Комедія въ трохъ дѣйствіяхъ Покелина Молієра изъ французского на языкъ мало-русскій переложена Ивановъ Наумовичемъ. Львѣвъ 1849). Його Голишкевичі говорять одначе мовою усіх інших „лиць“.

однobarвній чистоті мови, хоч з другого боку збільшив природність теми серед галицьких відносин.

Другим більшим відступством від оригіналу є епілюа „Гаврила Бамбула“. Бамбула, що за приміром свого французького предка, Жоржа Дандена, а може й галицького товариша, Гриця Мазниці, вліз в шляхотську родину й шляхотську атмосферу, мусить як і вони сповнювати цілий ряд принципів ввічливості і форм доброго тону, які накладають на нього родичі його жінки, пані Вікторії. Крім того сама жінка Вікторія, яка, озолотивши свій витертий герб грішми Бамбули, думає, що зробила йому честь, коли вийшла за нього за муж, спричиняє Бамбулі ряд тернів, коли не вважає на його просьби і персвазії, а безцеремонно втішає ся товариством пана Паничевського. Тесть і теща глядять на нього з висока й глуздять ся з нього, коли він намагає ся докзати їм невірність жінки. Се доводить його терпелівість до краю!... І коли ні його первовзир, Жорж Данден, ні його товариш, Мазниця не сміли реагувати проти сього й до кінця остали: Данденом і Мазницею, себто людьми вірними своєму характерови, завдяки якому й на дальше мали терпіти амори своїх жінок: Ангеліки з вікомтом клітандром і Ангелі з Крутосвітським і примхи їх родичий, то Гаврило Бамбула... не стерпів... і одного гарного дня вигнав нечаяно „дзєцко шляхецке“¹⁾, паню Вікторію із свого дому на велике обуренне панства Задзірновских, бо „спляміл светни їх руд“²⁾, а на велику приємність публики. Таким оригінальним ексцесом мужів Свенціцький очевидно задоволити чувства видців, що з нетерпелівістю очікували подібного моменту, та прогрішив ся сильно проти психологічного умотивовання даного факту й консеквентного переведення характеру свого героя.

Сей психологічний „deus ex machina“ в комедії, що не так може завдяки комізови ситуацій, як саме завдяки артистичному обробленню характерів, зачислюєть до перлин Молієрової творчости³⁾, був обчислений здаєть ся на задоволення почувань галицько-руської публики. Воно правда, що в житю найбільший флегматик спроможесть ся часом ненадійно на енергічнійший виступ, правда і те, що демократизм Свенціцького міг обурювати ся і протестувати проти шляхотських химер всяких „Задзірновских“, тільки-ж в поважнім артистичнім творі ходить

¹⁾ „Бабибула“, ст. 61.

²⁾ „Бамбула“, ст. 67.

³⁾ Стороженко; Нарис історії західно-європейської літератури до кінця XVII ст. Львів 1905, ст. 213.

о те, щоби грушки не росли на вербі. Автор поважних історичних драм не повинен був за ніяку ціну ризикувати до тої степені психологічною правдоподібністю.

До комедії додав Молієр „вівчарські“ інтерлюдії іділлічного характеру. За його приміром пішов Наумович. „Междудійствія“ останного тоном і загальним характером нагадують інтерлюдії Молієра, що до змісту одначе є оригінальними. З таких інтермедій зрезигнував Свенціцький — і се третє головне відступство від оригіналу, яке доказує остаточно, що „Гаврило Бамбула“ не є таким вірним перекладом Молієрової комедії, як „Гриць Мазниця“, а оригінальною перерібною. Мова у Свенціцького багато чистійша від мови Наумовича; оминає він також старанно вульгарних висловів, якими Наумович пересипує щедро своєї „Мазницю“.

До перекладів і перерібок Свенціцького не належить прикладати строгої артистичної мірки. Треба тямити, що кожний, хочби найнедоладнійший, драматичний фабрикат витали під ту пору прихильники постулу народньої справи з отвертими раменами, а сам він робив велику прислугу. Тимто переклади й перерібки Свенціцького не лишень імпонуючим числом, але й безприкладною серед тодішніх обставин чистотою мови робили важну суспільну роботу, бо збагачували з одного боку убогу ниву галицько-українського письменства, з другого причинювали ся до піднесення національної свідомости серед наших предків. З тої точки погляду треба їх оцінювати, а під тим оглядом значінне їх безперечно велике.

До того часу віднести треба також оригінальну комедію Свенціцького, писану українською мовою під заголовком „Мищанка“¹⁾. Зараз по заснованню постійного українського театру, ще перед початком вистав, оголосив театральний комітет, в якому побіч одушевлених народовців, як Климкович, засідали люди що найменче „здорових поглядів“²⁾ на народню справу (Товарницький, проф. Полянський, К. Устіянович) конкурс на драму і комедію, визначуючи чотири нагороди, дві по 100, а дві по 50 зол.³⁾, з виразним застереженням, що тільки твори „з духа

¹⁾ *Miszczanka. Komedya w 3 dijach D. Łozowskoro.* — *Siolo*, I, ст. 89—126; II, ст. 91—118.

²⁾ Франко — *Рускій театр въ Галичині*; Зоря, 1885, ч. 24.

³⁾ *Siolo*, II, 183; також: *Peplowski — Teatr ruski...* стор. 13, і „Історія оснований и ровкою русско-народного театру въ Галичині“.
Коломня, 1904, ст. 11.

і в мови¹⁾ українські рефлектувати можуть на конкурсів премії. Оголошення конкурсу, сей по словам Франка²⁾ свіжий подув вітру в душній атмосфері української літератури, дало товчок багатьом письменникам спробувати сил на полі української драматургії. Ільницький пише історичну трагедію „Настася“, Гушалеви́ч висилає у світ „Сільських пленіпотентів“ і „Підгірян“, а найдіяльнійший зпоміж усіх, Свенціцький, побіч цілого ряду перекладів і перерібок пише оригінальну „Міщанку“ і шле її на конкурс. І хоч „Міщанка“ з усіх надісланих драматичних творів найбільше відповідала основним вимогам оголошеного конкурсу, хоч без сумніву більше всіх інших „з духа і з мови“ була українською, завдяки метаморфозі у складі театрального комітету — місце Климковича заняв уже в 1865 р. Богдан Дідицький — не удостоїлась належного признання із боку конкурсних судіїв і мимо голосного протесту народовців, що гуртувались около Климковичевої „Меги“, одержала що йно нагороду... третю³⁾.

Сам основний мотив „Міщанки“ — перебранне інтелігентної жінчини в народній, мужицький стрій — не новий. Стрічаємо його вже в „Окрежнім“ Корженевського; характеристичний він тільки як відблиск духа часу, в якому народній мужицький стрій відіграв визначну ролю в репертуарі патріотичних маніфестацій на тільки українських, закордонних, але й галицьких хлопоманів⁴⁾, ілюструючи на зверх їх демократичні принципи. Важну ролю відіграв народній стрій також в приватнім житю великого народовця, а радше „хлопомана“, бо річ дієть ся в Київщині, пана Володимира Саноцького, бо в одній хвилині довершив в його поглядах на „жіночу квестію“ великої метаморфози, ворога інтелігентних жінок, чи там „міщанок“, як хоче Свенціцький, перемінив на їх, зглядно її ентузіастичного поклонника, а з принципіального скептика на еротичнім полі зробив першорядного аманта, заводячи його кінець кінцем під слюбний вінець. Се прийшлоь йому в даних обставинах дуже легко... Бо, хоч п. Володимир в „міщанській“ дівчині не бачить ні щирости ні правди, хоч пересвідчений, що місце серця

1) Сіоло, II, 183. 2) Зоря, 1885, ч. 24.

3) Першу нагороду дістали „Підгіряни“ Гушалеви́ча, другу драма пана Б. — Мега, 1865, ст. 474.

4) Порівнай: Анатоль Вахнянин — Спомини з житя. Львів, 1908, ст. 42—43. Також: Ів. Франко, Др. Остап Терлецький. Спомини і матеріали. Зап. Наук. Тов. ім. Шевч., т. I, стр. 10.

заняла у них „кокстерія-зальоти“¹⁾, то все те теорія, бо по правді він їх не знає, в життю „ne lubyw sze j gazu i... ne wiryt' szczob moż jomu zalubytyś“²⁾. Не можна одначе припускати, щоби він бодай думкою не грішив на тім полі. Противно, в думках злеліав він як правдивий народовець, розчитаний іще до того в творах Байрона, мимо свого розчаровання й неохоти до життя, про що нас дуже серіозно впевнює автор устами пана Саноцкого (стрийка), хоч не мотивує одначе нічим причин сього песимізму, — прекрасний ідеал жінки, в якому інтелігенція „мішанки“ могла-б йти в парі зі щирістю і простотою селянки. Коли-б отже найшла ся „selanka młoda, har-na, szczuga, serdeczna; do toho: dotepna, satyryczna nawit', myła, proswiczena, a prosta!...“³⁾, то й наш песиміст не був би від того... Бо він передовсім народовець. Про се впевнює нас його стрій, „обиватель“ Саноцкий, коли підносить, як одну із черт характеру свого небожа, його велику любов до люду і його біль над лихом, що вкрало ся у народне жите⁴⁾. Але не тільки зі слів п. Саноцкого дізнаємо ся про народолюбство п. Володимира, а також із його довгих, патріотично-фразеологічних монологів. В монологіях отсих, виголошених героєм у високому тоні при акомпаніаменті гучних акордів звучних фраз, можна найти не лишень характеристичну ілюстрацію роду та сили патріотизму і народолюбства тодішньої української молодіжи по обох боках кордону, але можна їх подекуди вважати також відгуком складу думок і душевного настрою самого автора.

Пан Володимир сипле у другому актї цілі орації на тему богатства славянського племені, переваги у ньому чутя над холодним раціоналізмом⁵⁾, в иншому місці висказує знову тугу за втратою молодечих мрій і честь для тих некритичних поривів молодечого духа, признаючи одначе з другого боку потребу серіозної, солідної праці, „жертви всіх для всіх“.

Знаменитим приміром послужить нам монолог із четвертої сцени II акту, який позволимо собі навести в цілости:

„Do czoho nam proswita, do czoho rozum zdawsia?... Zahoryt' w nas swiatyj wołoń... zabjetcia sylnijske serce... damo wolu lotowy ducha, i z młodeczozu wiroju kydajemsia w prostor — szyroko otwo-gwyszny ramena, szczob jimy cilyj swit obhornuty. O! czom by w sni

¹⁾ Siolo, I, ст. 93. ²⁾ I, ст. 92.

³⁾ I, ст. 99. ⁴⁾ I, ст. 95. ⁵⁾ I, в., ст. 112.

tym ne zasnut' nam na wiky? Ce buw son nastilko czariwno-harnyj, naskilky pohanoju i dojmajuczozju buwaje probuda! Mołodyj orle! de twij polet bujnyj. Opustyw ty kryła, bo strila lidianoho cholodu swita probyla palajuszczе twoje serce!... pohas wohoń oczej tych, szczo smilo w sonce dywylyś, bo temnyna zemskoji pohani dojmajuszczо jich sporanyła!... Deż naszi dumy zołoti czariwni, hadky tiji rozkiszni, kotorymy za prestol Boha my siahaly?... Mynuly, szchezly, paroju rozwyjalyś... a my lyszylyś na zemli — lude z szczodennym žyttiom-hnyttiom... brr! Szkoda žludy. Sna nam dajte!... sna toho, choť na mynutu! Ta hodi! — chto raz prosnuwsia ne zasnut' wże tomu, chyba w mohyli; a tam? a tam? woźnim mołytownyk, i zamowczim bidni!...

Poetyczni sny mołodosty... mara! To odblesky lysz toho, szczo kołyś — może buło... może szcze bude — ничто ne znaje... Zhynuty wony musiat' z litamy, katori jich porodyły, s perszym morszczkom na czoli — borozdoju, katoru persza poważniszczа dumka pooraje!... Pid namy je zemla — w nas tilo perewažuje ducha — my lude! Powynnosty... obowiazky, dobro zahalne pered namy — žyttie tiažkoji praci i žertwy wsich dla wsich... O, i w tym bahato swiatoho, bahato wełykoho! Chto lysz ob tim szczyre podumaw — chyba ne maw sercia, koły w jomu ne zabyłoś wono sylne. — Tak, tak! doroha praci i žertwy — toto pered namy! toto j peredomnoju! Tisni, kamianni stežky... terni misé kwitiw i kincem — na samoti mohyla!... Tiažko z mołodymy ukochanymy dumkamy rozstatyś, poproszczat' roskiszni žludy, ta treba!... Bidnyj mij lude! ciťyj ja dla tebe! ¹⁾

Пані Хорошевська, мати панни Ярослави, з якою пан Володимир повинен одружити ся, коли хоче сповнити останню волю помершого батька, бачить у всіх тих модерних поглядах п. Володимира, головно-ж в його антипатії до „міщанок“ „skutok zahranycznoho wychowuwania...“ ²⁾, „lyszy wydumy hołow, w kotorych, nałowłeni z akademicznych katedr, ideji szcze ne uożylyś poriadkom, i do czasu buszujut' w nowij hospodi...“ ³⁾ і підіймаєть ся вилічити „романтично-гіпохондричного“ Володимира. Каже отже дочці перебрати ся в народній стрій і відгравати перед ним ролю сільської дівчини, Галі, судженої парубка Гриця. Сей концепт витворює ряд комічних ситуацій не тільки між Володимиром і панною Ярославою, яка вивязуєть ся із своєї ролі артистично, справді по міщанськи, а також між парою залюблених а Грицьом. Плян вдаєть ся. Наш романтик покохав Галю. В пересвідченню, що кохав сільську дівчину з серцем,

¹⁾ I, 116—117.

²⁾ I, ст. 91.

³⁾ I, ст. 92.

але без ширшої освіти, резігнув із свого ідеалу. „Ohoń z wodou moze szcze koły złuczat', ale newynnist'-prostota mabut' nikoły z proswitoju w pari ne pijdut' — chyba-b to buw czud, o ktori tak tiażko w XIX stoliti“¹⁾. А коли так, коли приходять до вибору між серцем а інтелігенцією, то від чого наш герой романтиком, ворогом холодного раціоналізму?... „rozum — wkinći — dobuty można, proswita w slid za pracioju pryjde; ale sercia ne dobudesz, joho ni za jaki skarby ne distanesz, koły ne choronyticia wono w naszoji hrudy...“²⁾ І він прокладає свою руку... Галі. А коли справа вяснюється, забуває на те, що впав жертвою правдивої кокетерії „міщанки“, а вдоволений ствердженням ідентичности особи Галі і Ярослави без усяких дальших протестів позваляє на закінчення комедії.

Я згадав вже висше, що сюжет „Міщанки“ неоригінальний. Вплив двоактової комедії Корженьовского п. з. „Okreżne“³⁾ в комедії Свенціцького слідний не тільки в основнім її мотиві. Видний він також в поменших подробицях. І так: в обох комедіях уклад померших батьків зобов'язує дітей (в „Okreżn-im“ Фелікса і Теклю, в „Міщанці“ Володимира і Ярославу) до взаємної любови і до подружжя; в обох герої студіюють на заграничних університетах, в обох не знають своїх суджених, в наслідок чого закохавшись в них, думають, що закохались в сільських дівчатах. Всеж таки більшого „геройства“ допускаєть ся пан Володимир. Бо коли пана Фелікса в рішачючій моменті опускає відвага, — він цілує руки дівчини із людю, не думає одначе з нею женити ся, — пан Володимир прокладає Галі свою руку. При порівнанню обох комедій впадає в очи глибоше умотивованне основного мотиву, перебору в народний стрій, в „Міщанці“, вірнійша, згіднійша з тоном житевої правди характеристика осіб в „Okreżn-im“.

Бо не лишень в малій оригінальности самого сюжету комедії, не лишень в пересаднім натягненню основного її мотиву лежить хіба „Міщанки“. Слаба вона також завдяки невдатній характеристиці осіб. І так у постати Володимира хотів нам автор дати тип одушевленого патріота, народолюбця, а зобразив... фразера, якого патріотизм в... позованю. Пан Володимир позує на патріота-демократа, коли виголошує ряд цвітистих монольоїв в роді: „бідний мій людю, цілий я для тебе...“, позує, бо про

¹⁾ II, 106. ²⁾ Тамже.

³⁾ Dzieła Józefa Korzeniowskiego. Warszawa, 1873, т. IX, ст. 439—472.

Його позитивну роботу для того народу ми не чуємо нічого. Позує він й на песніста, бо чим міг в життю розчаруватись, чим зневіритись, коли спокійно студював на заграничних університетах, участі в розбурханих фіях суспільного життя не брав жадної і... ані разу не кохав!

І не в позованню невдатність сього характеру, бо й повери бувають, тільки-ж автор був сильно пересвідчений, що вводить на сцену патріота й песніста, а тимчасом весь патріотизм і песнізм героя скінчив ся на... поцілуях з „міщанкою“.

Також в мальованню характерів інших осіб Свенціцький переборщив. На надмірну глупоту хоруг Грицько, на котурни високого „сальонового“¹⁾ стілю стає пані Хорошевська, якій автор повірює керманне акцією комедії, кладучи в її руки завязку й розвязку драматичного вузла, а панна Ярослава, почавши від слів: „pro sudzenoho ne sorom howoryt' diwezyni, ta szcze j tohdi, jak maty pytajut'...“²⁾ аж до першого поцілуя, грішить надмірною невинністю і наївністю. Попри все те комедія читається живо завдяки гарній, живій мові і легкому стілю. На сцені виставлювано її доволі рідко.

„Міщанкою“ завершив Свенціцький працю на полі української драматургії. В півнійших літах видав він іще кілька комедій польською мовою³⁾ без літературної стійности, а при кінці

¹⁾ „Сальоновість“ „Міщанки“ піднесла також тогочасна польська критика й добачувала в ній головну хибу комедії. „Temata ludowe — писав рецензент „Siola“, Т. Романович — przeslicznie się udają pod piórem pisarzy ruskich, i pod urokiem ludowego ruskiego języka, ale w obrabianiu przedmiotów z życia konwencjonalnego pisarze ci muszą być niesmaczni...“ Тому зачисляє згаданий критик „Міщанку“ до найслабших українських літературних творів, поміщених в першому зошиті „Siola“ (пор. Dziennik literacki, 1866, ч. 31, ст. 493).

²⁾ І, ст. 97.

³⁾ Для театру Милоша Штенґля в Станіславові написав Св—ий чотироактову комедію на тлі суспільного життя на провінції під заг. „Chwasty“ (Dziennik literacki, 1867, ч. 48, ст. 768). Про неї згадує Свенціцький при нагоді звеличування заслуг Штенґля около піднесення поему польської штуки і польських театрів в статі „Teatr polski“ (Nowiny, 1868, ч. 19, ст. 148). Другою відомою нам комедією Св—ого в польській мові є „Bawidło“ we trzech odsłonach przez Paulina Stachurskiego. Комедія вийшла як IV томик „Bibliotek-i Nowin“ за р. 1869. Незвичайно наївний тон і дуже примітивний гумор робив її, впрочім без найменших претенсій до якоїнебудь літературної стійности, улюбленою штукою в репертуарі провінціональних театрів. „Bawidło“ виставлювано часто під зміненними заголовками: „Dużo śmiechu“, „Wiejskie konkury“. В Тарнові удостоїлась згадана комедія при-

житя став працювати над поважними драмами в українській¹⁾ історії і писав їх польською мовою, придержуючи ся при тім у техніці і у формі Шекспіра.

„Святослава Ігоровича“ преміювала ще за життя поета конкурсова комісія в Кракові, „Посадниця Марта“ віднесла побіду на конкурсі в Варшаві²⁾, а третю „Ігора“³⁾ призначив Свенціцький на конкурс до Познаня⁴⁾. Смерть не дозволила йому докінчити останньої, а усім його біографам навіть її заголовок остав невідомим.

Драма „Świętosław Igorowicz“⁵⁾ — се результат студій Свенціцького над першою нашою літописною. Що тему до написання сеї драми піддала Свенціцькому знайомість із староукраїнськими хроніками, вказує також „motto“ поміщене при заголовку драми: „се новѣсти времянныхъ лѣтъ“. „Świętosław Igorowicz“ — се ряд розсипаних, відокремлених сцен, що від-

знання як „pełen humoru i zalet scenicznych utwor“ (Nowiny, 1867, ч. 7), а навіть чеські часописи мали обсинати її похвалами й ворожити їй довгого віку в польському репертуарі при нагоді сфінгованої зрештою вістки про її виставу на дошках львівського театру Милашевского (Nowiny, 1868, ч. 12, ст. 96).

¹⁾ Твердження Шумского, наче би Св—ий побіч драм на тлі української історії думав писати драми на тлі польської історії (Kurjer lwowski, 1876, ч. 214) не має за собою ніяких реальних доказів, ніякого фактичного попєртя. І надармо боронить ся Іржегоржевский проти піднесених із боку Шумского закидів, непотрібно оправдуєть ся, що нічого не знав о намірах Св—ого „stworzenia dramatów na tle bądź wspólnych, bądź odrębnych dziejów Korony i Litwy“ (Gaz. Narod., 1876, ч. 216), надруковані по смерті Св—ого драми: „Świętosław Igorowicz“, „Posadnica Marta“, а також заголовок третої драми „Igor“ говорять самі собою. Шумский повинен був своє твердження уаргументувати, коли не хотів, щоби воно робило вражіння пустої фрази, як впливу патріотизму „sui generis“.

²⁾ Gazeta lwowska, 1876, ч. 209.

³⁾ У виданню „Святослава Ігоровича“ з 1884 року читаємо в заголовку: „Paulin Święcicki. Dramata. Świętosław Igorowicz. — Igor. — We Lwowie, nakładem wdowy po ś. p. P. Święcickim“. У виданню поміщена тільки перша драма. „Igor“ вказує нам на тему недокінченої драми.

⁴⁾ Gazeta narodowa, 1876, ч. 213.

⁵⁾ Świętosław Igorowicz, książkę kijowski. Dramat historyczny w pięciu aktach. (P. Święcicki — Dramata, Львів, 1884, гл. також: „Przewodnik naukowy i literacki, XII річник, ст. 4—9; 30—34; 385—400; 481—497; 577—590; 673—685; 769—788. Ілорівнай: Dr. Franciszek Krček — Przegląd treści 25. tomów dodatku miesięcznego do „Gazety lwowskiej“: „Przewodnika naukowo-literackiego“ 1872—92, ст. 55.

бувають ся то в Києві, то в Болгарії, то в наддунайських степах, то в царській палаті в Переяславці, в лісі і престольній салі князя Святослава і змаганне автора виспівати славу руського оружя в давнині. У вступі зображує нам автор Святослава Ігоровича в ролі розумного і справедливого володаря. Тій цілі посвячує він цілу довгу першу сцену, сцену суду над убийником невинної дівчини, княжим дружинником, Треляфом. Моментом, що має побудити акцію до дальшого розвою: прихід послів Печенігів. В другому акті напружує й підносить автор акцію таким робом, що в поодиноких релефних, живих картинах зображує воєнні тріумфи „сонічного птаха“¹⁾ — князя Святослава і його хороброї дружини над Печенігами, Хозарами й Болгарами. Слава героя доходить zenіту.

В третому акті бачимо його при забаві в здобутій болгарській столиці, Переяславці. В характері його заходить одначе ненадійно нагла й автором недостатчно умотивована переміна. Войовничий наїздник з X столітя, сей чистий Запорожець на київській престолі, як зве його проф. Грушевський²⁾, який йдучи в похід „возъ по собѣ не возяше, ни котъла, ни мясь варя, но потонку изрѣзавъ конину ли, звѣрину ли или говядину на углехъ испекъ ядаше, ни шатра имяше, но подъкладъ постлавъ и сѣдло въ головахъ...“³⁾ забуває під впливом гарних дівочих очей на улюблені свої слова „хочю на вы ити“⁴⁾, не примінює до них свого поступовання, а починає сальоновим тоном еротомана наших времен деклямувати елегантні любовні вірші:

..... „О piękna!
 Lilia od ciebie nie jest bardziej smętną...
 Zefir po róży nie ciszej przelata,
 Liść jej kołysząc, jak twoje westchnienie
 Łonem twem, śnieżnem wstrząsające. Piękna!
 O, te ócz dwojga czarnych błyskawice
 Wzniesają we mnie ogień... który zgasić
 Nie zdoła iza ta, drżąca u twych powiek,
 Które się siłą osłonić przepaście,
 I spojrzeń twoich odmęty. Cudowna!
 Jakąbyś kolwiek była! czyli smutna
 Czy uśmiechnięta, jak poranne zorze,

¹⁾ Dramata, ст. 26.

²⁾ Історія України-Руси, I, ст. 407.

³⁾ Лїтопись по Лаврентіевскому списку. Спб. 1897, ст. 63.

⁴⁾ Там же.

Gniewna, czy słodkiem darząca wejrzeniem,
 Chętna mi, czy też całe (sic) nieprzyjaźna...
 Inną co chwila bądź, jak kameljony —
 Dla mnie zostaniesz zawsze jednakową:
 Zachwycającą i uroczą zawsze,
 Rozkoszy dla mnie będziesz wiecznym źródłem
 I nieprzebraną wesela skarbnicą,
 Szczęściem mem, życiem, i moją na zawsze¹⁾

Поминаючи вже факт, що такі модерні освідчення рішучо не гармонізують з засадничим тоном драми, затираючи її історичний характер, її барву, бо квестіонують поважно історичну можливість ситуації, зазначити треба, що подібна переміна в характері героя могла би сама собою бути причиною катастрофи, але тільки тоді, коли-б була автором відповідно умотивована. Свенціцький пробує, що правда, мотивувати сю нечайну перемену в характері Святослава, коли впевнює словами Свенета, що його:

„...Otruto;

Lecz nie czarami, ani też trucizną;
 Struto go życiem miękkim i rozwiązłem,
 Gładkimi słowy dworaków, pochlebstwy,
 Dobrze udanym podziwem wszystkiego,
 Cokolwiek wyszło od niego...“²⁾,

але мотивує її вже „post festum“ так, що читаючий має вповні оправдану причину повторити слова Свенета:

„Gdyby dzień w noc się nagle przeistoczył,
 Lub ta ostatnia zajaśniała słońcem,
 Dobie na wywrót każąc iść — to jeszcze
 Nie takbym mocno tem czuł się zadziwiony,
 Jak zmianą zaszłą z kniazem Świętosławem.
 Więc chrobry rycerz stał się krasiwroną,
 Największy z władców — błaznem linoskoczków,
 Wódz doskonały, o hańbo! babiarzem
 Fartuch mający za sztandar; chuchaniec,
 Brodę treflący i włosy na głowie,
 Opój, rozpustnik, gracz zapamiętały;
 Nadęty głupiec w orszaku gawiedzi,
 Dzieci i niewiast jawne pośmiewisko,

¹⁾ Sw. Ig. III акт, 3 сцена (Dramata, ст. 62).

²⁾ III акт, 1 сцена.

Cacko, złocona lalka, wierzcipięta!...
Słów mi nie staje...¹⁾

Отже сей розумний і справедливий князь, що смертю покарав одного з найкрасших своїх дружинників за знасилування дівчини, допускаєть ся сам подібного злочину і то без найменшого пояснення із боку автора? Для нас інтересне саме, як могло се стати ся, як могла в характері героя зайти така рішуча переміна. Коли автор, йдучи за принципом Арістотеля, вважає своїм обовязком дати у характері головної фігури мішанину добра і зла, коли його суб'єктивно потягав подібний момент²⁾, коли він на основі таких слів Святослава, як: „не любо ми єсть в Києвѣ быти, хочю жити в Переяславци на Дунаю, яко ту вся благая сходять ся...“³⁾ вносив о таких його забавах в столиці Болгарії, які сам зобразив у драмі, повинен був заздалегідь підготувати нас до сього скоку... Бо, чим пізнійше в бігу акції виходить на денне світло нова черта характеру головної особи, тим стараннійше мусить її автор вже в початку умотивувати!⁴⁾

Почавши від трагічного моменту, яким є смерть знасилуваної князем дівчини, акція скочуєть ся швидко у діл. До Святослава доходять трагічні вісти о смерті матери, о нападі Печенігів на Київ⁵⁾, а в боротьбі з грецьким цісарем, Цимісхієм, щастє його опускає⁶⁾. Вкінці слідує катастрофа: князь Святослав гине в боротьбі з Печенігами.

Головним героєм драми, а заравом осію, около якої вертить ся ціла акція драми — князь Святослав. О його характері мали ми вже нагоду говорити; більше годі, хочби з того згляду, що він сам собі сього не бажає й застерігаєть ся рішучо перед критикою людського розуму. Бо:

...Nie każdego z ludzi
Czynności sądom poddają się ludzkim;

¹⁾ III, 1, ст. 44.

²⁾ Міг його Св—ий найти в „Ришарді III.“ В першому акті, в першій сцені мовить Ришард:

„Wojownik chmurne rozpogodził czoło
I zsiadłszy z stałą krytego rumaka
Którym przerażał strasznych nieprzyjaciół,
Podryga teraz po dworskich komnatach,
W lubieżnych skokach przy odgłosie lutni...“

Dzieła W. Szekspira, вид. Бігельайзена, Львів 1895, т. IV, ст. 283.

³⁾ Лѣтопись по Лаврент. списку, ст. 66.

⁴⁾ Пор. G. Freytag — Technik des Dramas, Leipzig 1898, ст. 272.

⁵⁾ Акт III, сцена 3. ⁶⁾ IV, 4.

Są takie, które przed bogi należą.

Takiej natury są i moje czyny...¹⁾

каже Святослав своїй дружині. Около нього групує Свенціцький цілий ряд сцен, не сполучуючи їх одначе зі собою ніякими тривкішими узами, не мотивуючи слідуючих сцен, як консеквенції зображених уже причин, як конечного висліду попереджаючих сцен. „Die Handlung wird dadurch nicht einig, daß sie um einen geht“ — каже Фрайтаґ²⁾. На се треба внутрішньої сполуки, логічного мотивування поодиноких сцен, що одиноко може заповнити акції одноцільність. А сего в „Świętosław-i“ дасть Біґ.

Що тикасть ся характеристики інших осіб — є їх у драмі 38 — то монотонність перериває під тим оглядом жінка Святослава, що як багато інших книжкових примірів вірности жінок, заслонює в уборі чури свого Лада перед ударами ворожих мечів, стверджуючи власною смертю любов і вірність мужеві, і дівчина, Булгарка, що волисть наложити на себе руку, ніж жити в неславі, хочби навіть з князем Святославом. Впрочім особи в „Святославі“ не грішать надмірною ориґінальністю, чи то виразними, сильно заакцентованими індивідуальними чертами характеру. Княжі дружинники подібні один до другого як каплі води. Свенет вірний Святославу так само, як Ікмор або Руан; Вермуд готов положить за нього голову так само, як Вій або Свенальд. Богато є у драмі також фігур епізодичних, виведених здасть ся головно на те, щоби заповнити прогалини в акції або надати драмі відповідний тон, потрібний кольорит (виступ пастихів у третій сцені другого акту).

Зовсім подібний характер під зглядом будови має й друга історична драма Свенціцького п. в. „Posadnica Marta“³⁾. надрукована в „Przegląd-i polsk-im“ за рік 1876. Змістом драми боротьба Новгороду з московським князем, Іваном Василевичем

1) Dramata, ст. 59.

2) op. cit., ст. 34. Коли в історичній драмі шукати мемо одноцільности „nur in der Grundidee, im leitenden Gedanken des ganzen...“, що вистарчає вже Pfordten-ови (пор. його: Werden und wesen des historischen Dramas, Heidelberg 1901, ст. 110), тоді й обі історичні драми Св-ого можна назвати одноцільними.

3) Posadnica Marta. Dramat historyczny w 5 aktach. Przegląd polski: Rok XI, kwartał II. Ogólnego zbioru tom 42. Краків 1876, ст. 161 — 227; 364 — 387.

в 1479 році¹⁾. Автора захопив тут конфлікт двох моментів, двох ворожих собі сил: вольности і деспотизму. Бо:

„To nie Nowogród tylko walczy z Moskwą,

„Ale bój z sobą wiodą dwie potęgi:

„Swobody ludów i despotów siły...“²⁾

Автор вмів відразу вдарити у відповідний, характеристичний акорд і викликати ним потрібний настрій. Усякі погані, зловіщі знаки ворожать Новгородови лихо й свідчать про забобонність Новгородян:

„Burza połamała krzyże,

„Nie takie pomnę wzburzenie żywiołów,

„A krzyż twił mocno...“

говорить один мешканець Новгорода. Другий Новгородянин стверджує, що:

„Z arcybiskupich grobów krew posiekła,

„U „Spasa“ same zadzwoniły dzwony...“³⁾

Якась жінка бачила знову, як з ікони Пресвятої Діви текли слюви. Хижі звірі виють і утікають з лісів, а по землі повзегаде!...⁴⁾

Всі ті одначе зловіщі знаки не є оригінальним винаходом Свенціцького. Автор найшов сей поетичний матеріал у літописи і вмів його використати в відповіднім місці з артистичного боку. В літописи п. в. „Книга глаголима я Лѣтописецъ Новгородской въ кратцѣхъ церквамъ божиимъ...“ читаємо: „предъ взятіємъ Великаго Новаграда отъ великаго князя Іоанна Василіевича всея Россіи, како хотъ первое плѣнити, начаша знаменія быти въ Великомъ Новѣградѣ. Сія же знаменія быша не на добро граду, якоже слышахомъ отъ тамо сущихъ житель; глаголаху бо, яко буря велика пришедши сломи крестъ съ великія церкви святѣй Софіи. И паки того же лѣта бысть въ Великомъ Новѣградѣ знаменіе сицево: на гробѣхъ кровь явися у архієпископовъ новгородскихъ Симеона и Мартирія, у Софіи въ золотой Мартирьевской паперти. Посемъ же паки у святого Спаса на Хутины въ манастирѣхъ корсунскіе колокола сами о себѣ

¹⁾ Свенціцький посунув тут дату о кілька літ наперед. Війна Новгороду з Іваном Василевичем почала ся вже 1471 р. — пор.: С. М. Соловєвъ, Исторія Россіи, т. 5, ст. 1354.

²⁾ Przegląd polski, 1876, ст. 179.

³⁾ op. cit., ст. 165. ⁴⁾ I акт, I сцена.

завзвониша. Бысть же ино чудо в Великомъ Новѣградѣ, знаменіе страшно и удивленія достойно: в манастирѣ женстѣмъ святыя прехвалныя отъ ікони пресвятыя Богородицы многожды слезы яко струя исхождаху изъ очію¹⁾.

В слід за тим заглядає автор у внутрішній устрій Новгорода і в слідуючих сценах дає нам живі картини ходу вічевих нарад загалу народа під голим небом і засідань новгородської ради в салі нарад. При тім доторкає Свенціцький також соціальних відносин, відносин поодиноких суспільних верств до себе. Слова Челядіна:

- „А z czego złoto i drogie kamienie?
- „Z krzywdy pospólstwa, z krwawej jego pracy!
- „Ile tysięcy mrzeć musiało z głodu,
- „Z nędzy przepadać, by próżniak bojaryn
- „Miał na swym stole przyprawy zamorskie,
- „Wina najdroższe, cukry i korzenie?
- „Ile wylano krwawych łez i potu,
- „By móc ustroić dumne bojarynie
- „W sobole futra, w aksamity drogie...“²⁾ —

вказують на істнування конфлікту між боярами, а ширшими верствами убогої людности. Вибух сього соціального конфлікту, конфлікту боярів і черні вміє в критичнім моменті здержати Марта Борецка (I, 4), жєнщина незвичайної сили волі, повна ентузіязму і посвячення для справи, уособленне ідеї свободи, дух оборони міста, символ бунту і протесту проти деспотизму і тиранії. Своїми промовами, повними енергії і запалу, виголошєними по більшій частині у формі гримких зазивів, грізних заклять або ще грізнійших проклять³⁾ вміє вона до тої стєпени

1) Новгородскія лѣтописи. Слб. 1879, ст. 305.

2) Przegląd polski, ст. 168—169. Пор. також ст. 170.

3) Для приміру: „Wstańcie szkielety naszych mogiłników,
Zwiejcie się prochy grobowe naddziadów!
Chrzęstnijcie kości, rozmieczone w polu!
Z pobojowiska, z cmentarnej ziemiicy
Przybądźcie duchy praocjów, i w oczy
Spojrzyjcie swoim następcom spodlonym.
Mór, głód i wojna! przybawajcie społecm,
W śmiertelny ucisk pochwycie ich członki,
Bo oni kłamią Bogu, że są wolni.
Rozstap się ziemio pod zbójców nogami
I w swoich wnętrzach pogrzeb ich. Lazury
Jasnego nieba dajcie miejsca chmurom,

одушевнити люд, що весь він рішаєть ся боронити вітчизни, її свободи і самостійности до останньої каплі крови.

Не відводить їх від сього наміру ні рада колишнього союзника, зрадницького Пскова, щоби залишити війну з могучим і „правним“ властелином, ні вість про побіду Івана на берегах Шелоні, ні грізні заклики Івана, ні зрада Упадиша і Ларйонова... і вони борять ся через цілих п'ять актів, спершу під проводом посадника і Лошинського, а по їх смерті під проводом Марти і сповнюють свою присягу: останньою каплею крови окуповують втрату вітчизни і вольности...

II, III, IV і V акт драми — се ряд сцен, несповнених у внутрі, що зображують або приготування до боротьби в обох таборах, в Новгороді і у війську Івана Василевича, або картини самої боротьби на різних точках, в різних порах дня і ночі, обсервованих видцями з близка і уявлюваних у дальшій перспективі за помічю вражін, які викликають в людей, остаючих на сцені (III, 11), описуваних післанцями (I, 8), супроводжуваних часто диким свистом бурі, гуком громів, бомб і арматних вистрілів (III, 7), сцен правдивого шибеничного гумору (II, 5) й найтоншої ніжности (сцена пращання Марти Борецької з наймолодшим сином, Теодором — II, 9), сцен страшних звірств Івана над Новгородянами (V, 5), стонів і розпучливих проклятих останніх, сцен болю Марти, болю, що граничить з божевіллям, сцен заповнених купами трупів, зрошених струями крови, сцен розпуки Новгородян, тріумфу Івана, побіди деспотизму, упадку вольности... Пукає серце вічевого дзвона, паде статуя Вадима, останньою гине Марта!...

Слабою стороною історичних драм взагалі є те, що у них дуже тяжко уформувану одноцільну, пруживу акцію¹⁾. На сій точці все грішили й грішать автори історичних драм. Сама концентрація історичних фактів, згуртування їх як подвигів чи терпінь одної людини — не вистарчає. Акція повинна поступати в льогічній консеквенції, а поступ її мають мотивувати характери, в данім випадку історичні особи, яких психологічне поглиблення — один із найважніших обовязків поета, а заравом поле, на якому, як доказує Pfordten²⁾, автори істо-

Niechaj z nich gromy straszliwe wypadną
I roztrzaskają bratobojców głowy!...

I акт, 4 сцена. — Przegląd polski, ст. 172.

¹⁾ Freytag, op. cit. ст. 40. Otto von der Pfordten — Werden und Wesen des historischen Dramas, ст. 133. ²⁾ op. cit., ст. 96—99.

ричних драм найкрасше проявити можуть силу свого творчого духа й далеко йдучою поетичною інтуїцією доповнити сухі історичні факти. Поезія зачинаєть ся іменно там, де кінчить ся історія. Остання повинна служити авторови тільки рамами, в границях яких він має будувати акцію, творити характери. В тім отже напрямі, в напрямі недостачі одноцільності в акції, логічного й консеквентного її поступу, що впливав би з характерів головних фігур, недостачі поглиблення деяких історичних фігур грішать й обі драми Свенціцького, „Посадниця Марта“ іще в більшій мірі, ніж „Святослав Ігорович“.

В драмах Свенціцького за багато історичного матеріалу, за багато поодиноких історичних фактів і подробиць, які в дійсності діливі протяг цілих літ. Споїти їх разом в одну органічну будову було трудно, а ще трудніше поставити всі на відповідному місці. Через те й історія поспувалась: її факти не вийшли скрізь ясними, зрозумілими й драматична будова не досягнула відповідної пропорції і симетрії.

Я закинув авторови також недостачу поглиблення історичних характерів. Закид сей оправданий в цілій своїй інтензивності при першій драмі, може бути дещо змодифікований при „Марті“. Характери головних осіб другої драми — не мовлю: поглиблені, бо глибокими вони не є, але утворені оригінально. Креації Марти Борецької й Івана Василевича виходять у драмі Свенціцького відмінними а навіть противними своїм літописним першовзорам, особливо першовзором сфабрикованим у Новгороді, з якими, як показує примір із зловіщими знаками, Свенціцький мусів бути познайомлений. Бо коли в новгородських літописях Марта Борецька являєть ся женщиною „здохитривою“, опутаною діаволом, яка „соплетя лукавыми рѣчами съ Литовскимъ княземъ с Михайломъ, да по его слову хотяше замужь поити за Литовскаго же пана за королева, а мысляше привести его к себѣ въ Великій Новѣград да съ нимъ хотяше владѣти отъ короля всею новгородскою областію; да тою своею окаянною мыслию нага прелщати весь народъ, православіе Великаго Новаграда, хотяше отвести отъ князя, а к королю приступити...“¹⁾, „окаянною злою аспидою“, новою Єзавелею, Іродіядою, Євдоксією, Далідою, яка „не точію себе и свою душу погубляючи, но и чада конечно влекущи с собою въ пагубу, еже и бысть имъ;

¹⁾ Книга глагольная Лѣтописецъ Новгородской въ кратцѣхъ церквахъ Божіихъ — ор. сіт. ст. 282.

зане бо ноць прелести к невидѣнню обьятъ ю и всѣхъ послушающихъ ея омрачи, и того ради многи людіе на сонмище к неї сходяду ся и многи послушаху прелестныхъ и богоотметныхъ словъ ея...“¹⁾ то у драмі Свенціцегого виступає вона в ролі жєнщини-патріотки, героїні, що не в особистої користи, а в імя ідеї: незалежности й вольности вітчизни посвячує не лише своє житє, але й житє дітий і тисячів горожан.

Її виступам можна одначе закинути деяку театральність; в промовах її разить надмірний декляиторський патос, високий, бомбастичний стиль.

Оригінальними рисами характеру наділений Свенціцким також противник Марти, талановитий²⁾ князь, Іван Василєвич. Історія підчеркує в його характері: „разчетливость, медленность, сильное отвращение отъ жѣръ рѣшительныхъ... и при томъ стойкость въ доведенію до конца разъ начатаго, хладнокровіе...“³⁾, новгородські літописи висівають в його честь цілі пеани, дякуючи Богу, що такого імператора зіслав Росії. „Воистинну — мовить ся там — сіє неизреченнымъ своимъ милосердіємъ Господь Богъ отъ своєя живоносныя десницы постави своєй боговозлюбленнѣй землі Рустей главу, правдива содержателя и благочестива, исполнѣ всея премудрости пречестную єго главу яко прєсвѣтла свѣтилника благочестію, истиннѣ послѣшника и божеественному закону хранителя, и крѣпка поборника по православію, благороднаго и благочестиваго и благовѣрнаго великаго князя Іоанна Василєвича...“⁴⁾ — Свенціцкий бачить у ньому передовсім незвичайно честилюбивого володаря, якого амбіція не знає границь і тільки тоді може заспокоїти ся

„Aż prawą rękę położę na Bałtyk,
Na Czarnem lewą; głowę w Świece Nowym,
A nogi oprze o serce Europy...“⁵⁾

Цілюю його життя і його стремління: скріплення і побільшення власної власти, хочби за ціну життя тисячів підданих, хочби за ціну втрати вічного життя у небі. Впрочім для нього:

„Wiecznie żyć — znaczy: z równych robić usługi,
A z większych — równych. To znaczy żyć wiecznie!“⁶⁾

1) Там же, ст. 284.

2) Талановитим зве його проф. Грушевський — Іст. Укр. Р., т. IV, ст. 275.

3) Соловєвъ: Іст. Росс. V, 1351.

4) Книга глаголимає Лѣтописецъ... — оп. cit. 276—277.

5) II акт, I сцена, ст. 187. 6) Там же.

Тривоги він не знає, а бачучи в Марті незвичайну енергію, силу волі, силу духа, не бажає її смерті, бо рад би при її співучасті зреалізувати свої далеко сягаючі пляни. Тому складає їй у шестій сцені четвертого акту візитку на обороннім валі „Детінця“ і робить їй доволі оригінальну пропозицію:

„Sama upadniesz... Ja stanę przy tobie —
I nie się naszej nie oprze potędze.
Zespól się ze mną, a wstrząśniemy światem,
Do nóg nam padnie. Słyszysz? mnie i tobie!
Wiekі przemina, a tych nie usłyszą
Słów: „mnie i tobie skłoni się świat cały!“
Do mego ducha twój duch — wszystko padnie,
Zostanie tylko — Iwan car i Marta...“¹⁾

Як поборник визвольних, свободолюбних змагань Новгородян, мусить Іван Василевич бути не тільки людиною упоеною надміром влади і воєнних тріумфів, але й справжнім деспотом, кровожадним тираном. Тій цілі посвячує Свенціцький вражаючу реалізмом малюнку, а відражаючу його жорстокостю сцену суду князя над Новгородянами, в якій жовніри останнього масами вбивають Новгородян, інших топлять у Волхові, а ще иншим обтинають уха й носи (V, 5).

Такими представляють ся нам обі найвизначніші креації другої драми Свенціцького. При будові обох драм вворував ся автор безперечно на Шекспірі. Вплив останнього можна бачити не лишень у частій зміні сцен, їх різнородности та ріжнobarвности, у великому числі введених фігур — у другій драмі є їх 30 — замидуванню до войовничих рухів мас, багатстві трупів, словом: не лишень у техніці і формі (білім віршу), а також в поодиноких мотивах.

Так приміром проклони матери убитої дівчини в „Святославі“ вистилізувані на адресу князя і його дружинників нагадують проклони женщин²⁾ в Шекспіровім „Ришарді III“, а „суд померших“ в згаданій драмі відповідає відкриттю убийника в „Ришарді III“³⁾.

¹⁾ Przegląd polski, 1876, ст. 371.

²⁾ Леді Анни над трумною тестя, Генрика VI (I акт, 2 сцена) і королевої Малгожати, жінки Генрика VI (I, 3).

³⁾ Святослав хоче віднайти убийника дівчини, тому каже всім дружинникам присягати перед тілом убитої дівчини, що невинні її смерті. При зближенню Треляфа струєю вибігає кров із рани вбитої. Зовсім подібний мотив стрічаємо в „Ришарді III“ (I, 2), де при вході Ришарда виступає кров із ран Генрика VI.

Для нас інтересні драми Свенціцького тільки по своїм сюжетах і по тій точці виходу, з якої автор глядів на визвольні чи там бунтарські рухи Великого Новгороду. Наскільки отже Свенціцький в „Святославі Ігоровичу“ і „Посадниці Марті“ опанував польську мову, наскільки зрозумів її духа і орудував нею в білім віршу — не наша річ судити. Годить ся все таки зазначити, що поодинокі місця, поодинокі сцени й картини відрубно трактовані, вдаряють нерас свіжістю й оригінальністю в композиції, великою силою і талановитістю в переведенню. До таких сцен треба зачислити сцену суду в першій акті „Святослава“, дальше сцену, в якій „наслідок випереджує причину“ в переліках хана Трека¹⁾, іділічну сцену в наддунайських степах²⁾, сцену працання Марти Борецької з малолітнім сином³⁾,

¹⁾ „Святослав Ігор.“, II, 1.

²⁾ „Святослав“, II, 3. Слова одного пастуха вказують, що він мусів бачити дружину Святослава:

„Mówię zadrzała ziemia, a falisty
Dunaj się zgarbił, wydał i ku górze
Pnąć się jak żywy, stanął wielkim słupem.
I-szy Pasterz. Dunaj w słup stanął?
Miko. Stanął.
2-gi Pasterz. Jezu Chryste!
Miko. Stanął i spojrzal. Ja także spojrzalem.
Pasterze. I cóżś widział?
Miko. Lewy brzeg Dunaju
Moc niezliczona olbrzymich rycerzy
(Sądzę, że duchów) precz cały zakryła.
I stały duchy, i Dunaj stał także.
Wtem jeden rycerz, o trzech złotych głowach,
Dobyl płomienny miecz swój, i zawołał:
„Mam cię Dunaju i nie puszcze wlecej!“
A rzeka stała, niema z przerażenia.
I jam to widział, i wam mówię o tem.
Poczem ten starszy z duchów zdjął z swej głowy
Hełm i słupowi dunajskich wód kazał
Spłynąć do hełmu; a gdy słup usłuchał
Duch wodę wypił i zawołał głośno:
„Tyś mój Dunaju, bo wypilem ciebie!“
Pasterze. I wypił?
Miko. Wypił... Dramata, str. 36—37.

³⁾ Марта Борецька питає сина, чи знає він, що то значить умерти. Малий герой відповідає:

„Umrzeć matka, to: nigdy już ciebie nie widzieć;
Nie słyszeć głosu, który sercem wstrząsa,
Nie znać twych pieśczoł, rąk twych nie całować,
Nie patrzeć w oczy, które dla mnie niebem...“

Przegląd polski, 1876, str. 196.

багато сцен боротьби в обох драмах о великім драматичнім напруженню і її живих, плястичних описів в „сценах післанців“¹⁾. Коли до що йно сказаного додамо ще гарно розвинений, виобразуваний, часто бистроумний діялої обох драм, то признати мусимо їх авторови мимо всіх, в горі підчеркнених хиб „Святослава Ігоровича“ і „Посадниці Марти“ — драматичний талант.

VI.

Л і р и к а.

Так отже драмою зачав і драмою завершив Свенціцький свою літературну діяльність. Зачав безпретенціональними перерібками на замовленне, писав комедії українською мовою, щоби заповнити прогалини в сценічному репертуарі українського театру, писав комедію польською мовою, щоби бавити провінціо-нальну публику дитячими дотепами і примітивним гумором, а закінчив її талановитими пробами серіозної історичної драми. Рівночасно пробував автор „Святослава“ пера і в інших родах літературної творчости: ліриці, повісти і байці, здобуваючи собі в польській літературі популярність імени головно повістю, в українській — байкою.

На полі лірики лишив нам Свенціцький дуже мало. В „Ниві“ за рік 1865 подибуємо дві його ліричні поезії: „На чужині“ і „Ніч в Подолі“. В першій із них висловлює автор тугу за рідними сторонами, тисовими скалами, розкішними полями й дорогою річкою, Ушкою, за тою країною, за тим раєм, який поет вічно в думці носить і забути сил не має:

„Новій вітре зъ мого краю,
 „Зъ того гаю — зъ того раю...,
 „...Принеси мені стеблинку
 „Зъ лугу того розкішного,
 „Привеси мені пилинку
 „Рідной землі, бо загину —
 „Пропаду зъ жалю за вами
 „Рідненькими сторонами!...²⁾

Подібний мотив і в другій поезії. І ту поет під впливом споминів прекрасної української ночі, змальованої одначе дуже

¹⁾ Пор. опис боротьби над Шелонею; „Посадница Марта“, I, 8. Przegład polski, ст. 180—181.

²⁾ Нива, 1865, ч. 2, ст. 24.

недотепно, висловлює любов до України, нарікає на тих синів, що цурають ся рідної землі, своєї матери, і заявляє готовість покласти за неї життя:

„Мати моя, свята мати!
 „Дозволь мені съ тобою жити,
 „Якъ же треба, то въ бій стати
 „Й головоньку положити.
 „...Смерть не страшна, бо кохаю —
 „Зъ ворогами за рідну
 „Зъ цілимъ світомъ за Вкраїну!“¹⁾

Основний мотив обох згаданих поезій не новий, не оригінальний, спільний майже всім польським поетам „української школи“ головно-ж тим, що приневолені були ізза якихнебудь причин коротати свій вік на чужині. В усіх їх звенить сей основний тон: любови й туги за Україною, місцем їх уродження, бо:

„Pan Bóg zapowiedział w cudzie,
 „Że Ukrainiec nie na Ukrainie
 „I wiek przepłacze swój i marnie zginie“

каже Богдан Залеский, бо „сумно, важко на чужині, бо щасте — рай мій въ Україні“²⁾ — стверджує за ним Свенціцький. Відгомін впливів польських поетів на Свенціцького бачимо також і в манері писання його ліричних окрушин, передовсім в обильности уживання оноματοпоетичних слів, що мають наслідувати звуки в природі. Відомо, що за впливом Bürgera³⁾ ужив Міцкевич в баладі „Lilie“ окликів: „stuk, stuk“; „traf-traf“; „skrzyp-skrzyp“⁴⁾, відомо також, що Залеский під впливом перекладу „Дикого Стрільця“ Bürgera, владженого Одинцем головно-ж стихів:

„I hop, hop, hop! rumak skory
 „Leci, hasa, wśród trąb wrzawu...“

мав написати думку про Косинського, що зачинала ся словами: „Hop, hop, swałem koniu wrony!...“⁵⁾, а пізніше так розлю-

¹⁾ Нива, 1865, ст. 25.

²⁾ П. Свій: „Колись було“, повість зъ життя українського. Нива, 1865, ч. 3, ст. 34.

³⁾ Chmielowski P.: A. Mickiewicz, I, ст. 242.

⁴⁾ Dzieła A. Mickiewicza, вид. Tow. Literac. im. Ad. Mickiewicza, I, ст. 112.

⁵⁾ Дашкевич: Оглядъ о сочиненіи г. Петрова: „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“, ст. 208.

бував ся в оноματοпоетичних зворотах, що нерідко уживав їх, як одного з більших поетичних середників ¹⁾, даючи рівночасно примір до наслідування й иншим поетам „української школи“ в польському письменстві, що один за другим „гопкали“ на українському коникови, за що сердив ся на них Міцкевич ²⁾; відомо далше, що наш Метлинський довів отсю манеру, як думає Дашкевич ³⁾ під впливом Міцкевича, а як догадуть ся проф. Студинський під безпосереднім впливом Uhlanda і Bürgera ⁴⁾ до абсурду в словах:

„И ручницї и лукъ-пукъ, пукъ, пукъ, пукъ!“

„И то ворогъ, то кнѣзь-гепъ, гупъ, гепъ, гупъ!“ ⁵⁾

але Свенціцкий при описі подільської ночі перевисив під тим оглядом їх усіх разом і замість реалістичного малюнку дав карикатуру, а замість знеслого викликав у високій мірі комічне вражіння. Його опис:

„Гу-гу! гу-гу!“ сова въ лісі,

„Поховавъ!“ пугачъ въ двініниці,

„Цвірінцінь!“ горобчикъ въ стрісі,

„Цвіръ, цвіръ, цвіръ!“ свірщокъ въ світлиці.

„Кумъ-кумъ! кумъ-кумъ!“ жабки въ ставі,

„Гавъ-гавъ!“ цуцикъ коло хати,

„Гі-гі-гі!“ щирі брати,

„Ржуть коники на галяві...“ ⁶⁾

Коли одначе Свенціцкий позбуваєть ся таких натягнених поетичних середників, то вірш його пливе гладко, а стих виходить вповні гармонійний. Приміром:

...Зірки въ небі світять ясно,

Милий вітрець провиває,

Соловейко піснь співає,

По камінняхъ потікъ лється...

З неба віронька сміється...“

¹⁾ Порівнай наслідування соловейкового співу: „Oj bied-bied-bied-bied biedniż my sobie“ (Poezye Józefa B. Zaleskiego, Petersburg 1855, I, 183). В „Czarnoksiężniczce“ (I, 270) стрічаємо наслідування плескоту води: „hul-hul“; „Śmierć w obławie“ переповнена звуками: „Ra-ta-ta-ga-ga“ (Poez., I, ст. 277).

²⁾ Дашкевич — Отъѣвъ, ст. 195—196. ³⁾ op. cit., 208.

⁴⁾ Charakterystyka i geneza poetycznych utworów A. Metlińskiego, ст. 38. ⁵⁾ Думки и пѣсни та-шче де-шчо, ст. 92.

⁶⁾ Нива, 1865, ч. 2, ст. 24.

Заслугою поетів „української школи“ є також факт, що вони по раз перший внесли у літературу культ українських могил¹⁾, яких оспівування було їх постійним поетичним мотивом. Сім мотивом користується ся також Свенціцький при описі подільської ночі, а його слова:

„Відь могили до могили
Наша дума слізю плаче...“

можуть також служити доказом знайомости поета із творами чільніших репрезентантів української школи в польському письменстві і свідчити про вплив останніх на його поетичну творчість.

В „Dziennik-u literack-im“ за 1866 р. надрукував Свенціцький дві оригінальні поезійки польською мовою. Темою першої із них, що носить заголовок „Stalość“ — стара історія, непостійність жінок.

„Idź mój jedyny, z wrogiem na boje,
„Ja za pomyślność będę błagać Pana...“²⁾

каже вона. „Jedyny“ йде, бореть ся, вертає ранений домів, не спішить до старої стуженої неньки а просто до Неї, і, очевидно, застає її... в обіймах з иншим. Другий стишок затитулований „Do...“³⁾ має передати невідомій адресатці квіти: „рожу і ясьмин“, що мають бути „obrazem dusz“ наших залюблених...

Про стихи „Stalość“ і „Do...“ згадую не тому, наче-б вони були чимнебудь інтересними — не можна ту дошукуватись й автобіографічних моментів — а тільки для бібліографічної повноти. На них й кінчить ся уся оригінальна поетична, в найтіснішому розумінню слова, творчість автора „Міщанки“.

Важним середником, ведучим до помирення обох націй, вважав Свенціцький між иншим обоїльну знайомість й обоїльну виміну літературних продуктів. Тому й перекладав Шевченка, Федьковича, Марка Вовчка⁴⁾, Куліша польською мовою, а Міцкевича українською. На скільки одначе переклади „Кавказу“⁵⁾, „Чигирину“⁶⁾, „Заповіту“⁷⁾, „Пустки“⁸⁾, „Трех шляхів“⁹⁾ вда-

¹⁾ Студинський, *op. cit.*, ст. 1.

²⁾ Dziennik Literacki, 1866, ч. 23, ст. 357. ³⁾ *ibidem*.

⁴⁾ „Czary“ (Nowiny, 1867, ч. 20—21); „Pensjonarka“, powieść Marka Wówczka przełożył z ukraińskiego P. Stachurski (Kalina, 1869, чч. 28—33). ⁵⁾ Dziennik Literacki, 1866, ч. 18.

⁶⁾ Nowiny, 1868, ч. 25. ⁷⁾ *ibid.*, ч. 47, ст. 432.

⁸⁾ Kalina, 1866, ч. 2. ⁹⁾ Nowiny, 1867, ч. 2.

ряють вірною передачею думки оригіналу й чарують легкостю стилю та поетичністю вірша ¹⁾, настільки українські переклади кримських сонетів Міцкевича ²⁾ слабі ³⁾, тяжкі стилем і мовою, недорівнюючі першовзорам ні поетичністю вірша, ні красою форми. Ними не міг Свенціцький заняти читачів ⁴⁾. На доказ подаю паралельні уривки першого сонету Міцкевича: *Pierwszy raz jam niewolnik z mojej rad niewoli...* ⁵⁾

В Міцкевича: ...*Nieraz brałem za szczęście chwileczkę swawoli,
„Nieraz mię obłąkała wyobraźnia młoda,
„Albo słówka zdradliwe i wdzięczna uróda,
„Lecz wtenczas i rozkosznej zlorzeczyłem doli“.* ⁵⁾

В Свенціцького: ...*Неразъ бравъ я за щастє минуту сваволі,
„Неразъ моя образня (!) мене зъшоліла (!)
„Або врода, або мова дівоча зрадлива,
„Та тогді и розкішній клявъ я моїй долі“.*

Міцкевич: ...*Nawet ową, gdy ową kochałem niebiankę,
„Ileż leż, jaki zapal, jaka niegdyś trwoga,
„I żal teraz na samą imienia jej wzmiankę.*

¹⁾ Для приміру подаю переклад „Трьох шляхів“ в цілості:
*Hej trzy szlaki, trzy szerokie Nie przyjęły się jawory,
Splotły się w drużynę, Usechl liść topoli,
A trzech bracia, trzech rodzeni, Z nią kalina i jasiony
Poszli z Ukrainy. Co stały śród pola.
Starą matkę opuścili Nie wracają bracia do dom
Ten zostawił żonę Płyną lzy z ócz matki
A ten siostrę, a najmłodszy Płacze żona w chłodnej chacie
Swoją narzeczoną. I sieroce dziatki.
Matka sadi trzy jasiony Siostra idzie szukać braci
Hen, gdzie czyste pole; Za sąsiadów radą,
A synowa posadziła A dziewczynę zaręczoną
Wysoką topole. W chłodną ziemię kładą.
Posadziła trzy jawory Nie wrócili bracia do dom
Siostra przy dolinie W świetle się tułają
A dziewczyna zaręczona I trzy szlaki, trzy szerokie
Czerwoną kalinę. Cierniem zarostają.*

²⁾ Є їх в „Ниви“ за р. 1865 три, а не два, як подає проф. Огоновський (Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej. — Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Ad. Mickiewicza, 1888, ст. 171), а то в першому числі, на ст. 16 один („Pierwszy raz...“), в ч. 3 на ст. 46—47 два („Przypomnienie“ і „Do Niemna“).

³⁾ Др. О. Колесса — Шевченко і Міцкевич, Львів 1894, ст. XVII.

⁴⁾ Огоновський — оп. cit., ст. 171.

⁵⁾ Dzieła Adama Mickiewicza, wyd. Towarzystwa literackiego im. Mickiewicza, 1900, т. II, ст. 82.

„Z tobą tylko szczęśliwy, z tobą moja droga!
 „Bogu chwała, że taką zdarzył mi kochankę,
 „I kochance chwała, że uczę chwalić Pana Boga“¹⁾.

Свенціцький: „Навіть тую, коли тую кохав я, неземну,
 „Скільки слёвъ, який запаль-боязьнь серце вкрила,
 „Тепер ще жаль вспінути ту минулисть темну!
 „Зъ тобовъ я лишъ щасливий, зъ тобовъ моя мила!
 „Слава Богу, що дозволивъ тебе полюбити
 „Й тобі слава, — що учишь Господа хвалити“²⁾.

VI.

П о в і с т ь .

І повість почав Свенціцький писати українською мовою. Працю на тому полі заінавгурував він „повісттю зъ життя українського“ під заголовком „Колись було“. Друковано її в п'ятьох початкових числах „Ниви“ за рік 1865³⁾, а там і вдержано друк. В 7 числі „Ниви“ читаємо таку дописку: „Зъ причини, що повість „Колись було“ не скінчилась би в „Ниві“ и за десять місяцівъ, загадали ми її осібно надрукувати, и ради якъ найскоріше въ світъ пустити“⁴⁾. В Лотоцький „имёмъ гурту“ оголосив незабаром „Запрошене до передплати“⁵⁾. Вислід одначе оголосин був такий, що повість „Колись було“ появилася

¹⁾ ibidem.

²⁾ Нива, 1865, ч. 1, ст. 16. — Що тикаеть ся його перекладів повістей Гоголя, то вони вийшли в „Bibliotece Powieści i Romansów“, видаваній Роґошем і книгарнею Губриновича і Шмідта. Три з них менші („Nos“, „Powóz“ і „Iwan Fedorowicz Szponka i jego ciocia“) в перекладом Гржегоржевского, а всі інші вийшли в під пера Свенціцького. Спершу задумували перекладчики видати переклади оповідань Гоголя під збірним псевдонімом Гроладского, пізнійше відступили від сього наміру, бо такий криптонім був уже раз в польському письменстві. Свенціцький мав іще перекладати в 1873 році. Дещо мав поміщувати у „Więściach“, редагованих Відманом, дещо остало в рукописи (Gazeta narodowa, 1876, ч. 216).

³⁾ Ч. 1, ст. 3—8; II, ст. 18—24; III, ст. 33—36; IV, ст. 49—54; VI, ст. 82—87. В п'ятому числі перервано друк повісті тому, „щобъ скоріше дати місце оповіданню нашого Федьковича“. Сим оповіданням був „Побратим“. ⁴⁾ Стор. 112.

⁵⁾ Лотоцький В.: Запрошення до предплати на „Колись було“. Повість зъ життя українського, написавъ Павло Свій. Львівъ. Въ друкарні М. Ф. Поремби, 1865, 4°, ст. 1 (Иванъ Ем. Левицький — Галицко-русская Библиографія XIX ст., II, стор. 55).

в цілості ¹⁾ в польській мові, найперше в „Dziennik-u literackim“ за рік 1865 ²⁾, а потім й окремою відбиткою п. з. „Przed laty“.

Вина в тім безперечно по боці української суспільности в Галичині, яка безпримірною байдужністю й недостачею якого-небудь інтересу для літературних продуктів у рідній мові спонукала Свенціцького, людину під ту пору матеріально зовсім незабезпечену, глядіти середників до заспокоєння життєвих вимог не тільки тепер, але й на будуче в праці на ниві польського письменства. Тому отже крім малого оповідання п. з. „Покута“, надрукованого 1871 року українською мовою в читанці для висшої гімназії Барвінського ³⁾, появили ся усї повісти й оповідання Свенціцького польською мовою ⁴⁾. Повість „Колись було“ дивно нерівна. Зачинає її автор елегійним тоном, зі сльозами вигнанця в очах описує Україну, ту „святую“ землю, „що то якъ світъ великий, другої такої не вишукать“ ⁵⁾, чарівні блакити рідного неба, „коханий“, рідимий воздух, село над річкою Росию, прекрасний, зоряний український вечер, той вечір на Україні, „якого не вишукать, не вишукать въ світі“ ⁶⁾ й достроює до сього опису гармонійну розмову старих газдів, з якої дізнаємо ся, що син Хведора, заможного хлібороба „незвичайний хлопець“. Такий собі незвичайний тай годі!...

„Неразъ бувало иду по надъ річку — мовить один газда — а вінъ сидить на скалі, та такъ вже тяжко задуманий, що мені и дивно и страшно якось: „Чого ти такъ задумав ся? Иванку!“ — спитаю ёго — а він задріжить, подивить ся на мене, та: „Отъ дививсь я собі на скалу, та чудно міні, що ні вона до

¹⁾ Малий епізод сеї повісти надруковано в українськїм перекладѣ в „Siol-i“, II, 73—90.

²⁾ Друковано її там почавши від вересня в чч. 70—78.

³⁾ Руска читанка для высшої гімназії, 1871, часть III, ст. 521—524. Того самого року появило ся се оповідання й польською мовою в „Opowieściach stepowych“ (165—171). Барвінський надрукував „Покуту“ „посля оригіналу“ (Читанка... ст. 521), на що вказує й оригінальна правопись Свенціцького.

⁴⁾ На українську мову переложено лише „Гульнару“, „щобы дати виразъ великому пошанованю зъ сторони Русинівъ для вельми заслуженого покійника...“ — Календаръ Тов-а „Просвѣта“ на рік 1886, стор. 15. „Гульнару“ переложив Василь Лукч (Календар... стор. 15—33).

⁵⁾ Нива, 1865, ч. 1, стор. 3.

⁶⁾ Ibidem.

річки, ні річка до неї не прийде, хоть скала чекає, а річка буцім йде...“¹⁾

Оповідання пливе дальше тихим, спокійним руслом. Родичі очікують приходу свого малого, дивного хлопчини. Аж ось роздасть ся голос сопілки, „сз которой достана чарівна мелєдія, наче зз річкою поруч до села плила. Була то нута одної сз тихз пісень, которі чудовимз потокомз пливуть зз душі Українця, зроджені Богз знає якз, прибрані вз просту, а чудівз повну форму...“²⁾ На сопілці грав думку очікуваний родичами хлопчина, Іванко, головна постать у повісти „Колісь було“. „Бувз се пятадцятилітній хлопчина. Гарне русяве волося, звиваючись у кучери, неладомз, опускалось єму на плечи; лице у єго було гарне та бліде и зз відбиткомз сумної туги, котору такз часто можз побачити на лиці нашого селянина и котора викликує подивз вз тихз негіднихз створахз, що уважаються цілимз небомз вищими від люду тогді, якз сзуть лишз остатками спорохнілої галузи, що зз пнємз розлучена вже и тому не мала силз, якз хіба до нетрівалого биту. Відбитокз духа вз лиці селянина дивує іх, здається імз якоюсь ненатуральностею... начебз кривдою, котору зробила імз природа, даючи свій скарбз не одному зз тихз, которі самі лишз уважаються за привілієванихз до чоловічства, коли другі мають лишз бути скотиною для іх працюючою. Низькі! Наче-бз природа могла поганитися зз іми вз плюгавому іхз обмані? наче-бз для душі коньче тра модного сурдута и фризовані чуприни?... наче-бз перечутте добра, туга за імз и єго чеканне можз було вичитать вз французькимз романсі?! Та и дивуваться імз трудно! — недогнілі решти сєгодня — завтра маюці укладься до могили! Одень вамз ратунокз: зз духу и тілі обновиться! вз люді, сз которого вийшли ви, наче вз живучій воді, скупайтесь! Возьміть силз изз єго, крови зз нєго возьміте, бо ваша лишз викиди породжувати здібна!“³⁾

Я нарочно зацитував сей довший уступ в цілости, бо характеристичний він і для самої манери писання Свенціцького і для ілюстрації його суспільних поглядів. З одного боку бачимо у техніці писання Свенціцького часті депресії від основного бігу фабули, в яких автор порушує вєїлякі питання з обсягу суспільного, політичного і культурного житя, проявляючи при тім недвозначно свою симпатію для давнійших, менше

¹⁾ ibidem, стор. 5.

²⁾ Стор. 6.

³⁾ ibidem, стор. 6—7.

скомплікованих форм суспільного устрою, а нехить й антипатію для цивілізації Заходу, з другого боку бачимо також на наведеному примірі змагання двох натур, боротьбу письменника-артиста з живою людиною. І знову теоретичний приклонник клича „штука для штуки“, „która nigdy środkiem, ale jest sama dla się celem“¹⁾, резигнує в практиці із слави артиста, щоби впрост і безпосередно дати вилив надмірному почуванню безграничної любови для простого демосу й такоїж погорди для здегенерованої шляхти, упрівілейованих верств.

Богато слів, часу і місця тратить даліше автор, багато зуживає найніжнійших барв, мелодійних звуків на те, щоби сказати, що хлопчина вродив ся поетом. Впрост сього не каже, а передає його розмову з деревами в лісі, квітами й метеликами, малює його усміхи до промінів сонця, ясних зір, підчеркує його замилування до соловейкового співу, до життя на лоні природи, „яка укохану свою дітину впоїла чарами здиву, в ёго дитячі груди вліла свою піснь чудів и кормила молоде серце...“²⁾, а все те разом пересипує сумними рефлексіями на тему невідрадного положення низших верств, докорами на адресу панів, що „пекло із раю зробили“³⁾, неохотою до культури західної Європи, яка замість услуги кривду вчинила усім „культурним“ людям, коли відділила їх від коріння, то є від люду⁴⁾. Усі ті епізоди, сумні рефлексії, гіркі докори й часті алюзії родить одна тенденція: змагання автора хоч вчасти зрівнати пропасть, що утворилась між поодинокими верствами суспільности...

А Іванко тимчасом даліше пестив ся на лоні природи: „днину пересиджувавъ въ полю, лісахъ и скалахъ, якъ давнійшъ допитувавъ зірокъ про їхъ дорогу, зъ вітромъ пливъ по степу зеленому, розмовлявъ зъ квіткою, метеликомъ, тужною нutoю виспівувався у соплці...“⁵⁾. Його задума тревала би була даліше, коли-б одного дня, хлопцеві було тоді 17 літ, не перервали її слова: „туть ти мені“⁶⁾, які дівчина-пустійка промовила пустареви-метеликови, що не дав ся їй зловити. „Іванко глянувъ — и съ крикомъ: „вона!“ — бо знав її із сонних мрій, хоч у житю не бачив ніколи — „кинувся въ пропасть... въ воздуші зловив спадаючу, — бо то було над яром — и сильно при-

1) Akwarele Franciszka Tępy. — Nowiny, 1868, ч. 44, ст. 403—405. Статя підписана повним псевдонімом: „P. Stachurski“. Автор закидує Тені вбогість фантазії.

2) Нива, 1865, ст. 23.

3) ibidem, ст. 20.

4) ibidem, ст. 22.

5) ibidem, ст. 23—24.

6) ibidem, ст. 35.

тиснувъ до серця. Дівча — внучка польського маїната — виратоване зъ її вибавця ділася кровъ... Силъ нестало... руки впали відъ себе... зсилювався, глянувъ.... прошептав: вона!... вона... и закривъ очі“.¹⁾

І знову зуживає Свенціцький багато ніжних красок, солодких, теплих слів, сентиментальних зітхань, знову мережить канву свого оповідання поетичними малюнками сонячних промінних ранків, дрімучих вечірніх сумерків, рожевих сонних мрій, щоби зазначити перші невиразні прояви прозябаючої, невинної, диточої ще любови тих двох істот. Бо від пори виратування дівчини остає вилічений Іванко на дворі старости до послуги й товариства своєму ідеалу, панні Гані, збирає їй квіти або грає на сопілці, а потім на бандурі тужні меланхолійні українські мелодії, яких в значній мірі вивчив ся від старого козака, Мухи. Панна Ганя заступає йому тепер місце природи, бо як вона колись, поглинає тепер усї його думки й стремління, стає метою його життя. Старий Муха зачинає його приучувати до козацького ремесла, розбуджує в характері розніженого хлопчини черти мушчини-лицаря, а у повість вносить враз із своєю появою дещо свіжішого, здоровішого подуву, вишираючи свіжими, виразними, здоровими чертами характеру, життєвою правдою власного малюнку нездоровий, афектований, сентиментальний тон на дальший плян. Вже з хвилиною його появи продирають ся крізь солодкаво-слезливі, пестливо-душні, ніжно-меланхолійні тони повісти місцями сильні акорди власної ініціативи, мужеської енергії, що нерідко сліднують по собі в нервовім пристраснім темпі.

З хвилиною, коли Іванко лишаєть ся на дворі старости уриваєть ся український текст повісти. Дальший короткий начерк самої фабули подаю на основі польської, завершеної редакції повісти „Колись було“, відомої п. з. „Przed laty“. Молоді „ангели“ кохають ся. Силу їх кохання видно у всіх їх поглядах, недосказаних словах, глибоких зітханнях, безпричинних слезах... Самі вони несвідомі своїх почувань. Старий Муха, що покохав Іванка всею елементарною силою щирої, несконплікованої козацької душі, рад би вирвати хлопця з круга його терпінь, відкриває йому отже очі, вказуючи на соціальну нерівність і даючи раду, як запобічи лихови піснею:

¹⁾ ibidem.

„Ne żurysia kozaczeńku z wieczera do ranku,
„Pojid' w sławne Zaporozie — werneszsia do zamku.
„W atamana kosaćkoho je sribło, ta złoto,
„Budej żinka — kasztelanka.
„Ne żurys hołoto!...“¹⁾

Очевидно слова сеї пісні будять в героя енергію. Він рад уже йти на Запороже, та пляни його перехресчує лист якоїсь тітки панни Гані, що запрошує кузину на варшавські сальони. Дівчина в глухому сільському куті нічого не висидить — думає староста — а дорога до Варшави далека й небезпечна. Він дає для її охорони відділ козаків під проводом Мухи. Іванко покидає родичів, умираючу матір і прилучуєть ся до відділу, бо хоче вмерти, „służąc swojej Pani“²⁾. В часі подорожі нападають на наших знайомих Татари. В боротьбі з ними доказують козаки, годовно-ж Муха, сліпий кобзар, Вирвидуб й Іванко чудів хоробрости. В хвилині, коли Іванко, ослонюючи дівчину, паде безтямний під ударами татарських шаблук, надходить поміч під проводом Криштофа Збаражского. Під дбайливим оком Мухи приходить Іванко до здоровля, питає, де Ганя і дістає відповідь: в татарській неволі. Мрія Мухи сповнюєть ся. Він бачить Іванка на Запорожу, в „улію українських пчіл“³⁾, бачить його славний хрест на Дніпрових порогах, в слід за яким наш герой одержує почесне імя: „Чайка“, є свідком його воєнних тріумфів у Крими і Царгороді, його козацької слави, бачить, як неспокійно перебігає він усі турецькі гареми — і що йно перед смертю заявляє йому, що одурив його, бо Ганя... на замку. Тимчасом староста вмирає, а Ганя в пересвідченню, що Іванко не жив, піддаєть ся волі умираючого, віддаєть ся за нелюбого Криштофа Збаражского й попадає у тиху мелянхолію. Приїздить Іванко, женить ся під напором окруження, в цілі відвернення підозріння з Паранею, кохаєть ся в ...пані. За разяче виявлення афектів дістаєть ся до вязниці. Увільнений із неї панею замку виїзджає на Запороже, щоби в критичнім моменті, в часі нападу на замок хана Їрая, що мстить особисті кривди, нести поміч героїні повісти. Прибуває одначе за пізно. Ранений мечник не хоче, щоби його жінка, діставшись в неволю, попала в неславу, тому каже їй випити отрую. Вона махінально випиває, бачить входячого Іванка, кидаєть ся йому на шию й

¹⁾ Dziennik literacki, 1865, ст. 603.

²⁾ ibidem, ст. 606. ³⁾ ibidem, ст. 635.

умирає в першому а разом й останньому поцілунку з коханим!...

Враз із появою коротко нашкіцованої, багатой одначе в факти, фантастичні пригоди, багатой в описи природи, описи козацьких звичаїв, їх воєнних подвигів, багатой в почування героїв, в рефлексії автора „ślicznej, świeżej powiastki“¹⁾, появило ся й імя Свенціцкокого вперше на виднокрузі польського письменства. Сама-ж повість стрінула ся з просторою і доволі влучною²⁾ оцінкою пера Казимира Кашевского на сторінках варшавського „Bluszcz-u“ за рік 1866. Годить ся на сьому місці зазначити, що рецензент глядить на автора повісти „Przed laty“, як на епіюна „української школи“ в польському письменстві. „Autor — пише він³⁾ — повістю своєю „zapisał się do rodu wielkich pisarzy: na tém samém bowiem polu spotykamy imiona Goszczyńskiego, Słowackiego, Czajkowskiego; trzeba rzeczywiście czuć siły niepospolite, aby jakiś utwór zamieścić w galeryi, która takich posiada mistrzów...“ На думку рецензента автор зближує ся до згаданих письменників любовю предмету, горячим серцем. З кожного почерку пера видно людину, що пише із знаннем річи, людину, що виростає з ґрунту, на якому стоїть. Дух, обичаї, мова, уся природа часів і людей стала неначе його природою⁴⁾.

Кашевский зазначає, що повість „Przed laty“ не може йти в парі ні зі „Змисю“ Словацкокого ні Коліївщиною“ Ірабовского ні иншими продуктами великих мистців, одначе признає їй, і небезрації, осередок заінтересовання, а її авторови талановитість та самостійну творчу фантазію. Повість читаєть ся живо, з занятєм; а поза слабими боками слідно удари незвичайної сили, на яку абсолютна мірнота ніколи не здобудеть ся⁵⁾. До слабих боків повісти належить зачислити після рецензента сам її початок, який завдяки бажанню автора скупили в ньому всю любов для місць, що їх описує, і для людей, йому дорогих, вийшов незвичайно нудним, афектовано сентиментальним. Зовсім справедливо підносить дальше рецензент, що автор повинен був тоту свою любов розлити по цілому творі, а не збивати її на одному

¹⁾ Так зве її Залеский в листі із Парижа. Siolo, I, стр. 179.

²⁾ Дуже доброю вважає рецензію Кашевского кореспондент зі Львова. — Bluszcz. Pismo tygodniowe ilustrowane dla kobiet. Warszawa, 1866, ч. 55.

³⁾ Bluszcz, 1866, ч. 40 (Przegląd piśmienniczy).

⁴⁾ ibidem. ⁵⁾ ibidem.

місці, а моралізуючи проповіді й психологічні рефлексії — зайвий риторичний баласт, яким спинює біг фабули й відриває читача від подій, якими здужав вже його заінтересувати, повинен був вложити в думки, почування, стремління, слова, діла, словом характери своїх осіб.

Вже в згаданій рецензії Кашевського на першу повість Свенціцького підчеркнені основні черти белетристичної творчості останнього: буйність творчої фантазії¹⁾ і ся черта, яку ми назвемо ліризмом, а яка проявляється у частих, безпосередних виливах особистих почувань поета, висказуванню суб'єктивних поглядів, думок і настроїв, в його алюзіях на тему суспільного ладу, а радше неладу і в його апострофах до читачів. Вже сам Свенціцький розумів, що сей його суб'єктивізм — слабкий бік його повістей. „Неоденъ мене полає може — говорить він у повісти „Колісь було“ — чомъ бачъ не пильную повісті (sic!), а вдаюсь у балаканне изъ самимъ собою?“²⁾ „Даруйте — оправдуєть ся він дальше — я у повісті, наче въ житю моімъ плачу, о! богато бо слёзъ треба, щобъ обмить іми частину щастя для тихъ, которі такъ мало ёго знають, — кохаю бо по-статі у моїй повісті — живучі збірові особи, це тіі въ которихъ усіхъ представляю, пещу їхъ, тішусь іми, и пишнію, бо вони зъ мого серця вийшли и въ ваші серця хтівби я їхъ за-вести“³⁾.

Недостача одначе об'єктивного трактовання сюжету, спокійного, холодного відношення до подій, які описує й осіб, що їх виводить, відбила ся також на характеристиці останніх, позбавляючи їх природного реалізму і психологічної правдоподібності. Вже Кашевський зазначає, що сі креації, які Свенціцький малює із спеціальним замишуванням (Іванко, Ганя), вийшли блідшими, менше льогічними, як фігури епізодичні, на яких суб'єктивне уподобання автора не поклато свого пята. „Takim w niniejszej powieści jest Mucha: on stanowi sam przez się osobną i zupełnie skończoną powieść, i lubo z zamiaru autora miał on być figurą pomocniczą, zdaniem naszym w grupie tej dominuje nad wszystkimi, nawet nad bohaterem głównym: postać jego jest dokładniejszą, więcej skończoną w sobie, kiedy

¹⁾ Підносять її й інші критики, як Гржегоржевський (Gazeta narodowa, 1876, ч. 213) і автор некрологу в „Друзі“, ст. 285. Сам Свенціцький вважав фантазію найосновнішим чинником творчого генія (пор. цитовану статю про акварелі Телл).

²⁾ Нива, 1865, ч. 4, ст. 49.

³⁾ ibidem.

Iwanko lubo staranniej, z większą pracowitością kreślony nie jest ani tak logicznym ani nawet tak sympatycznym¹⁾.

Безперечно герой повісти, що по інтенції автора мав вийти наскрізь ідейною постатю, поетичною, взнеслою натурою, не може йти в парі з Мухом. Не може йти в парі не тільки завдяки своїм фактичним провинам, які добачує в нього рецензент: байдужности зглядом родичів і хвилевої, звичайної змисловости зглядом Гані, а ще більше тому, що се постать „незвичайна“, як її зве сам автор, неприродна, відірвана від життя, коли Муха, колишній Запорожець, якому цілий світ не в силі заступити слави воєнних походів, у кождім своїм поступку являєть ся для нас постатю природною, блискою. Його провина: затаєнне дійсного стану річий перед Іванком, якого вкинути у великий, таємний світ козацьких боїв, було його постійною мрією, також зрозуміла нам і ясна, бо впливає з його найглибших пересвідчень.

Дуже неприродною постатю в цілости ще й до того неконсеквентною в характеристиці є Ганя. На початку повісти бачимо прекрасне, наївне дівчатко, живуче в ангельській невинности між дідуном, квітами й метеликами, мальоване автором такими ніжними красками, що не тільки Іванкови, але й читачеві видасть ся „ангелом у блакитах“, умасним зорями й пристроєним веселкою, „етеричною істотою, що із чаші лїлії вилїтає у воздух, а легкий зефір уносить її понад дуги, гаї, ліси, ручаї...“²⁾ І сей „невинний ангел“, натура пасивна у дальшому бігу повісти аж до хвилини прибуття Іванка, лякаючись ненависти до нього із боку свого мужа, заявляє рішучо останньому, що коли він важить ся заподїяти кривду Іванкови, вона вбе власну дитину, одинокого наслідника родини Збаражских! І знову сїй відірваній від життя, воздушній креації Гані, що остаточно ізза надмірного кохання рїшаєть ся поповнити злочин убитя дитини, протиставити можемо реальний тип слїпця Вирвидуба враз із його погордою для здегенеровано козацтва — панських льокаїв — із його кпинами на адресу латинників, із його ненавистю унії³⁾.

Всеж таки мимо всіх підчеркнених хиб повісти, мимо неприродности багатьох сцен і ситуацій, неконсеквентности у характеристиці головних фігур, невірного, або радше незгідного з жи-

¹⁾ Bluszcz, 1866, ч. 40.

²⁾ Dziennik literacki, 1865, ч. 73, ст. 602.

³⁾ ibidem, ст. 620.

тевою правдою малюнку психіки останніх, мимо вкінці афектовано-сентиментального тону деяких партій, — дебют Свенціцького, як повістиписателя можна вважати талановитим. Повість „Колись було — Przed laty“ цікава ще змаганням автора показати, що й у неупривіліюваних є душа, є глибокі й горячі почування, які що до інтензивності ніяк не уступають почуванням упривіліюваних.

Автор має серце і глядить у нього. В повість вносить він тільки ніжності, так багато власних почувань, власної крові, виведені особи ogrіває так високою температурою власного сердечного тепла, опромінює такими палкими проміннями особистої любови, а картини української природи овіває таким милим чаром поезії, що все то разом каже примикати очі на технічні промахи. Бо „kto cząstkę ducha zaklina w swe dzieła... — temu słusznа oddać hold“ — приходиться повторити слова самого Свенціцького ¹⁾.

Сам сюжет повісти, зачерпнений із бувальщини України, перепущений одначе крізь призму індивідуальних поглядів поета, його політичних і суспільних ідеалів, не дає нам ніякого, під історичним оглядом вірного, образу життя українського народу в давнині, а романтичну ідеалізацію української старовини. В повісти: „znać Ukrainę z jej krasą urocza, z błyskami świetnej jej przeszłości...“ ²⁾, але проблесками односторонніми. Українське козацтво живе в як найкрасшій гармонії з польською шляхтою, виступає враз із нею під одним прапором в обороні спільних інтересів. Козаки в повісти „Колись було“ — се спільники й дорадники польських маґнатів (староста у всіх важніших справах радить ся козака Хведора), оборонці їх майна, союзники в боротьбі зі спільним ворогом, Татарами. Під тим оглядом зближаєть ся Свенціцький в зіставленню із трома найвизначнішими репрезентантами „української школи“ в польському письменстві, Залеским, Гоциньським і Мальчевським, найбільше до Мальчевського, який так само малював козаків як союзників польських маґнатів в їх боротьбі з Татарами ³⁾.

Взаїмні гармонійні зносини українських козаків і польської шляхти йдуть у фантазії Свенціцького так далеко, що, як дока-

¹⁾ Nowiny, 1868, ст. 404.

²⁾ Siolo, I, ст. 185.

³⁾ Дашкевич: Отзывъ..., ст. 187; також: Студинський — Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza, 1896, ст. 27.

зує „Podolanka“¹⁾ маїнат-каштелян Соломирецький без найменших вагань віддає одну дочку Ганну — Свенціцький вразно зазначає, що вона „laszka“²⁾ за козацького сотника, Богдана Спису.

В „Podolan-ці“ Україна також країна „шляхотська“, Україна Мальчевського „laska kraina“³⁾, а козаки, „вольні сини України“⁴⁾, що „в широкім степу, над рікою Дніпром розложили свій табор“⁵⁾, на першу вістку про нещасте в домі польського маїната летять у Крим, щоби визволити із гарему прекрасну Ляшку, жінку козака Спису, яку в часі весілля пірвав брат хана, Магомет. Наскільки одначе козаки льоблять, настільки пані з Соломирецьких Списова вірна своєму мужеві. Вона віддаєть ся, що правда, під впливом отуманюючих напоїв Магометови, але в хвилині, коли приходить до самосвідомости, вбиває Татарина, а потім й себе!... „Precz! — каже вона Богданови, що прийшов її визволити — ja nie Hanna! Hanna umarła, a pozostała kochanka Mechmeta, w której objęciach on usnął...“⁶⁾ і пробиваєть ся кинджалом. Розумієть ся і Списа паде жертвий, а над Дністром виростає нова могила, до нинішнього дня ведуча розговор з буйним степовим вітром⁷⁾.

Коли в повісті „Колись було“ і „Подолянці“ мали ми малюнок шляхотської України і того козацтва, що на взір козака Мальчевського „згадувало думку свого пана“⁸⁾ або вмирало на услугах своїй пані, то в інших оповіданнях з української минушини: „Gulnara“, „Na stepie“, „Atamańska mogiła“, „Pokuta“, що зложились на окрему збірку, посвячену „Piewcy dum stepowych Bohdanowi Zaleskiemu“, а відому п. з. „Opowieści stepowe“, пересуває Свенціцький перед нашими очима ряд граючих барвами веселки картин в життя „козацької“⁹⁾ України, України Залеского, в якій козаки не є вже

1) Paulina Stachurskiego — Opowieści stepowe, Lwów 1871, ст. 173—194.

2) ibidem, ст. 188. 3) ibidem, ст. 186. 4) ibidem, ст. 182.

5) ibidem. 6) ibidem, ст. 194. 7) ibidem.

8) Marya, powieść ukraińska, ст. 2.

9) Я послугую ся ту термінами Грабовського. В статі: „О елементах поэзии Украинской в поэзии Польской“ мовить він, що Гоциньский малював Україну „гайдамацьку“, Залеский Україну „козацьку“, а що йно Мальчевский Україну „польську, шляхотську“. — Literatura i krytyka, Wilno 1837, т. I, ст. 114. Ся характеристика зазначена також в Драгоманова: „Литература російська, великоруска, українська и галицка“; Правда, 1873, ст. 683. Послугуючися нею, хочу зазначити ли-

„чїїмись там слугами, а вольними птицями“¹⁾. В часї супокою, в пору безділля волочать ся вони по степу в характері „степової голоти“²⁾, „степовиків“, забавляють ся по шинках, обмажують жидів³⁾, тнуть присюди, аж запятки відлітають з чобіт⁴⁾, молодші кохають ся в прекрасних козачках (Дмитро і Гнат в Гандзі — „Na stepie“), женихають ся (Прокіп в Уляноку в „Гульнарї“), інші гуляють на Сїчи, їдять кашу, люльку курять, розкидують поміж арендарів пригорщами золото⁵⁾, пють ведрами сивуху⁶⁾, запиваючись нераз на смерть⁷⁾, забавляють ся перегонами⁸⁾, пишуть до султана листи⁹⁾ в стилу Репїна. За те в часї воєнних походів проливають татарську кров „мов воду“¹⁰⁾, палять турецькі міста, з мечем в руках гуляють по турецьких палатах, аж мармурові підлоги пукають під їх тяжкою ходою¹¹⁾, виловлюють татарських ханів і башів в їх власних замках¹²⁾, визволюють братів з неволї¹³⁾, розкошують в гаремах¹⁴⁾, інші шукають „термолами“¹⁵⁾, не звертаючи уваги на палкі погляди гаремових богинь. Се ті, що полишили в дома

шень загальну точку погляду, а не згідність чи аналогію самих малюнків у Свенціцкого і в згаданих польських поетів.

1) „Na stepie“ — Opowieści stepowe, ст. 56.

2) ibidem, ст. 53. 3) ibidem, ст. 60—65.

4) ibidem, ст. 65. 5) ibidem, ст. 66. 6) ibidem, ст. 68.

7) Смерть козака Семена в оповіданню „Na stepie“; ibidem, ст. 68—72. 8) ibidem, ст. 74. 9) ibidem, ст. 79—80.

10) ibidem, ст. 65. 11) ibidem, ст. 93.

12) Дмитро Решіда-Башу в оповіданню „Na stepie“; Opow. stepowe, ст. 99, Прокіп Іскра Фазіля в опов. „Gulnara“; ibid., ст. 30.

13) ibidem, ст. 96—100.

14) Гнат в опов. „Na stepie“; ibidem, ст. 106.

15) В оповіданню „Na stepie“ (Opowieści stepowe, ст. 43—135; пор. також „Nowiny“, чч. 10—19, де воно появило ся як „promówka kozacka“) Гандзя, дівчина така гарна, „że i rusalki nie trzeba“ (ст. 46), хочачи відвзятись від залицяння двох „хватів“, Дмитра і Гната, що вже за пістолї хапають, щоби розв'язати патанне, кому припасти має степова квітка, йде за приміром Рудяни Олізаровского і як та кусня хмари (Дашкевич: Отазвѣ... ст. 206) бажає від козаків „термолами“. „Jest — мовить вона — hen za morzem pogański kraj bisurmanów, a u ich carówien takie spodnice, że słońce, miesiąc i gwiazdy wbiera w siebie materja — słyszałam od tatusia — a to się zowie termolamą; kto mi taką spodnicę przywiezie z za morza — ten weźmie Handzię jasnooką jak swoją. Tu wam kozacy ostatnie moje słowo“ (Opow. stepowe, ст. 51). „Pruszczawaj diwczyno“ — мовлять козаки і незабаром привозять термоламу, саме в день весіля Гандзі з парубоком Василем.

свою Пері¹⁾. Дуже часто одначе в повороті домів замість цвн-тучих хуторів находять вони купи розвалин, а замість молоді подруги свіжу могилу, що знову дає тему степовому вітру до свіжої розмови²⁾.

В галерії козацьких портретів, що їх змалювала фантазія Свенціцкого в збірці „Opowieści stepowe“ на спеціальну увагу заслуговує портрет старого каліки Дамяна, в якого бажанне пімсти стає головною ціллю життя („Гульнара“), а ще більше портрет атамана Грині³⁾. Вважає він себе негідним вмирати разом з товаришами в отвертім бою з Татарами, а добровільно віддаєть ся їм в ясир за „покуту“, що не вмів виратувати товаришів з рук ворогів і мимохіть став причиною їх погибелі. Але й Татари не взяли його в ясир... Зрозуміли й оцінили його покуту... Гриня похоронив тіла всіх погибших товаришів, а своє полишив на жир птицям. „Сирій орел вилетів високо, краще...“⁴⁾ „Степові вітри сивий волос розвівали, одстрашујучи вбрана од тіла...“⁵⁾

Дуже цікавим з огляду на становище автора супроти німецької нації мусимо вважати оповідання „Czarto wa góga“⁶⁾, переложене сквапно на чеську мову L. Brož-Netolický-м в „Obrazach života“, 1874 р.⁷⁾

Покійна княгиня Корецька мусіла свою дочку, Олену, в любистку купати, а в молодика, коли росю вмывав ся краси познчати — така вродлива вдала ся!...⁸⁾ Покохав її сотник Семен

¹⁾ Таким в оповіданню „Gulnara“ (Opow. step, 7—41) є Прокіп Іскра. Полишив він на Україні Уляну Дамянівну, „гордість степів України“ (стор. 7), тому зовсім байдужно глядить на любов поетичного дитяти Сходу, Грузинки, прекрасної Гульнари, що тільки смертю втишити може палке кохання. По її смерті заживає він спокійним життям з молодю жінкою, а на могилі Гульнари виростає зелений барвішок і блакитні незабудки, „які тут звуть сльозами Гульнари“ (стор. 41. — Иллюстрированный Календарь Тов-а „Просвѣта“, на р. 1886, ст. 15—33).

²⁾ „Atamańska mogiła“; Opow. stepowe, 135—143.

³⁾ Рецензент збірки „Opowieści stepowe“ найоригінальнійшою постановою вважає постать козака Семена в оповіданню „Na stepie“, який за надмірне уживання свухи, оплачене смертю двох найщиріших другів, складає обіт сім літ її не ткнути, а по упльві згаданого терміну запнваєть ся на смерть, а сам концепт зачислює до найоригінальнійших в цілій збірці. — Przegląd polski, 1871, зошит XII, стор. 477.

⁴⁾ А. Барвінський, op. cit. 521.

⁵⁾ ibidem, ст. 524.

⁶⁾ Opowieści stepowe, ст. 145—163.

⁷⁾ Estreicher — Bibliografia polska XIX st., т. IV, зошит III, стор. 417. ⁸⁾ Opowieści stepowe, ст. 146.

Джурило, покохала вона й його. Та раз в часі неприсутности козака напав на дім Корецьких сусід, „зеленоокий“ німецький граф, Fritz von Rotkirch: „nie jak u nas: w dzień biały, z naga szablą i pierśią otwartą... ale ciemnej nocy wybrali się zbóje niemieckie...“¹⁾, людей повбивали, забили й князя Корецького, а Олену пірвали силою, бо припала до вподоби молодому графови. „Hej nieporozczywe to plemie te rudowłose niemcy!...“²⁾ Силою повів граф Олену до вітара!... Тільки-ж воліла вона кинутись зі ступенів вітара, ніж стати графинєю von Rotkirch...

Автор надто вже почорнив фігури німецьких графів, зображуючи їх мало що не чортами, надто вже різкий дав вислів своїй антипатії для німецького племені, називаючи його мову просто „djabelską mową“³⁾, а селитьбу німецьких графів „чортівською горою“. Ще й в уста дооколичного люду вложив легенди, що Роткірхи і по смерті „роблять чортови гроші“⁴⁾. Тенденція автора очевидна; чести йому не приносить, а несмак лише великий.

Ми бачили, що Свенціцький в ряді так званих „історичних“ повістей постійно й консеквентно омивав всего того, що могло би доторкати колишніх польсько-українських конфліктів, залюбки здержуючи свою фантазію на спільних виступах українсько-польського оружия проти Татар, або на картинах свободного, повного різнобарвности, елементарної житевої сили, повного чару й поезії життя українського козацтва. Пішов він ту слідом своїх попередників, інших польських письменників, що черпали мотиви до своїх творів з глибокої криниці українського життя і здержувались: „не столько на многочисленныхъ историческихъ фактахъ вѣковой борьбы съ южно-русскимъ народомъ, вызванно́й насиліемъ со стороны Поляковъ, сколько на эффектныхъ моментахъ совмѣстныхъ предприятий съ козачествомъ“⁵⁾. Се зрештою й зрозуміле. Хто, як Свенціцький деліав вічно в душі мрії про ідеальні, гармонійні зносини двох націй в будуччині, волів не торкати давних ран, не ятрити їх; противно він намагав ся вказати на можливість таких взаємин, пригадуючи на їх, коли не дійсне, так вимріяне, сфінговане істнування в давнині.

Але Свенціцький тямив, що поза тими його картинами,

¹⁾ ibidem, ст. 158.

²⁾ ibidem.

³⁾ ibidem, ст. 153.

⁴⁾ ibidem, ст. 163.

⁵⁾ Дашкевич — op. cit., ст. 183—184.

поетичними малюнками польсько-української історичної ідилії і буйного життя українського козацтва, були ще й інші картини, кроваві картини в часах, коли українські хлопці співали пісню:

„Pany — charyzaky,
 „Irody — sobaky!
 „Numo w ruku niż...“¹⁾

Безпосереднього малюнку тих часів не стрічаємо в жадному творі Свенціцького; ремінісценції про них одначе розсіпані в його повісті „Sołowijówka“, а пам'ять про них передає „от рода в род“ старий Гайдамака Охрим, товариш Іонти і Залізняка, одна з головних постатей згаданої повісті.

Враз із повістю „Sołowijówka“, якої сюжет зачерпнений „із часів останнього повстання на Україні“²⁾ переходимо до другої групи повістей Свенціцького: суспільно-побутових. Належать тут крім „Соловіївки“ ще „Moskal“ і „Trójka“. Всі вони інтересні тим, що подають багато цікавого автобіографічного матеріалу, а радше матеріалу потрібного для пізнання й зрозуміння сього середовища, серед якого зріс Павлин Свенціцький, в якому скристалізувалися його політичні і суспільні ідеали, в якому усталився його світогляд. „Sołowijówk-y“ друковано в 1869 році двома наворотами й оба рази не доведено її друку до кінця³⁾.

Частими натяками на минулі часи Коліївщини, підчеркуванням збереженої про неї серед українського люду традиції, виведенням постати столітнього гайдамаки Охрима, дишучого скаженою ненавистю супроти панів-Ляхів й зображенням мужицького бунту в Білоцерківщині розпирає вона рами попередньої групи повістей, розтягаючи її історичний малюнок на Україну Гоцинського й доповнюючи його потрібними тіннями. Цілію одначе автора не було зображення гайдамаччини. „Соловіївку“ посвятив автор:

1) „Sołowijówka“; Dziennik Lwowski, 1869, ч. 253.

2) Nowiny, 1869, ч. 1.

3) Найперше друковано її в „Nowin-ax“ за рік 1869, чч. 1—9, а потім в „Dziennik-u Lwowski-m“ того-ж таки року в числах: 252—3, 255, 259—60, 262, 267—8, 279—82, 286, 288—91, 293, 295—6, 298, 300—5, 307, 311, 313. Поодинокі розділи повісті носять заголовки: I. „Futor“; II. „Chłodny jar“; III. „Goście zadnieprscy“, — „Pan“; IV. „Znachor“; V. „Na progu do innego świata“; VI. „Wasyl i jego blizcy“; VII. „Białocerkiewszczyzna“; VIII. „Kijów“. Докінчення цієї повісті я не стрінув нігде.

„Nie ustajęcym w walce!

„Ku czci i pamięci męczennikom za swobodę ludu!“¹⁾

Його наміром було отже вивести перед очи світа благородні змагання молодих ентузіястів, студентів київського університету²⁾, що ділаючи во ім'я кличу: „z ludem przez lud“³⁾, усі сили напружували на те, щоби здобути для широких верств української суспільности „wolność osobistą, własność, oświatę“⁴⁾. А місія таких „хлопоманів“, як герой повісти Василь, син дідича кількох українських сіл, пана Шижона К... була дуже трудна, бо з одного боку „кривдяча минувшина“⁵⁾ утворила між ними а людом таку глибоку пропасть, що й власними трупами виповнити її було нелегко, хоч одушевлені народолюбці здецидовані були й на се⁶⁾, з другого боку їм прийшло ся поборювати себе самих, вести внутрішню боротьбу з редовою традицією, вкоріненими пересудами й застарілими формами⁷⁾.

Чимало прийшло ся таким робом перетерпіти й героєви повісти, що „w strój ludu przebrany, z mową jego na ustach, z myślą rodzinną w sercu wszedł pod strzechę włościanina, i duchem zespolił się z milionami...“⁸⁾ Бо судьба хотіла іще, що покохав дівчину з люду Оксану, внучку старого гайдамаки, що позискав довіре останнього, дістав від нього „святих“ і дізнав ся, де закопані скарби. В наслідок того „апостол любви“ стягнув на себе цілу низку проклятих із уст старого Охрима, завзятого ворога всіх панів-Ляхів, коли сей припадково дізнав ся про дійсне суспільне положення Василя. „Ot ziemię jem świętą — stylizuje Ochrим проклятих — niech mię spali na węgiel, żem wroga nie dostrzegł... Włos mój siwy wyrrywam z głowy i na wiatr rzucam, że zgrzeszyłem sercem!... Pierś mą gruchoce, że wygrzewała żmiję... i przeklinam cię! niebem i ziemią! powietrzem i wodą! żyjęcem i nie żyjęcem!... Giń! przepadaj!...“⁹⁾

Ми не знаємо, яка була доля Василя¹⁰⁾ і Оксани, не знаємо, як покінчилась любов польського пана й української дівчини,

1) Dziennik Lwowski, 1869, ч. 252.

2) ibidem, ч. 296. 3) ibidem, ч. 295.

4) ibidem, ч. 298. 5) ibidem, ч. 298.

6) ibidem, ч. 302—303. 7) ibidem, ч. 295.

8) ibidem, ч. 296. 9) ibidem, ч. 281.

10) Належав він, як можна зовсім певно вносити із заголовку повісти, до числа тих 20-и студентів, що агнули з рук українських мужиків в Соловіївці. Про сам факт: Мета, 1863, ст. 233; також: Fr. Rawita-Gawroński — Rok 1863 na Rusi, II, ст. 224—226.

відчуваємо одначе вповні весь трагізм положення героя. Бо слухати якійсь ідеї й мимо волі шкодити їй, хтіти заповнити любовю власного серця пропасть між поодинокими суспільними верствами, а проти волі поглиблювати її будженням ненависти — се дійсно трагічне!

Одначе судьба героя і його любови з усіми її епізодами: тихою розмовою з Оксаною у вишневому садку, сильною, могутньою сценою проклонів на березі Дніпра, сценою перерivanoю ударами громів і гуком розбурханих Дніпрових філь, що граїтні скелі поривають з глибокого дна, пірванням Оксани з її рідної хати, тихою іділлею у ліску, боротьбою Василя з віковими пересудами й традицією панських домів, ненавистю Охрима до пана-Ляха, що посмів полюбити Оксану й позискати його довіре — все те тільки один бік повісти, сама її основа. На сій основі оповідання мережить автор дуже інтересні малюнки соціального положення українського люду в передодні останнього польського повстання, його неясних поривів до узискання волі, не вповні свідомих проявів протесту проти поневолення (розділ: „Białocerkiewszczyzna“), відносин польської шляхти до того-ж люду і люду до шляхти, обоїльного недовіря й обоїльної неохоти (розділ: „Wasył i jego blizcy“), малюнки життя і змагань київської університетської молодіжи, їх демократичних принципів і суспільно-політичних ідеалів (розділ: „Kijów“) й опромінює сі малюнки гимнами в честь свободи, „білого архангела чоловіка...“¹⁾

В повісти „Solowijówka“ намагаєть ся автор сягнути глибоше в мотиви байдужного, ба навіть часто ворожого становища українських народніх мас зглядом польських визвольних рухів, добачуючи їх у великій мірі в поступованню шляхтичів, що приглядали ся простолюдинови з висоти своїх танків, а не вміли чи не хотіли зійти до нього низше, а ще й часто заслуговували ся від нього московським оружем²⁾.

¹⁾ Dziennik Lwowski, 1869, ч. 295.

²⁾ Таке становище українського люду вважає польський історик польського повстання, Равіта-Гавронський вислідом недостачі освіти серед того люду, недостачі розуміння високих ідеалів: відрубности, самостійности й державної незалежности, а передовсім недостачі шляхти (Rok 1863 na Rusi. II, ст. 298), хоч читав знамениту статю Клишкови ча: „Становище Русі супротивъ лядсько-московської борби“, в якій автор доказує, що Українцям не було чога квапити ся з помічю Полякам і міпяти московську власть на польську, мішаючись у спір двох славянських геґемонів о геґемонію над собою (Мета, літературно-політичній Вѣстникъ, 1863, ст. 61—83).

Звертає він ту також увагу, як згадано вже висше, на той бік українсько-польських взаємин, який він постійно поминає в історичних повістях. Таким робом його увага не концентрується, як у інших поетів „української школи“ на одному боці українського життя¹⁾, а розсівається звільна на всі його боки. В історичних повістях Свенціцького бачимо „мелянхолію місць і часів“²⁾ Мальчевського і „лицарські пригоди і різнобарвне життя“³⁾ Залеского. В другій групі його повістей стрічаємо вже „дикі фізіономії й кроваві пригоди“⁴⁾ Гоциньського, які робили твір останнього „Zamek Kaniowski“ повістю для польської суспільности „dziwnie niemila“⁵⁾.

До ряду суспільно-побутових повістей причислити можна також повісти „Trójka“ і „Moskał“. Обі вони для нас вже менше інтересні; перша ще менше, ніж друга. „Trójka“ була друкована первісно в „Dziennik-u literack-im“ за 1866 рік, а 1868 року вийшла окремою двотомовою відбиткою. Автор підписався під нею, як і під іншими повістями, писаними у польській мові псевдонімом: Стахурський.

Маляючи сильно неімовірні пригоди „Trójki-и: Шимона Злоціцького recte Злодзіцького, „поводира“ Панька і графа Поровського, злодіїв на більшу скалю, людей до краю вздеморалізованих і до краю нікчемних, автор за багато вже звільнив поводи своїй крилатій фантазії, не числячи ся зовсім з життєвою правдою. Характери введених осіб посунув до екстремів; через те людей у повісти не найдемо, а виключно ангелів і противних їм духів. До найінтересніших партій повісти належать малюнки вифантазуваної суспільної ідиллі, яку автор добачив у відносинах пана Бужевського, шляхтича спорідненого з першими польськими домами, а оженого з хлопкою, до його громадян. Людяність Бужевського, його спорідненне з українськими мужиками, односельянами, дають в результаті прекрасну ідиллю. Селяни люблять свого „доброго пана“ й витають його сердечно, коли стрінуть на полі. Пан Бужевський знову, коли повернув з довшої подорожі „z rozczuleniem witał się z wieśniakami, często nawet wysiadał z powozu, spiesząc uściskać wiekowego starca, lub powitać ociemniałą staruszkę, otoczoną gronem

1) Дашкевич: *op. cit.*, стор. 186.

2) Grabowski: *O elemencie poez. Ukr. w poez. Polsk.; Literatura i krytyka*, I, 1837, стор. 115.

3) *ibidem.* 4) *ibidem.*

5) *ibidem*, стор. 106.

prawnuków. Dzieciom rozdawał zabawki, pierniki, starszym książki, dziewczętom piękne byndy i medaliki...¹⁾ Пані Бужевська і її дочка вбирають ся в людвий стрій. Остання заприязнюється з сільськими дівчатами й бере участь у всіх народних забавах. „Na „haiłkach“ ona była pierwszą do śpiewów i zabawy, „Kupała“ obrządek pogański, mimo marszczenia się dobrodzieja, widział pomiędzy innemi dziewczętami i córkę państwa Bużewskich...“²⁾ Іншим разом пряде вона з сільськими дівчатами дрібний лен, виспівуючи „proste, a tak urocze ludowe piosenki“. Пані Бужевська веде тоді зі старшими жінками „stateczną rozmowę“, а пан Бужевський в другому кінці світлиці бесідує з селянами... „I miałaś tu zgodę i harmonję, że się dusza radowała i lza ciśnie się do oczu, że też tą drogą nie poszliśmy wszyscy...“³⁾

Натомісць з досадою й обжерзінням зупинюється автор на інших місцях при малюнку брутальної опіки інших шляхтичів і доробкевичів над мужиком і щирим сміхом заливається ся при зображуванню аристократичних претенсій ново унеченої шляхти.

Не менше інтересним являється ся для нас малюнок хлопа-мана Могилы і сам епідої повісти, в якому Свенціцький зображує рік 1863 на Україні, становище поодиноких народностей, уклад поодиноких партій і погляди поодиноких суспільних груп в часі вибуху польського повстання.

„Trójka“ в хронологічному зіставленню друга повість Свенціцького меншу обудила симпатію серед польської суспільности, ніж „Przed laty“, хоч дала нагоду польській критиці сконстатувати в автора літературний талант і виворожити йому „rewną przyszłość“⁴⁾. Згадана повість замітна ще тим, що в ній виходить в великій мірі на денне світло нова черта літературної творчости Свенціцького — гумор.

Традиція⁵⁾, стиль, мова і сам сюжет вказують також на Свенціцького як автора повісти „Moskal“⁶⁾. Автор підписав ся під нею псевдонімом „nie Bolesławita“. В повісти доторкає Свенціцький з одного боку українсько-польських, з другого поль-

¹⁾ Dziennik Literacki, 1866, ч. 33, стор. 517.

²⁾ ibidem, стор. 518. ³⁾ ibidem.

⁴⁾ Bluszcz, 1866, ч. 55. Korespondencja ze Lwowa.

⁵⁾ Між вичисленими творами Свенціцького в „Gazet-i narodowej“ за рік 1876 находимо й заголовок повісти „Moskal“ (ч. 213).

⁶⁾ Powieść z ostatnich czasów nie Bolesławity — Nowiny, 1867, чч. 1—9.

сько-великоруських взаємин перед і в часі вибуху польського повстання. Один з героїв повісти, Барський, стає на чолі українських селян, „*żądających dawnej kozackiej woli*“¹⁾, в часах, коли кримська війна будила в людей деякі надії, одначе „*za podżeganie chłopów do buntu*“²⁾ дістаєть ся в салдати.

І що йно сумний сей факт дає йому пізнати, де корінь лиха!... Барський починає розуміти своє фалшиве положенне супроти українського люду. „*Od dziecka — каже він, пращаючись зі слугою Дмитром — żyłem z tobą; a choć obadwa jednakowo oraliśmy ziemię, coś nas dzieliło... i to był grzech!*...“³⁾ Він свідомий вже того, свідомий так добре, як автор свідомий причин безуспішности польського повстання, які добачує головно у ворожему становищі українського люду. „*Powstanie musiało upaść wobec wrogiego sobie usposobienia milionów*“⁴⁾. На таке вороже становище українського населення вплинули по думці автора облудні обіцянки московського правління, що за посередництвом попів і поліції голосило українським мужикам, що на власність одержує не тільки ту землю, яку вже мали з правом викупу, але й землю панів⁵⁾. Таким робом український нарід відіпхнув „Золоту Грамоту“; в повстанцях добачив панів, а тим самим і своїх ворогів...⁶⁾ Се не спинює одначе українських хлопів у самій повісти станути в рішачій хвилині по боці польських конспіраторів, коли треба боронити „*dobrą ramię*“ перед нападом московських жовнірів, наведених на дім дівчини відпаленим конкурентом.

В иншому дещо світлі виступають перед нами польсько-московські взаємини. Се два ворожі табори, між якими точки порозуміння ніколи й бути не може. Характеризуючи Москалів, автор не щадить темних красок. Москалі після нього — се все раби, підлі слуги брутальної сили. Коли-ж автор находить між ними людину о висшій етичній стійности, то заслуга тут — Польки. Зрештою з хвилиною, коли в Москаля будять ся висші, шляхотнійші почування, перестає він вже *ipso facto* бути Москалем, а стає — Поляком. Внеслійші почування ведуть його в ряди польських повстанців. Таким є головний герой повісти. „*Syn sprawnika, moskał rodem, sam o tem nie wiedząc był polakiem...* Michał brzydził się despotyzmem, chciał wolności szczęścia wszystkich — a takim moskał nie bywa; nie trzy-

¹⁾ *ibidem*, ч. 3, стор. 3.

²⁾ *ibidem*, ч. 1, стор. 1.

³⁾ Nowiny, 1867, ч. 1, стор. 2.

⁴⁾ *ibidem*, ч. 7, стор. 49.

⁵⁾ *ibidem*.

⁶⁾ *ibidem*.

mał z brutalną siłą, nie zasklepiął się w egoizmie, ale stanął po stronie cierpiących, co gdy czyni moskal — przestaje być sobą. A kiedy następnie poznał czystą polską dziewczycę, jaką była Róża, gdy ją pokochał całym zapalem młodej duszy — duchowe odrodzenie moskala nastąpiło zupełnie! i dziś Michał, z całą świadomością, gotów był z synami wolności iść na działa, wymierzone przez braci jego z ciała, a wrogów z ducha — moskali!“¹⁾ Прикре вражінне викликує така ідеалізація, одначе герой відносить повний тріумф: з уст Польки, панни Рузі одержує епітет: „szlachetny“.

Повістю „Москаль“ кінчимо огляд другої групи повістей Свенціцького, а заравом огляд повістей, в яких основу лягла Україна. В критичних замітках про повість Свенціцького, розсипаних в українських і польських фейлетонах, що появили ся з нагоди його смерті, найдемо чимало компліментів на адресу автора. Попри буйну уяву підчеркує критика блискучий стиль в повістях Свенціцького і чисту їх мову²⁾, хоч признає, що не багато в його творах найдець ся вірного зображення життєвої правди³⁾.

Під зглядом одначе літературної стійности першенство треба признати рішучо першій групі повістей Свенціцького, особливо-ж його поетичним „Степовим оповіданням“, на основі яких критика ворожила Свенціцькому літературну будуччину і „jeżeli nie pierwszorzędne, to bardzo poczesne miejsce między współczesnymi powieściopisarzami polskimi“⁴⁾.

1) Nowiny, 1867, ч. 2, стор. 9.

2) Всі повісти Свенціцького, на думку автора фейлетону в „Gazet-i narodow-ii“ за рік 1876, ч. 213 „nacechowane tym tęsknym humorem ukraińskim, co to śmiech przez łzy przebija, wszystkie też odznaczają się szlachetną czystością języka, bujną fantazyą, tudzież jędrnością a zarazem kwiecistością stylu...“

3) Повісти Свенціцького „óznaczują się більше фантастичnością въ представленью и групованью, більше звучнымъ плавкимъ слогомъ та гарнымъ, чистымъ языкомъ, якъ добре обдуманымъ пляномъ, більше францувою еффеќтносьтю, якъ реальнымъ представленьемъ правды, життя. Якъ всѣ Поляки, посѣдавъ більше горячого чувства и буйной фантазії, нїжъ холодною ровваги и объективности“ — мовить автор статі в „Друзі“, 1876, стор. 285.

4) Przegląd polski, 1871, XII, стор. 417 — Рецензент підписаний ініціалами: L. P. „z przyjemnością“ наводить цілі уступи зі збірки „Opowieści stepowe“, прим. уступ, в якому автор описує красу Уляни словами: „rozповідаją, że gdy stanęła nad Rosią, to zapatrzona na

В обговорених польських повістях Свенціцького слідно сильний вплив української мови. Автор пересипує свої оповідання українськими приповідками, піснями, оригінальними поетичними зворотами й дотепами і технічними українськими термінами, щоби зміцнити їх український кольорит і таким робом надати їм більше своєрідного чару. Автор робить се свідомо, з наміром. В манері його писання видно вплив польських письменників української школи, головню Чайковського. Автор безперечно взорував ся на творах письменників „української школи“. Се признає й Пипін, хоч ставить твори останнього богато вище з огляду на краще знання українського побуту в автора і простійше висловлюванне українських почувань¹⁾.

Тому розминув ся Свенціцький дещо з правдою, коли як доказ великої живучости й сили української народньої літератури подавав у відчиті „Вік XIX...“ „факт ізникнення школи української в польській літературі, хоч справедливі гєнії її поставили...“²⁾ Розминув ся з правдою, бо сам продовжував традицію тоїж „школи“, континууючи те, що найталановитші письменники тої школи почали, повторюючи *mutatis mutandis* їх мотиви.

Але через те, що Свенціцький не зупинював ся на одному боці українського життя, а приглядав ся йому з різних боків, через те прийшло ся йому повторювати мотиви не спеціально одного із письменників „української школи“, а їх всіх. Тому кожда характеристика згаданої групи серед польських поетів, кожда характеристика їх літературних продуктів в приложенню до Свенціцького найде оправданне. Бо коли весь українїзм польських поетів зведемо за Драгомановим до деклямації про степи та річки українські³⁾, то такі деклямації найдемо в українській ліриці Свенціцького; коли у заслугу польським поетам покладемо факт, що внесли в поезію культ українських могил, то культ такий виступає перед нами і в українській ліриці і в польських повістях автора „Гульняри“; коли знову характеристичних цїх „української школи“ шукати мемо за Дашкевичем в поетичній реставрації України, ентузіастичній любови української природи,

krasawicę rzeka, zatrzymała się w tem miejscu i szeroko rozlala się po błoniach...“ й уносить ся над їх красою й силою. В збірці, як цілости, бачить вірність кольориту давньої України, оригінальности одначе ні у помислі ні у виконанню не бачить.

¹⁾ Пор. Ист. русс. этнографіи, III, стор. 283.

²⁾ стор. 16. ³⁾ op. cit., Правда, 1873, стор. 683.

глибокому її зрозумінню й ворожому почуванню зглядом московської кормиги¹⁾, то всі ті ціхи характеризують у великій мірі й писання Свенціцького²⁾. Одної тільки характеристики, неоправданої зрештою в приложенню до цілої ірени польських письменників, відомих під назвою „української школи“, не можна віднести до писань Свенціцького, а саме характеристики Куліша, в якій він твори згаданих поетів вважає вислідом шляхотської забавки³⁾. В кого як в кого, а в Свенціцького Україна не була ніколи забавкою: ні її бувальщина, ні її природа, ні її сучасна доля й недоля, ні вкінці її будучина.

Таким отже робом повісті і лірика Свенціцького дають нам право назвати його літературним епітоном „української школи“ в польському письменстві. В своїх творах згуртував він разом мотиви ціхуючі поодиноких письменників, додаючи від себе дуже мало. Бо навіть в тім, що писав на українській мові найшов він попередника в особі Падури, навіть у ворожих виступах проти шляхти, висміванню її гербів і генеалогічних гордощій, міг взорувати ся на Чайковскім⁴⁾. Богато ще в його

¹⁾ Отзвѣвъ... стор. 181—231.

²⁾ Вигуківистичні видзиви на адресу краси української природи й поетичні її описи найдемо у кождому майже творі Свенціцького. Наведу кілька із них: В романтичному оповіданню „Гульнара“ читаємо зараз на вступі: „На те Богъ сотворивъ Украину, чтобы льяла чаръ въ душу чоловіка...“ (Календарь „Просвіти“, 1886, стор. 15). В другім місци: „Ненько Украиню! на диво сотворивъ тебе Господь и на радѣсть козачого духа! Голосно ты говоришь могилою и вѣковою славою твоєю. Чому жь такъ мало людей разумѣе сю мову!...“ (ibidem, стор. 19). А в „Соловійівці“: „Cudna ta Ukraina dziewicza! Cudowny Dniepr jej kochanek, a rozkosz budzi step — nasza radość i sława kozacka“ (Nowiny, 1869, ч. 2, стор. 18). Взагалі у творах Св—ого такі відзиви на честь України, „która siedliskiem bogów byćby mogła, tak jest czagowną...“, на честь українського народу, що „tak jest piękny, jak wszystko, co go otacza...“, що є „święty niewinnością dziecka...“, що є „zduzeniem i chwałą wieków“ („Przed laty“: Dziennik literacki, 1865, ч. 74, стор. 617) — поладають ся що хвилі. Із описів української природи до краших валежать: опис української ночі („Podolanka“. Opow. stepowe, стор. 175), Дуїпра („Sołowijówka“. — Dziennik Lwowski, 1869, ч. 252), степу („Przed laty“. Dz. liter., 1865, ч. 74, стор. 616) і степового вітру („Na stepie“. — Opow. step., стор. 45).

³⁾ Основа, южно-русскій литерат.-ученый Вѣстникъ, 1862, ст. 74.

⁴⁾ В „Powieściach kozackich“ мовить Чайковскій: „Szlachta Polska... spodziewam się nie wezmie za satyrę, przeciwko niej wymierzoną, kilku słów o śmieszności herbów, genealogii i rodowitości (wyd. A. Jelowickiego, Par. 1837, стор. 105. Цитат подаю за Дашкевичем, op. cit. стор. 201).

творах поетичної ілюзії, багато фантастичності, та є вже і проби заглядання в душу ширших народніх верств, є й намагання реального зображення їх побуту і їх світогляду.

Свенціцький є автором іще одної повісти, яка не дасть ся одначе підтягнути під жадну із згаданих категорій. Є нею „Wycieczka do Pionin“, друкована в „Dziennik-u Lwowski-m“ за р. 1869¹⁾. Основою повісти — опис прогульки в Татри. Автор вбрав сей опис в белетристичну форму, пристроїв його гумористичними епізодами, цікавими легендами й місцевими переказами, що характеризують світогляд польських верховинців і прикрасив його великою дозою етнографічного елементу. В повість вплетена високо поетична байка „Świat cudów“, друкована первісно в „Nowina-x“²⁾ в дещо відмінній формі. Польській критиці була отся повість наймилішою. По її надрукованню стала вона вмовляти в автора, що ся галузь літературної творчости, тоб-то: подорожі й етнографічно-історичні студії найбільше відповідають його духовому настроєви і дораджувала йому, щоби віддав ся їй вповні³⁾. Рація була тут одна: повість переносила читачів в країну польських верховинців, а про Україну не згадувала ні словечком.

Повісти Свенціцького становили в шістьдесятих роках разом з творами М. Балуцького і В. Лозинського головну підпору тогочасних польських літературних видавництв⁴⁾, а самі названі автори вибрали ся на чоло усіх молодших польських белетристів, як трійка повісти-писателів з визначним літературним таланом⁵⁾.

1) чч. 154—183.

2) Там помістив її Свенціцький під псевдонімом: Zorjan. З огляду, що сю саму байку находимо в „Wyciecz-ці“, вважаю Свенціцького також автором поетичної фантазії на тему гармонійних зносин Славян „Przed lat tysiące“ (Nowiny, 1868, ч. 29), написаної ритмічною прозою, бо й тут автор підписав ся псевдонімом: Zorjan.

3) Przegląd polski, 1869, зом. V, стор. 341.

4) Пор. Nowiny за рік 1868, ч. 27. Przegląd pism czasowych, стор. 222—224.

5) „Для характеристики його памяти — пише др. Франко в найновішій „Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.“ — важний буде також факт, що він переробив з російського на польську мову відому соціалістичну повість Чернишевського „Что дѣлать“ п. в. „Ludzie“, і що найважливіше місце її акції перейце до Києва“ (ст. 162). Під подібним заголовком відомі мені із тих часів тільки дві повісти, а саме „Ludzie i ludziska, życie i wegetowanie. Powieść przez autora „Wspomnień kapitana wojsk polskich z 1863 roku“, видана у Лиську 1866 р., але ся повість не має нічого спільного з повістю Чернишев-

VII.

Б а й к а.

„У нашій літературі лишив Свенціцький по собі гарну пам'ятку своїми Байками“¹⁾. Літературне значіння Байок Павла Свого підносить також Огоновський²⁾. Перше їх видання появилося 1864 р. накладом підприємчивого львівського друкаря Ф. Поремби, фонетичною правописю, без підпису автора, п. з. „Байки. Дарунок малим дітям“. „Вдатно зложених тих байочок є у книжечці 58... і вони справді зможуть бути дарунком для дітей“ — тими словами повитала появу Байок Свенціцького „Нива“³⁾.

Головним вірцем при укладі першої збірки Байок Свого — таким всеводімом підписався Свенціцький на другому їх виданню — був, як показується, Яхович, сей елігантний польський байкописець, що так знаменито знав психологію дитвори. Свенціцький, що готовив першу збірку байок, як „дарунок малим дітям“ не поминув Яховича і велику частину байок, які стрічаємо у першому виданню, взорував на його „Bajkach i powiastkach“, що по раз перший появилися у Варшаві 1825 р. Вплив Яховича на Свенціцького очевидний; слідний він не тільки у виборі самих сюжетів, але й літературній їх обробці. Правдивість нашого твердження докажуть приміри.

У виданню Байок Свенціцького з 1864 р. подибуємо на 3 сторінці байку: „Гриць“.

„Плаче Гриць маленький: новіську свитину
Завазав болотом впавши коло тину.

„Не плач“ Грицю! — мати каже —

Хоть ся свитка трохи влаже —

Можна стерти. Аби, сину,

Вік був чистий аж до смерти,

Бо не можна злого чину,

Як болото легко стерти“.

В Яховича та сама байка затитулована: „Staś“.

„Staś na sukni zrobił plameę

Placze i przeprasza мамеę.

ського „Что дѣлать“ і друга „Ludzie dobrych chęci“, але її автором — Шумский. Шкода, що др. Франко не подав ближших вказівок, де треба шукати за згаданою повістю, або не вказав жерела, з якого зачерпнув вістку про неї. Бібліографія Естрайхера не знає про неї нічого.

¹⁾ І. Франко: Рускій театр... Зоря, 1885, ч. 23, ст. 280—1.

²⁾ Історія літератури руской, часть II, стор. 946,

³⁾ Ч. 1, стор. 16.

Korzystając z chwili mama,
 Rzecz: „na sukni wypierze się plama;
 Ale strzeż się, moje dziecię,
 Brzydkim czynem splamić życie:
 Bo ci, Stasiu, mówię szczerze
 Ta się plama nie wypierze!“¹⁾

Возьмім „Заяця“.

В Свенціцького: „Вибіг заяць з за корча,
 І щоб смілим показаться,
 По вояцьки хтів прибраться,
 Щоб сказати: „ось то я!“
 Витріщив очиська,
 Настобурчив вусиська:
 Холи враже, ось я!
 Ворог тутки вже й єсть
 Вітрець листём шелесть!
 А де заяць? — нема!...²⁾

В Яховича: „Wyszedł zając z za krzaka
 I udawał junaka:
 Wąsy podniósł do góry
 Wzrok nasrożył ponury...
 A w tem jakoś z niechęcą,
 Wietrzyk z krzaczka liść strąca...
 Patrzą — niema zająca“³⁾.

Такий самий вплив Яховича бачимо і в „Згоді“.

„В сусідстві річки росли квіти.
 И, наче рідной нььки діти,
 На свободі,
 Жили у згоді.
 Квіти красу річці дали,
 Самі з її воду брали
 И жили в згоді,
 В щасті, й свободі.
 И ви у згоді жийте, мої діти,
 Як ось ті, з річков, красні квіти“⁴⁾.

В оригіналі ся байка затитулована: „Strumyk i kwiateczki“.
 Вона звучить:

¹⁾ Bajki i powiastki, wyd. VIII, Warszawa, 1871, стор. 85.

²⁾ Байки, 1864, стор. 24. ³⁾ „Zając“. — Bajki..., стор. 70.

⁴⁾ Байки..., стор. 28.

„Kwiateczki ze strumykiem sąsiadami były,
 One mu brzegi wieńczyły,
 On im dodawał wilgoci, ochłody;
 Żyli wśród szczęścia i zgody.
 Żyjcie z sobą zgodnie dziatki!
 Tak jak z tym strumyczkiem kwiatki“¹⁾.

Думаю, що наведемі приміри вистарчать, щоби доказати вплив Яховича в Байках Свого. Виступає він і у виборі сюжетів і літературній їх обробитці. Крім наведених міг іще Яхович подати Свенціцкому теми до отсих байок: „Кропива“ — в Яховича „Zuzia i pokrzywa“²⁾, „Івань“ — в Яхов. „Teleforek“³⁾, „Малий злодій“ — в Яхов. „Chłopczyk ukarany“⁴⁾, „Паляниця“ — в Яхов. „Justynka“⁵⁾, „Дід і камінь“ — в Яхов. „Żebrak i kamień“⁶⁾, „Пчола і Івась“ (в другому виданню „Неслухняний“) — в Яхов. „Gucio“⁷⁾, „Микитка“ — в Яхов. „Tadeuszek“⁸⁾, „Вовк в овецій шкірі“ — в Яхов. „Wilk w baraniej skórze“⁹⁾, „Два плуги“ — в Яхов. „Dwa pług“¹⁰⁾, „Рибак і плітка“ — в Яхов. „Rybak i rybka“¹¹⁾, „Шпшка“ — в Яхов. „Szyszka i grzyb“¹²⁾, „Осел в шкірі льва“ — в Яхов. „Osieł w lwiej skórze“¹³⁾, „Зрада“ — в Яхов. „Wilk w baraniej skórze“¹⁴⁾, „Скала і капля води“ — в Яхов. „Skała i kropla“¹⁵⁾, „Метелики і гусениці“ — в Яхов. „Motyl i gąsienica“¹⁶⁾, „Рівня“ — в Яхов. „Zajac i osieł“¹⁷⁾, „Віл і муха“ — в Яхов. „Jeleń i mrówka“¹⁸⁾, „Пес на сїні“ — в Яхов. „Pies i krowa“¹⁹⁾.

В першому виданню Байок Свенціцкого слідно також у великій мірі вплив Крилова. Звести його одначе можна тільки до вибору самих сюжетів; в літературній їх обробитці не міг Свенціцкий взорувати ся на Крилові, коли хотів писати популярно й зрозуміло для дїтнй. Через те, щоби оминути небезпечних глубин знаменитого великоруського сатирика, автор часто скорочує прагматичний виклад байки, не зупинюєть ся при характеристикі фігур, кондензує акцію. Доказом сього оригінальна байка Крилова „Орел і паук“, в якій, як дехто догадуєть ся,

¹⁾ Bajki..., ст. 52. ²⁾ ibidem, ст. 85. ³⁾ ibidem, ст. 97.

⁴⁾ ibidem, ст. 90. ⁵⁾ ibidem, ст. 84. ⁶⁾ ibidem, II, ст. 101.

⁷⁾ ibidem, ст. 104. ⁸⁾ ibidem, ст. 83—84. ⁹⁾ ibidem, II, ст. 40.

¹⁰⁾ ibidem, ст. 30. ¹¹⁾ ibidem, III, ст. 17. ¹²⁾ ibidem, II, ст. 13.

¹³⁾ ibidem, II, ст. 34. ¹⁴⁾ ibidem, II, ст. 40. ¹⁵⁾ ibidem, II, ст. 55.

¹⁶⁾ ibidem, III, ст. 74. ¹⁷⁾ ibidem, II, ст. 43. ¹⁸⁾ ibidem, ст. 32.

¹⁹⁾ ibidem, II, ст. 33.

хотів Крилов в історії паука зобразити судьбу Сперанського ¹⁾. В Свенціцького байка звучить:

„И не вгляне око,
Так вилетів високо
Орел.

Як вже в хмарн вzbився —
Пишно подивився
Й сказав:

„Хто над мене вищий?
„Хто до неба ближчий?“
— Ось я!

Паук обізвався,
Що в крила вмотався
Орла“ ²⁾.

Свенціцький не лишень скоротив ту розмову орла з пауком, яка подрібно й з великою дозою сатиричної закраски змальована в Крилова, але поминув також зовсім другу частину байки і її епілоґі, в якому паук за першим подувом вітру злітає у низ. Опушена в Свенціцького також мораль байки, яку Крилов висказує в словах:

„Какъ вамъ, а мнѣ кажутся похожи
На этакихъ перѣдко пауковъ
Тѣ, кои безъ ума и даже безъ трудовъ,
Тащатся вверхъ, держась за хвостъ вельможи;
А надувають грудь,
Какъ будто бѣ силою ихъ Богъ снабдилъ орлиной:
Хоть стоишь вѣтру лишь пахнуть,
Чтобъ ихъ унесть и съ паутиной“ ³⁾.

В Крилова міг іще Свенціцький зачерпнути мотиви до отсих байок: „Віл і жаба“ — в Крилова „Волъ и лягушка“ ⁴⁾, „Дід і смерть“ — в Крил. „Крестьянинъ и смерть“ ⁵⁾, „Баба і прядки“ — в Крил. „Госпожа и двѣ служанки“ ⁶⁾, „Дід і молоді парубки“ — в Крил. „Старикъ и трое молодыхъ“ ⁷⁾, „Коник і комаха“ — в Крил. „Стрекова и Муравей“ ⁸⁾, „Собаки і кістка“ — в Крил. „Собачья дружба“ ⁹⁾, „Виноград і лисица“ — в Крил. „Лисица и виноградъ“ ¹⁰⁾, „Лис і ворона з сиром“ — в Крил. „Ворона і лисица“ ¹¹⁾, „Курка і дороге каміня“ — в Крил. „Пѣтухъ и жемчужное зерно“ ¹²⁾, „Птах, щупак і рак“ — в Крил.

¹⁾ Пор. В. О. Кеневичъ: Библиографическія и историческія прилѣчанія къ Баснямъ Крылова (Сборникъ статей, читанныхъ въ отдѣленіи русскаго языка и словесности Императорекой Академіи Наукъ, томъ шестой, Спб. 1869, ст. 97—98).

²⁾ Байки... ст. 25—26.

³⁾ Крыловъ: Басни, Спб. 1834, ст. 149—150.

⁴⁾ ibidem, ст. 13. ⁵⁾ ibidem, ст. 109. ⁶⁾ ibidem, ст. 196—198.

⁷⁾ ibidem, ст. 39—41. ⁸⁾ ibidem, ст. 51. ⁹⁾ ibidem, ст. 75—76.

¹⁰⁾ ibidem, ст. 114. ¹¹⁾ ibidem, 3—4. ¹²⁾ ibidem, ст. 22.

„Лебедь, щука и рак“¹⁾, „Собаки“ — в Крил. „Прохожіе и собаки“²⁾, „Індик в пірях пави“ — в Крил. „Ворона“³⁾, „Малпа і зеркало“ — в Крил. „Зеркало и обезьяна“⁴⁾, „Концерт“ — в Крил. „Квартет“⁵⁾. Не виключена річ, що деякі із що йно згаданих байок взорував Свенціцький безпосередно на Ляфонтені, бо знав гарно й французьку мову⁶⁾. Здогад сей тимбільше правдоподібний, що стрічаємо в Свенціцького байки, яких нема в Крилова, а є в Ляфонтена, як приміром: „Скарб“⁷⁾, „Батькова наука“⁸⁾, „Чуже добро“⁹⁾, „Заяць і черепаха“¹⁰⁾, „Дабанок молока“¹¹⁾.

Байок оригінального укладу в Свенціцького дуже мало. Деякі з них годі навіть назвати байками в загально прийнятому розумінню сього слова, як своєрідної форми людської думки. Є в них, правда, образ, в й мораль, та нема основної частини: алегорії. Спеціальний факт остає спеціальним. Примір:

„Бігав, скавав малий Івань,
Аж глянь —
И ногу геть скрутив: —
Не було-б того, мої діти,
Як-би він тихо поседів“¹²⁾.

До оригінальних байок можемо зачислити отсі: „Пташка в клітці“, „Петрусь на лавці“, „Пухір“, „Сава“, „Івась“, „Горівка“, „Осел і соловейко“, „Жук і бжілки“, „Миш і мишеня“, „Наука“, „Порохно“, „Барабан“, хоч і тут, бодай у заголовках, впадає в очи аналогія до чужих сюжетів. Вони належать одначе до найслабших як під зглядом змісту так і з огляду на літературну обробітку.

1) *ibidem*, ст. 161. 2) *ibidem*, ст. 78—9.

3) *ibidem*, ст. 318—320. 4) *ibidem*, ст. 203—204.

5) *ibidem*, ст. 52—54.

6) В Ляфонтена стрічаємо байки: „Le Vieillard et les trois jeunes Hommes“, „La Grenouille qui vent se faire aussi grosse que le Boeuf“, „La Cigale et la Fourmi“, „le Renard et le Raisins“, „la Mort et le Bûcheron“, „Le coq et la Perle“, „la Vieille et les deux Servantes“ (Fables de la Fontaine, édit. variorum, Paris, 1861.

7) „Rolnik i jego synowie“ — пор. комплетне видання байок Ляфонтена в перекладах польських поетів: „Bajki podług La Fontaine'a, Warszawa, 1876, ст. 297—298.

8) „Starzec i jego synowie“; тамже, ст. 245—247.

9) „Pies i cień jego w wodzie“; тамже, ст. 387.

10) „Zółw i zajac“; тамже, ст. 364—365.

11) „Dzban z mlekiem“; тамже, ст. 434—438.

12) „Івань“. Байки... 1864, ст. 4.

Вплив Красіцького у першому виданню байок Павла Свого майже не слідний. Можна його добачити в отсих байках: „Ріка і річки“ — в Красіцького „Potok i rzeka“¹⁾, „Миш і равлик“ — в Крас. „Żółw i mysz“²⁾, „Шабля і плуг“ — в Крас. „Chleb i szabla“³⁾, „Два коні“ — в Крас. „Konie“⁴⁾. В байці п. з. „Миш“ розвинув Свенціцький із байки Красіцького „Mysz i kot“ лише два перші її стихи:

„Mysz dlatego, że niegdyś całą książkę zjadła,
Rozumiała, że wszystkie rozumy posiada...⁵⁾).

В Свенціцького: „Миш розумом величалась.

Славним, в світ учоним сталась,

Бо пзтіла стару книжку.

А я знавав тоту мишку, —

Так без іди, як в ідою,

З пустов була головою“⁶⁾.

Що йно у другому виданню переповів Свенціцький прозою вірнійше зміст байки Красіцького.

Значно сильнійше виступає вплив Красіцького у другому переробленому й доповненому виданню, що появило ся заходом Товариства „Просвіта“ 1874 р.⁷⁾ До другого видання ввійшли майже усі байки із першого видання. Не ввійшли: „Сава“, „Івась“, „Дід і молоді парубки“, „Осел і соловейко“. Богато з них поміщено у первіснім, незміненім, або дуже мало зміненім виді⁸⁾; інші ввійшли в переробленій формі⁹⁾.

¹⁾ Bajki i przypowieści. Sanok, 1856, ст. 4. ²⁾ *ibid.*, ст. 24.

³⁾ Dzieła Ign. Krasickiego, wyd. Jana Nep. Bobrowicza. Biblioteka kieszonkowa klasyków Polskich, Lipsk, 1854, т. I, ст. 23.

⁴⁾ *ibidem*, ст. 38. ⁵⁾ Bajki..., ст. 8. ⁶⁾ Байки, ст. 22.

⁷⁾ Свбй Павло: Байки. Коштомъ и накладомъ Товариства „Просвіта“, 16^о, ст. 59+4. Байки сі ввійшли ще двічі накладом тогож Товариства в рр. 1876 і 1892, оба рази в числі 4.000 примірників, оба рази з ілюстраціями, але вже етимологічною правописю.

⁸⁾ Незмінио або в мало зміненій формі ввійшли: „Пташка в клітці“, „Гриць“, „Петрусь на лавці“, „Івань“, „Паляниця“, „Дід і камінь“, „Пчола і Івась“ (в друг. вид. заголовок її „Неслухнявий“), „Горівка“, „Микитка“, „Шабля і плуг“, „Два плуги“, „Дід і смерть“, „Баба і прядки“, „Коник і комаха“, „Рибак і плітка“, „Собаки і кістка“, „Дзбанок молока“, „Скарб“, „Лисця і виноград“, „Лис і ворона в сиром“, „Курка і дороге каміня“, „Два коні“, „Ріка і річки“, „Птах, шунак і рак“, „Миш“, „Мишка“, „Заяць“, „Ластівка і горобець“, „Орел і паук“, „Зрада“, „Згода“, „Рівня“, „Малпа і зеркало“, „Віл і муха“, „Концерт“, „Пес на сні“, „Наука“ (в другому вид. заголовок її „Мале мишена“), „Порохно“, „Барабан“.

⁹⁾ Переробив в Свенціцький у другому виданню отсі: „Віл і жаба“,

Коли у першому виданні всі байки мали віршовану форму, в другому значний процент — 24 на 69 — становлять байки писані прозою. Із віршованих зустрічаємо тут крім попередніх ще такі: „Нерозумне теля“, „Коса“, „Дві пташки“, „Одвіт“, „Сварка“, Пчола і віл“, „Наука“, „Кінець лінивого“, „Упрямство“, „Міст“, „На погляд“, „Школа“, „Жаба і діти“, „В своїй хаті“.

Видаючи другу збірку байок коштом Тов. „Просвіта“, головю для сільського люду, старав ся Свенціцький подекуди достроїти їх до світогляду українських селян в Галичині, сягнути їх коріннями у його побут. Таке змагання автора пробиваєть ся в байках „Горівка“, „Кінець лінивого“, „Школа“, „На суд“, в яких Свенціцький вказує на лихо, що його веде за собою горівка, на благодати, які приносить школа, або остерігає селян перед процесами. Прозова байка „На суд“ кінчить ся моралю:

„Хочеш кусень хліба мати:

„Стережи ся правувати“¹⁾.

Як я сказав вже вище, що йно у другому виданні виступає в повній силі вплив Красіцького. На стор. 8 находимо в Свенціцького байку: „Одвіт“. Вона звучить:

„Дурний мудрого питає ся:

Скажи, на що розум здав ся?

— Розум знадобить ся тому,

Щоб не відповідать дурному“.

В Красіцького: „Pytał głupi mądrego: Na co rozum zda się?
Mądry milczał; gdy coraz bardziej naprzykrza się
Rzekł mu: Na to się przyda według mego zdania,
Żeby nie odpowiadać na głupie pytania“²⁾.

Ще один примір. Байка „Дві пташки“ звучить в Свого:

„Молода пташка сьміялась в старої:

І в добрі все лихо для Тебе дурної!

Голоділа полем, в клітці всего має

А за лихом тужить, плаче та ридає!...

— „Не за тим я плачу, що голод терпіла,

„Кропива“, „Малий злодій“, „Пухір“ (згл. „Міхур“), „Вовк в овечій шквірі“, „Батькова наука“, „Чуже добро“, „Заяць і черепаха“, „Жук і бжілки“ (в II вид. її заголовок „Джміль і пчола“, „Собаки“, „Осел в шкурі льва“, „Скала і капля води“, „Миш і равлик“, „Метелик і гусениця“, „Індик в пірях пави“.

¹⁾ Байки, 1891, ст. 50.

²⁾ Bajki i przypowieści, ст. 30 („Mądry i głupi“).

Тому сльози ллють ся, що в свободі жила.

Тепер у неволі зарне пропадаю

От чого я плачу, чого занываю¹⁾.

В Красіцького затитулована ся байка „Ptaszki w klatce“.

„Czego płaczesz? staremu mówił czyżyk młody —

Masz teraz lepsze w klatce, niż w polu wygody —

Tys w niej zrodzon, rzekł stary, przeto ci wybaczę.

Jam był wolny, dziś w klatce, i dlatego płaczę!²⁾

Недвозначно виступає ще вплив Красіцького в отсих поетичних байках Свенціцького: „Жаба і діти“ — в Крас. „Dzieci i żaby“³⁾, „Пчола і віл“ — в Крас. „Słoń i pszczoła“⁴⁾, „Сварка“ — в Крас. „Wilczki“⁵⁾. Красіцький був отже головним жерелом при укладі нових віршованих байок Павла Свого.

Прозові байки, числом 24, взоровані на Ляфонтені, Крилові, Красіцькім і Яховичеви. В них переповідає Свенціцький живим, драматичним стилем чужі сюжети.

Про байки П. Свого можна говорити виключно з літературно-естетичного боку. Байка одначе в такому виді, в якому находимо ми її у збірнику — се лишень одна частина байки. Друга її частина — її коріння, умовини, серед яких вона повстала⁶⁾. І тут саме творча сила Свенціцького невелика. Байок вповні оригінальних у нього дуже мало, тай тих коріння не сягають глибоко у суспільне чи національне жите українського народу. Майже всі вони дадуть ся без великого труду, без обтинання конарів, перещипити на чужий ґрунт. Але що тикаєть ся літературної їх обробітки, то під тим оглядом становлять вони безперечно найтрівкіший і найцінніший вклад Свенціць- в українську літературу. Певно, жадному із своїх перовзорів дорівнати вони не можуть; всеж таки свободний, легкий, оригінальний стиль, ядерність у вислові, гарна жива мова кажуть нам їх цінити, як на те заслугоють, а безприкладна на ґрунті галицької України частість їх видань, збогачуванне ними ряду популярних видавництв і вихісновуванне їх ще й тепер до шкільних підручників в більшій може мірі, як се дієть ся з байками Гребінки або Глібова — найкрасше признание для автора.

1) Байки, 1891, ст. 5—6. 2) Bajki..., ст. 9.

3) *ibid.*, ст. 40. 4) *ibid.*, ст. 17. 5) *ibid.*, ст. 40.

6) Потебня — Изъ лекцій по теоріи словесности. Харків, 1894, стор. 25.

Байкою й кінчу огляд літературної творчості Павлина Свенціцького, великої робучої сили на ниві культурної праці Галичан в шістьдесятих і сімдесятих роках минулого століття, людини з талантом, а що більше людини з постійними ідеями, з охотою і жаром до праці. „Павло Свбй — говорить др. Франко — була то середъ тогдышньої українофильскої громады на всякій способъ перворядна сила; чоловікъ дуже способный и владаючи не послѣдною наукою, широтою та свѣжостю поглядѣвъ...“ Смерть змела його передчасно: в найкрасшій порі людського віку й у повнім розцвіті талану, полишаючи серед української і польської робучої громади щирій жаль по причині втрати симпатичного ідеаліста. В приватному житю мав се бути характер у високій мірі чесний і шляхотний, постійний і витревалый, скорий до жертв й учинний супроти других. Декому видавав ся зарозумілим, бо як кожда українська натура — каже Іржегожевський — був замкнений у собі й не виявляв нікому горячих почувань. „Przeszedłeś przez życie twardo i z bolem, lecz prawdą i miłością. Z miłością też żegnamy cię...“ працював його тими словами один із бесідників на похороні. З любовю згадати Свенціцького не в меншій мірі й обовязок Українців, для яких посвятив він чимало своїх духових сил.

Невдача польського повстання 1863 року, вороже становище супроти сього руху українських народніх мас, не знеохочує його, не гасить у ньому великої любови для українського люду, а тільки вчить досвіду. Він пізнає, де корінь лиха, і там починає працювати. Треба дати щось українському народови, коли хочеть ся вимагати від нього спільного ділання в імя спільної справи. Полякам треба трактувати його на рівні з собою, коли хочуть найти в ньому вірного союзника. А трактувати його можна на рівні, бо культура його висока. Український нарід має високо розвинену народню поезію, має великих поетів, має славу минувшину, має у своїому характері багато шляхотних і гарних черт. Тільки треба пізнати все те, віднести ся без упередження, позбути ся мрії про політичний чи культурний супремат, в принципі і в практиці признати українській нації права до самостійного розвою, визволити ся із пут, наложених традиційними шляхотсько-аристократичними химерами, бо інакше обопільне зближенне, конечно з огляду на спільного ворога, Москву, — неможливе. Українці знову мусять стати на ґрунті чисто національнім, на ґрунті національної окремішности від інших славянських племен, в першій лінії від Москалів, і в тому

напрямі плекати й розвивати свою багату мову, безприкладно людову літературу, свою науку й культуру. Вони повинні тямити, що з Польщею лучать їх не тільки вязи минушини, але й сучасний спільний ворог.

Отсе провідні думки його творів, основні мотиви всеї його діяльності. Тому вступає він сейчас по приході у Галичину на дошки української сцени, збогачує її репертуар рядом перекладів і перерібок, тому видає польсько-український журнал „Sioło“, в якому отверто і вміло пронагує свої ідеї, по тій причині перекладає твори українських поетів і засилює ними сучасні польські видавництва, тому, як професор української мови і літератури в гімназії, силкується живим викладом збудити серед учеників любов рідного слова, рідної літератури, тому пише граматику живої української мови, із тих самих понук вказує ширшому українському громадянству, які перлини видала його література протягом XIX віку, тому вкінці майже до всіх своїх польських творів черпає теми з української минушини і сучасного українського життя. Через се й усю діяльність Свенціцького можна до певної міри вважати публіцистичним оруддем. Сама вона богата й різнородна, полискуюча місцями оригінальним поетичним таланом, у жадному роді невикінчена. Причина сього саме її різнородність. Журба о хліб насущний кидала Свенціцького на різні поля літературної творчости, а передчасна смерть не дала йому спромоги виспеціалізувати ся.

Кінчу. Заслуга Свенціцького для української суспільности слідна в трьох напрямках. По перше: діяльність його в Галичині пособляла у великій мірі розвоєви національної свідомости серед галицьких Українців¹⁾; по друге: причинялась вона до висвітлення українського питання серед польської суспільности, змагаючи до ясного сформування українсько-польських взаємин в будучині; по третє: збогатила українську літературу творами немаловартної ваги.

В цілій своїй публіцистичній, науковій і літературній діяльності не затрачує Свенціцький ясної і консеквентної фізіоно-

¹⁾ Доказує се також статя Я. Головацького: Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстнику Европы за 1885 и 1886 годы (Вильно 1888), в якій він старається виказати, що саме між иншими діяльність П. Свенціцького довела в наслідках до роздору серед української суспільности в Галичині і до повстання партій (стор. 75—78), хоч зародки партійного роздору сягають коріннями вже кінця сорокових років.

мії. В політиці прихильник ідеї федерації України і Польщі, в суспільних поглядах демократ і поступовець цілою душею, був серед тодішньої польської суспільности, як згідно стверджується у всіх його некрольогах появою незвичайною.

Діяльність Свенціцького дасть ся краще зрозуміти, коли злучити її з живим хлопоманським рухом в закордонній Україні і вважати її ярким вицвітом того руху. Становить він цікаву з психологічного огляду ступінь української національної ідеї серед польської шляхти на Україні. Зародивши ся в етнографічнім залюбованню (Ходаковський), набравши сили в фантастичних снах поетів „польсько-української школи“ та мріях польських емігрантів (Яворський¹⁾), вилила ся ця ідея в досить примітивній формі в „балагульщині“, а дійшла до кульмінаційної точки в голосній сповіді Антоновича. На ново відживає вона в гуртку щирих прихильників українського народу, що ігруппують ся коло симпатичного журналу Вячеслава Ліпінського „Przegląd krajowy“.

¹⁾ Пипін, *op. cit.*, стор. 262—273.

B-2958

АВТОГР. 19/6 1992

611677

B 2.958

B 2.958